İslâmî İlimlerde Siyer

Editör

Doç. Dr. Feyza Betül Köse

İslâmî İlimlerde Siyer

Editör

Doç. Dr. Feyza Betül KÖSE

Kitap Adı	:	İslâmî İlimlerde Siyer
Editör	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse
ISBN	:	978-975-6497-52-4
SAMER Yayınları	:	22
Dizgi	:	SAMER
Kapak	:	SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş 2019

İÇİNDEKİLER

TAKDİM

Doç. Dr. Feyza Betül Köse

Editör

Doğası gereği disiplinler arası çalışmaları gerektiren sosyal bilimlerde araştırmaların tek bir bilim dalı çerçevesinde yapılması, sağlıklı bir şekilde sonuçlanmasına mânidir. Elde ettikleri sonuçlardan yararlanılması amacıyla farklı bilim dallarının araştırma sürecine dâhil edilmesi ise konunun geniş bir perspektiften ele alınmasını sağlamaktadır. Bir sosyal bilim olan Siyer için de aynı durum geçerlidir ve Hz. Peygamber'in hayatına dair herhangi bir konunun diğer bilim dalları özellikle de İslâmî ilimlere başvurularak araştırılması, bu sürecin doğru bir şekilde neticelenmesinde önemli bir paya sahiptir. Hz. Peygamber'in yapıp ettiklerinin âdeta bir temel işlevini gördüğü diğer İslâmî ilimlerin de Siyer'e müracaat etmeden çalışmalarını sürdürmeleri mümkün değildir. Bu müracaat ise, ilmî sınırları kesin bir şekilde belli olan, kendine has usûl, metod ve kaynaklara sahip bulunan Siyer'e müdahale ve bu alanda çalışma yapma serbestiyeti anlamına gelmemekte, bağlı olunan İslâmî ilimde araştırma yaparken Siyer'in sunduğu verilerden yararlanmayı ifade etmektedir. *İslâmî İlimlerde Siyer* adlı bu eser, Siyer'e müracaa-

tın gerekliliği ve nasıllığı üzerinde durmakta ve onun, diğer ilim dallarının yanındaki konumunu ortaya koymaktadır.

Kurulduğu günden itibaren ülkemizin Siyer literatürüne katkı sağlamayı hedefleyen SAMER Yayınları, araştırmacıların ihtiyaç duydukları bilgiye pdf formatında hazırlanan kitaplar aracılığıyla açık erişimli olarak ulaşmalarını sağlamaktadır. Elinizdeki bu eserin yayımlanmasına kadar geçen yaklaşık üç aylık sürede yüksek lisans, doktora tezleri, sempozyum bildirileri ve araştırma eserlerinden oluşan yirmi bir kitabı ülkemiz ilim camiasının istifadesine sunan yayınevinin çalışmaları artarak devam edecektir.

SAMER Yayınları, Müslümanların zihin dünyasında mühim yer işgal eden ve geleneğimizde de tartışılan konuların, farklı İslâmî ilimlerin penceresinden değerlendirilmesini içeren projeleri planlamaya almış bulunmaktadır. Gelecek yıldan itibaren başlatılacak bu seride her yıl bir konu üzerine yoğunlaşmak suretiyle İslâm düşüncesine ait pek çok meselenin farklı perspektiflerden ele alınması amaçlanmaktadır.

İslâmî ilimlerin on ana şubesinin Siyer'le münasebetini içeren *İslâmî İlimlerde Siyer*, Siyer'in diğer bilim dalları ile olan karşılıklı ilişkisinin sınırlarını çizen ve bunu örneklerle pekiştiren bir eserdir. Bu çalışma interdisipliner Siyer araştırmaları için yol gösterici olacağı düşüncesiyle hazırlanmıştır. Her bölüm, ilgili bilim dalının KSÜ İlahiyat Fakültesinde görev yapmakta olan ana bilim dalı başkanları tarafından kaleme alınmıştır. Bölümlerin sıralaması, ilim dallarının alfabetik sırası dikkate alınarak yapılmıştır.

Geniş katılımla hazırlanan çalışmamızda en büyük katkıyı bölüm yazarlarımız sundu. Arap Dili ve Belagati çalışmalarında Siyer'in yerini, Prof. Dr. Mehmet Akif Özdoğan kaleme aldı. Hz. Peygamber'in muhataplarının psikolojik durumlarının Siyer çalışmalarında göz önünde bulundurulmasının gerekliliği ve örnekleri Doç. Dr. Saffet Kartopu; dönemin İslâm toplumunu sosyolojik bakış açısıyla ele almanın Siyer açısından önemi Prof. Dr. Hüsnü Ezber Bodur tarafından ortaya konuldu. Siyer'in, en fazla etkileşimde bulunduğu alanların başında gelen Hadis ile olan münasebetini Prof. Dr. Ab-

dulkadir Evgin değerlendirdi. İslâm Felsefesi ve Siyer arasındaki farklılık, ortak nokta ve işbirliği gibi konuları Doç. Dr. İbrahim Çetintaş irdeledi. Hükümlerinde öncelikle Resulullah'ın uygulamalarını esas alan Fıkıh'ın Siyer'le ilişkisini Prof. Dr. Nuri Kahveci inceledi. Resulullah döneminde yaşanan kimi hâdiselerin önemli referans kaynağı olduğu İslâm Mezhepleri Tarihi çalışmalarında Siyer'in yerini Prof. Dr. Ahmet Ak, İslâm Tarihi ve Siyer ilişkisini ise Dr. Öğr. Üyesi Halit Çil ele aldı. Resulullah'ın Kur'ân-ı Kerîm'in okunuşu ile alakalı uygulama ve onaylarının temel kaynak olduğu Kıraat İlmi'nde Siyer'den nasıl faydalanıldığını Öğr. Gör. Cafer Yerlikaya, en önemli temalarının başında Hz. Peygamber ve ona duyulan sevginin geldiği İslâmî dönem Türk edebî eserlerini inceleyen Türk İslâm Edebiyatı ve Siyer konusunu Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Farsakoğlu Eroğlu tahlil etti. Kıymetli katkılarından dolayı kendilerine ve çalışmamızın fikir safhasından okurlarına sunuluncaya kadar geçirdiği tüm aşamalarda destek veren değerli bilim insanlarına teşekkürlerimi sunuyorum.

ARAP DİLİ VE EDEBİYATI-SİYER-İ NEBİ İLİŞKİSİ

Mehmet Akif Özdoğan*

Giriş

Genelde İslâm Tarihi özelde Siyer-i Nebi ilmi ile Arap Dili ve Edebiyatı ilminin semantik açıdan anlam alanını incelediğimiz ve İslâm tarihini anahtar kavram olarak ele aldığımızda ilginç bir anlam ve lafız örgüsüyle karşılaşmaktayız. Siyer-i Nebi ilmi Hz. Peygamber'in yaşadığı Mekke ve çevresinin tarihî, coğrafî, dilsel, kültürel faaliyetlerle ilgilenir. İslâm Tarihi'nin bilgi kaynakları, Cahiliye dönemi diye adlandırılan, İslâm'ın zuhûrundan önceki iki asır ve ondan önceki dönem olarak iki kısma ayrılmaktadır. Elimizdeki bilgiler İslâm'ın zuhûrundan iki asır öncesi döneme aittir. Zira bundan öncesine ait sağlıklı bilgilere ulaşmak oldukça zordur.[1]

İslâm Tarihi'nin elimize ulaşan bilgileri İslâm öncesi iki asırla sınırlı olduğu gibi Arap Dili ve Edebiyatı'nın da bilgi kaynakları söz konusu dönemle başlamaktadır.

---

* Prof. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı.

1 Bkz. Cevâd 'Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm,* (Bağdat, 1993); M. Akif Özdoğan, "Klasik Arap Edebiyatında Edebî Tenkit ve İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin Edebî Tenkitteki Yeri" (yayınlanmamış doktora tezi, 19 Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2000); M. Akif Özdoğan, *Arap Dili Belâgatında Lafız ve Anlam* (İstanbul: Ensar yayınları, 2018), ss. 248-260.

Arap Dili ve Edebiyatı, İslâm Tarihi'nin alanına giren ve bu alan içerisinde de belli bir alanı dolduran alt bir bilim dalıdır. İslâm Tarihi, genel olarak Hz. Peygamber'den iki asır öncesi ile onun vefatından sonraki dönemde Müslümanların yaşadıkları coğrafyalarda oluşturdukları hayat ve medeniyet ile ilgilenirken; Arap Dili ve Edebiyatı, genel olarak bu süreçteki toplum ve medeniyetlerdeki Arap Dili ve Edebiyatı'nın tarihî sürecini, gelişimini ve etki alanını inceler. İslâm Tarihi genel bir anahtar kavram iken; Arap Dili ve Edebiyatı İslâm Tarihi açısından anahtar kavramın anlam alanını oluşturan alt birimdir. Ancak tarihî süreç içerisinde İslâm Tarihi müstakil bir disiplin olarak kendi metot ve usullerini ortaya koymuştur. Aynı şekilde Arap Dili ve Edebiyatı da müstakil bir disiplin olarak kendi metot ve usullerini belirlemiştir. Her iki disiplinin metot ve usulleri ile ilgilendikleri konular farklı olmakla beraber iki açıdan birbirleriyle irtibatlarından söz edebilir; 1. Kaynak 2. Konu. Her iki disiplin, bu temel başlıklar altında incelendiğinde önemli yakınlaşmalar ve geçişlerin olduğu görülecektir.

1. Konu Açısından Siyer-i Nebi'nin Arap Dili ve Edebiyatı ile İlişkisi

Taine'nin "Her asrın ve milletin edebiyatı, kendi tabiî ve sosyal çevresinin ürünüdür", ifadesi özellikle İslâm öncesi dönemin Arapları için oldukça yerinde bir ifadedir. Araplar, "Kuşkusuz şiir, Arapların Divânıdır" derken inşâd ettikleri şiirlerin arşiv, belge ve kaynak olduğuna dikkat çekmişlerdir. Şiir ifadesini genişletirsek genel olarak edebiyat; dönemin tarihî, coğrafi, siyasal, dinî, kültürel, ekonomik ve ahlakî yapısını yansıtan bir arşiv hazinesi değerindedir. Câhiliye edebiyatı, onların yaşadıkları çevrenin bir nevi edebiyat alanına yansıması idi. Arapların yaşadıkları çevre, çöl, kuraklık, yolculukları ve kabile çekişmeleri hep içe dönüktü.[2] Araplar uçsuz bucaksız genişliği, duru ve mavi göğü ile pek çok imkânsızlıklara rağmen çölde geniş

[2] Ahmed Emîn, *en-Nakdü'l-Edebî* (Kahire: Mektebetu'n-Nehda, 1963), s. 410.

bir edebiyat oluşturmuştu.[3] Bu zor şartlar onları şiir ve şarkı söylemeye sevk etti. Onlar çölde deve eşliğinde *(hidâ)* şarkı ve şiir söylediler. Araplar, yaşadıkları hayatı mücadelesini şiir ve nesirle en güzel güzel şekilde ifade edebildiler.

Her millette benzeri özellikler olmakla birlikte çöl ortamı, masmavi gökyüzü, kabile çekişmeleri, uçsuz bucaksız genişlikler içerisinde yaşanılan bir hayat, Araplara doğal olarak dil ve şiir söyleme yeteneği kazandırmıştır. Gelir kaynaklarının son derece sınırlı olduğu Mekke ve çevresinde çok miktarda şair yetişmiş ve şairlik zamanla çok önemli meslek haline gelmiştir. Hayatla edebiyatın iç içe olduğu Mekke ve civarında oluşan tarih ve edebiyatı o günkü şartlarda birbirinden ayırmak veya ayırt etmek de zordur. Bugün itibariyle baktığımızda her iki ilim dalının da aynı konularla bazen asıl bazen yan dal olarak ele alındığını görmek mümkündür.

Sonraki dönemlerde Arap Dili ve Edebiyatı uzmanları İslâm öncesi ve sonrası Arap dili ve edebiyatının özel konularını incelemeden önce Siyer'in şu konularını ön bilgi olarak ele almışlardır. Bu konular başlıca şunlardır[4];

- Mekke ve çevresinin coğrafi konumu,

- Mekke ve çevresinin tarihi,

- Kabe ve kutsal mekânlar, Kabe hizmetleri (ridafe, sikâye vs)

- İslâm öncesi dinler,

- İslâm'ın zuhûru ve gelişmesi,

- Asaşlar (Eyyâmü'l-Arab),

- Bayramlar,

- Örf ve adetler,

- Panayırlar,

---

[3] Neşet Çağatay, *İslâm Tarihi* (Ankara: TDK yay., 1993), s. 122.
[4] Bkz. Cevâd 'Alî, *el-Mufassal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, c. 1, s. 30-40

- Yazın ve kışın yapılan ticaret yolculukları,
- Kabileler ve yönetimi, kabilelerin birbirine üstünlüğü.

Bu konuları çoğaltmak ve bilgi vermek mümkün ancak burada genel başlıklarla yetindik. Siyer'in genel konularından sonra Arap Dili ve Edebiyatı'nın öne çıkan konularını da şu şekilde sıralayabiliriz;:

- Şiir, [5]
- Hitâbet, [6]
- Darb-ı meseller, [7]
- Ünvân takdiri, [8]
- Kabenin duvarına asılan şiirler,
- Övünme şiirleri,
- Emirleri medheden şiir ve şairler,
- Muallaka şâirleri, [9]
- Çöl şâirleri,
- Okuma ve yazma,
- Arap dili,

---

[5] el-Merzubânî, 'İmrân b. Mûsâ, *el-Muveşşah,* nşr. Muhammed Bicâvî (Kâhire: Mektebetu'n-Nehda, 1965), s. 29.

[6] Hitabet, Câhiliye Araplarının çokça irad ettikleri hatta şiir kadar üzerinde durdukları bir nesir türü idi. Zira onlar övgü, yergi, nasihat, barışa teşvik, düşmana saldırmaya teşvik, evlilik, akrabalık bağları gibi birçok konuda hatiplerden yararlanıyordu.

[7] Şevkî Dayf, *el-Fennü ve'l-Mezâhib fi'n-Nesr el-'Arabî* (Kahire: Dâru'l-me'ârif, 1984), s. 15.

[8] Bu dönemde şâirlere şiirdeki başarılarından dolayı "unvan" takdir ediliyordu. Bu unvanlar ilgili şâirlerin şiirdeki özelliklerini yansıtması açısından önemlidir. Meselâ, Süveyd b. Kâhil'in kasidesine "*en iyi kaside*" olmasından dolayı "*yetîme*"; Hassân b. Sâbit'in kasidesine "*en güzel kaside*" olduğu için "*bettâre*"; Nemr b. Tevleb'in (ö. 14/635) şiirinin güzelliğinden dolayı "*Keyyis*"; Tufeyl Ganevî'ye (m. 590) atını güzel vasfettiği için "*tufeylu'l-hayl*" ünvanı verilmişti (Şevkî Dayf, *el-Fennü ve'l-Mezâhib fi'n-Nesr el-'Arabî,* s. 15)

[9] İbn Reşîk, Ebû 'Ali Hasen Kayrevânî, *el-'Umde fî Mehâsini'ş-şi'r ve Âdâbihî ve nakdih,* nşr. M. Muhyiddin 'Abdulhamîd (Beyrût: Dâru'l-cîl, 1982), c. 1, s. 197.

- Belâgat sanatları, [10]

- Mersiye,

- Hiciv,

- Edebî eleştiri ve eleştirmenler, [11]

Her iki disiplinin genel konularını ele aldıktan sonra şimdi de ortak konularına göz atalım.

Siyer, Arap Dili ve Edebiyatı ile genel olarak saydığımız konular üzerinden ilgilenir ve bunları dil, edebiyat, kültür tarihi gibi başlıklarla ele alır. Yine olayların tarihî gelişim süreçlerini, onlara tarihî bir olay olarak bakarak kayda geçirir ancak teferruata girmez. Aynı şekilde Arap Dili ve Edebiyatı da, Siyer'in yukarıda ele aldığımız konularını inceler. Mesela, Mualleka-yı seb'a şiir ve şâirleri hakkında bilgi vermek için, Kabe, Kabe'nin tarihî ve dinî durumundan söz edilir. Kabe'nin hem dinî hem de ticaret için uygun bir çevre olduğu belirtildikten sonra edebiyat eleştirmenlerince bir yıl süreyle tenkih edilen şiirlerin seçilerek Kabe'nin duvarına asıldığı bilgisi nakledilir. Burada söz konusu olan sadece seçilmiş şiirler değildir, şiirlerin nereye, niçin, nasıl asıldığı da kronolojik olarak tespit edilir. Zira konu ile ilgili ve irtibatlı hâdiseler ele alınmadan konu eksik ve irtibatsız kalacaktır.

Burada her iki ilim dalı açısından iç içe girmiş konulardan da söz edebiliriz;

- Çöl ve şiir,

- Cin ve ilhâm,

- Kâhin ve tumturaklı sözler (edebî sanatlar),

---

[10] İbn Reşîk, *el-'Umde,* c. 1, s. 100.

[11] Bu dönemde yapılan en yaygın tenkit *"bir şâirin derecesini belirtmek"* veya iki şâir arasında *"falan şâir falan şâirden daha üstündür"* şeklinde karşılaştırmalı olurdu. Meselâ Lebîd ihtiyarlık döneminde, *"insanların en şâiri İmruu'l-Kays'tır, daha sonra Tarafe'dır"* diyerek karşılaştırmalı tenkit yaparken; Nâbiga ise *"hayâlî geniş ve insanları güldürür"* diyerek bir şâirin derecesini ortaya koymuştur. (Şevkî Dayf, *el-Fennü ve'l-Mezâhib fi'n-Nesr el-'Arabî,* s. 15).

- Kabe ve muallaka-i seb'a,
- Emirler ve medhiyeler,
- Kabile ve şâir,
- Asaşlar ve övünme şiirleri,
- Kabe'nin bakımı ve Kabe ile ilgili şiirler,
- Hz. Peygamber ve medhiyeler/natlar,
- Ticaret ve seferler,
- Hikmetli sözler, darb-ı meseller ve ünvan takdirleri,
- Hz. Peygamber ve şairler,
- Kur'ân'da şiir ve şairler,
- Kur'ân vahyi karşısında şiiri bırakan şâirler, [12]
- Sahabenin entelektüel seviyenin gelişmesi ve dil boyutları,
- Yemek yedirme adetinden "edeb" ve edebiyata intikal,
- Ahbar kavramı ve kültür.

Sonuç olarak, Arap Dili ve Edebiyatı ile Siyer'in ortak konularının oldukça fazla ve iç içe geçtiği görülür. Ortak olmayan mevzular ise her iki disiplin açısından göz ardı edilemeyecek durumdadır. Ancak Siyer daha genel olduğundan Arap Dili ve Edebiyatı'nın bütün konularını; hem tarihini hem de içeriğini ele almaktan geri kalmaz. Arap Dili ve Edebiyatı ise özel konularını ele alırken konuya giriş ve konunun anlaşılması açısından hâdisenin yaşandığı ve olduğu tarihî çevre hakkında genel bilgilerle ilgilenir.

---

[12] Hz. Ömer, Câhiliye dönemi şâirlerinden Lebîd b. Rebîa'dan şiir söylemesini isteyince, Lebîd, Bakara sûresini okur ve "*Allah bana Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini öğrettikten sonra şiir okumam*" demiştir. (el-Cumahî, Muhammed b. Sellâm, *Tabakâtu'ş-Şu'arâ',* nşr. Ahmed Şâkir (Beyrût: Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, 1953), s. 135; el-Isfahânî, Ebü'l-Ferec Ali b. Huseyn, *Kitâbu'l-Egânî,* nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm (Kâhire: Matâbi'u'l-hey'e, 1970-1994), c. 15, s. 369.

2. Kaynaklar Açısından Siyer-i Nebi'nin Arap Dili ve Edebiyatı ile İlişkisi

Siyer'in geçmişten günümüze kaynaklarına baktığımızda, hemen hemen hepsinin Arap Dili ve Edebiyatı'nın da bir şekilde kaynağı olduğu görülür. Bu durum ya, Arap Dili ve Edebiyatı'nı anlamada gerekli olan alt yapı tarihî ve coğrafi bilgilerdir ya da bizzat konu ile ilgili bilgilerdir. Bazı eserler de vardır ki bire bir her iki alanın da ortak kaynaklarıdır. Bu nedenle bu iki bilim dalına İslâmî ilimlerde kaynak açısından iç içe geçmiş en önemli iki bilim dalı dememiz abartı olmayacaktır.

Söz konusu alanların kaynaklarının benzerlik ve ortaklığının iyi anlaşılması açısından belli başlı öne çıkan kaynaklardan bazılarını belirtmemiz faydalı olacaktır.

- Ezrakî, "Ahbârü Mekke",

- Cevâd Ali, "Târihu'l-Arab Kable'l-İslâm",

- Muhammed Şükrî el-Âlusî, "Bülûgu'l-Ereb fi Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab",

- Nâsuriddîn Esed, "Mesâdirü'ş-Şi'ri'l-Câhilî",

- Carl Brocelman, "Târîhu'l-Edebi'l-Arabî",

- Corcî Zeydân, Târîhu Âdâbi'l-Lügati'l-'Arabî,

- Taha Hüseyn, "fi'l-Edebi'l-Câhilî",

- İsfehânî, "el-Eganî",

- İbn Esir, "el-Kâmil fi't-Târîh"

- Mufaddal b. Dabbî, "el-Mufaddaliyât",

- Asmaî, "el-Asmaiyyât",

- Ebu Temmâm, "Divânü'l-Hamâse",

- Divanlar: İslâm Öncesi, Sadrü'l-İslâm, Emeviler, Abbasiler ve günümüze kadar gelen şairlerin yüzlerce divanı.

- Lügatler: Halîl b. Ahmed'in "Kitabü'l-'Ayn" adlı lügatinden itibaren yüzlerce lügat.

- İbn Kelbî, "Kitabü'l-Asnâm",

- Yâkût el-Hamevî, "Mu'cemü'l-Büldân",

- Adem Apak'ın "İslâm Tarihinin Ana Kaynakları ve Müracaat Eserleri" adlı makalesi.[13] Söz konusu makalede yüze yakın İslâm Tarihiyle ilgili kaynaklara yer verilir. Bu kaynakların hemen hemen tamamının, Arap Dili ve Edebiyatı'nın kaynağı konumunda olduğu görülür.

Genel olarak Siyer kaynağı olan bazı eserlerde Arap Dili ve Edebiyatı ile ilgili konu ve bölümleri sıkça görmek mümkündür. Örnek olması açısından öne çıkan bazı Siyer ve İslâm Tarihi kaynaklarına göz atmamız yararlı olacaktır.

İbn İshak, "es-Siretü'n-Nebeviyye":

İbn İshâk bu muhtasar eserine Hz. Peygamber'in nesebi ile eserine başlar. Zünuvâs gibi emirlerle ilgili fahr (övgü) şiirlerine yer verir. Eserinde hemen hemen her konuyla ilgili şiirlerden nakiller yapar. Arapçanın özelliklerinden bahseder. Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın şiirlerine geniş yer verir. Peygamberimizin dedesi Abdulmuttalib'in Kabe'nin kapısına tutunarak söylediği şiiri coşkuyla terennüm eder. Yine Abdullah b. ez-Ziba'ra'nın Ebrehe'nin ordusunun hezimetini anlatan şiirine yer verir. Kabilelerin taptıkları putlar hakkında bilgileri, onlarla ilgili şiirleri de derleyerek nakleder. Peygamberimizin annesi Âmine'nin oğlunu rüyasında müjdelendiğinin tasvir edildiği şiiri nakleder. Varaka'nın Hz. Peygamber'i metheden şiirleri konu içinde ele alır. Ebû Tâlib'e ait şiirleri ayrı bir coşku ile anlatır. Peygamber

---

[13] Adem Apak, "İslâm Tarihinin Ana kaynakları ve Müracaat Eserleri", *İstem Dergisi* 1:1 (2003), ss. 169-179.

şairi Hassân b. Sâbit'in şiirleri, Hansâ'nın mersiyesi, Uhud Asaşı ile ilgili şiirler, Peygamber şairi Ka'b b. Mâlik ile ilgili şiirler ve Beni Nadir'in sürgün edilmesi ile ilgili şiirlerden birer demet sunar. Kısaca hemen her konuyu şiirle tezyin eder.[14] İbn İshâk şiire o kadar önem verir ki bazen sâhibine ait olmayan şiirleri de nakleder. Nitekim İbn Sellâm el-Cümahî gibi edebiyat eleştirmenleri tarafından bu yönü tenkit edilmiştir.

İbnu'l-Esîr, "el-Kâmil fi't-Târih":

İbnu'l-Esîr'in, "el-Kâmil fi't-Târih" adlı geniş hacimli eserinde bolca şiir karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla söz konusu eser, Arap edebiyatçısının direkt ve dolaylı başvuru kaynağı niteliğindedir. Hicri takvimin tarihi ve başlangıcı ile ilgili şiirlere dahi yer verir. Ficâr Asaşları ile ilgili şiirlerden demetler sunar[15].

Hilfu'l-Fudûl konusunu anlatırken şiirlerden geri durmaz. Aşağıdaki beyit onlardandır.

إِنَّ الفُضولَ تحالفوا وتعاقدوا   أَنْ لا يَقِرَّ ببطنِ مكةَ ظَالِمٌ

"Erdemliler grubu (hilfü'l-füdûl), Mekke vadisinde tek bir zalimin kalmaması için sözleşip anlaşma yaptılar."

Hz. Ebû Bekir, Hassân b. Sâbit ve Haricilerle ilgili bol miktarda şiirlerle konuyu süsler ve edebî zevkin canlanmasına yardımcı olur.

Belâzurî, "Ensâbü'l-Eşrâf":

Belâzurî de Arap dili ve edebiyatına önem verir. Arapların atası Ya'rub b. Kahtan'a ait şiirlerden nakiller yapar. Abdülmuttalib, Fil Ordusu, Şâir Nâbiga ez-Zübyânî, Velîd b. Mugîre hakkında şiirler nakleder. Ka'b b. Mâlik'in şiirine atıfta bulunur. Muhâcir-Ensâr kardeşliğini tasvir eden şiirle-

---

[14] İbn İshak, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, nşr. Süheyl Zekkâr (Dımeşk, 1976), ss. 5-50.

[15] Bkz. İbnu'l-Esîr 'İzzuddîn 'Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târîh* (Beyrût: Dâru sâdır, 1967), c. 1, ss. 10-40.

re de örnekler verir. Belâzuri'nin Arap dilinin özelliklerini ve şiirlerini eserinin birçok yerinde görmek mümkündür.[16]

İbn Reşîk el-Kayrevânî, "el-'Umde fî Mehâsini'ş-Şi'r ve Âdabihi ve Nakdih":

İbn Reşik'nin, bu eseri Arap edebiyatı ile ilgili olmakla beraber Arap kabileleri, şiir tarihi, şiir söyleyen sahabiler, şiirle kazanç, Arapların nesepleri, halife, kadı ve fakih şairler, Eyyamü'l-Arab, at, ahbar, ülkeler gibi çok miktarda İslâm tarihinin direkt ilgilendiği alanlarla ilgili sağlıklı bilgiler vardır. Âdeta bu eser Arap edebiyatı ile İslâm Tarihi'nin iç içe geçtiği ansiklopedik bir eser olarak önemli bir konuma sahiptir. Nitekim İbn Haldûn da İbn Reşîk ve bu eserinin över ve İbn Reşik kadar edebî sahaya hâkim birini görmediğini belirtir. Hatta İbn Haldûn'un "Mukaddime" adlı eserinde Arap kültürü ile ilgili bölümü telif ederken en önemli referansının bu eser olduğu görülür.[17] Bu durumu müsteşrikler de ifade eder.[18]

Isfehânî, "el-Egânî":

Isfehânî'nin şarkılar anlamına gelen "el-Egânî" adlı eseri Arap dili ve edebiyatı, tarih, Arap kültür tarihi, şarkı ve tarihi ile ilgili kapsamlı bir kültür tarihi eseridir. Bu eserde ele aldığı konularla ilgili bir şiir veya şarkı sözünü nakleder. Eser kronolojik olmamakla beraber kendine göre seçme konulara yer verir. Tarihî şahsiyetlerin hayatları, şiirleri ve özellikleri ile ilgili eğlendirici ve eğitici bilgilere yer verir. Emeviler dönemi gazel şairi Ömer b. Rebi'a'ya ağırlık verir ve onun gazellerinden alıntılar yapar. Emeviler dönemi nakize (atışma) şairlerinden Ferezdak, Cerir ve Ahtal'ın atışmaları ile ilgili şiirleri nakleder ve atışma durumları hakkında bilgi sunar. O dönemin ünlü eleştirmeni Sükeyne bintü el-Hüseyn'in bu şairler hakkında yaptığı

[16] Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf,* c. 1, ss. 7-50.
[17] Bkz. İbn Haldûn 'Abdurrahmân b. Muhammed, *Târîhu İbn Haldûn* (Beyrût: Dâru'l-fîkr, 1988).
[18] İbn Reşîk, *el-'Umde,* c. 1, ss. 10-30.

hakemlik ve eleştirileri, şiir zevki ve eleştirisi kapsamında uzun uzun anlatır.[19]

Zemahşerî, "el-Müsteksâ fî Emsâli'l-'Arab":

Arap atasözleri (darb-ı mesel) de hem Arap dilinin hem de Siyer'in önemli başvuru kaynağıdır. Atasözleriyle ilgili çok sayıda eser telif edilmiştir. Bunlardan biri de Zemahşerî'nin, "el-Müsteksâ fî Emsâli'l-'Arab" adlı eseridir. Bu eserlerdeki atasözleri İslâm öncesi dönemden itibaren yaşanmış bir olaydan çıkarılan çok önemli nasihat ve dersler niteliğindedir.[20]

3. Edebiyat Tarihi ile Siyer Kaynakları İlişkisi

Edebiyat Tarihi[21] son birkaç asır önce kavram haline gelen bir ifadedir. Edebiyat Tarihi, bir milletin tarih içerisinde edebî eserlerini ele alır. Bu eserlerin özelliklerini ve sanat ekolleri içindeki yerini anlatır. Edebî tenkit ise, tarihî bilgilerle ilgilenmeyip edebiyatla ilgili olan bir eserdeki değerleri tespit edip değerlendirmeler yapar.[22] Edebiyat Tarihi'nin ele aldığı konuları Siyer ve Arap Edebiyatı kaynaklarında dağınık ve kronolojik olarak bulma imkânı zayıftır. Edebiyat Tarihi kitaplarının en güzel yanı konu ve yazarların kronolojik olarak tarihî bilgiler ışığında ele alınmasıdır. Bu durumda Edebiyat Tarihi ile İslâm Tarihi daha da yakın bir konumda bulunmaktadır. Her iki disiplinin de bu eserden azami ölçüde yararlanması söz konusu olmaktadır. Son yüzyılda yazılan ve adında edebiyat tarihi geçen kaynaklardan bir kaçının adından söz etmek yerinde olacaktır;

---

[19] Bkz. el-Isfehânî, *Kitâbu'l-Egânî,* c. 1, ss. 2-50.

[20] Bkz. Zemahşerî, *el-Müstaksâ fî Emsâli'l-'Arab,* (Beyrut, 1987).

[21] Edebiyat tarihinin bu ad altında sistemli bir bilim alanı olarak ele alınıp incelenmesi geç devirlerde ortaya çıkmıştır. Batı'da XV-XVI. asırlardan itibaren özellikle şiir alanında teori, tenkit, antoloji, biyografi ve bibliyografya ağırlıklı çalışmalar görülmeye başlar. Değişik türleri ihtiva etmeleri ve kronolojik-sistematik bir prensibe bağlanmaları söz konusu olmadığından bunlar birer edebiyat tarihi olarak düşünülemez. Bu mânada ilk edebiyat tarihlerinin XVIII. yüzyıl sonlarına doğru yayımlandığını kabul etmek daha doğru olur. (Orhan Okay, "Edebiyat Tarihi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 10, s. 403).

[22] Şevkî Dayf, *en-Nakd,* Dâru'l-Me'ârif (Kahire, 1984), s. 10.

- Mustafa Sâdık er-Râfiî, “Târihu Âdabi’l-Arab”, [23]

- Şevkî Dayf, “Târîhu’l-Edeb el-’Arabî”, [24]

- Sibâ’î Beyyûmî, “Târîhu’l-Edebi’l-’Arabî”, [25]

- Hasan Zeyyât, “Târîhu’l-Edebi’l-’Arabî”, [26]

- Carl Brocelman, Târîhu’l-Edebi’l-’Arabî” (GAL), [27]

- Fuat Sezgin, Târîhu’t-Türâsi’l-Arabî (GAS), [28]

- Corcî Zeydân, Târîhu Âdâbi’l-Lügati’l-’Arabî, [29]

Bu eserlerden biri hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Mustafa Sâdık er-Râfiî, “Târihu Âdâbi’l-’Arab” adlı eserinde Arapların yaşadığı ülkeler, Arapların asılları, bâide (izleri kalmamış) ve bâkiye (devam eden) Araplar, tabakâtü’l-’Arab, panayırlar gibi konuları ele alır ve daha sonra Edebiyat Tarihi’nin konularını inceler.

Sonuç olarak, Siyer-i Nebi ilmi ile Arap Dili ve Edebiyatı ilminin semantik açıdan anlam alanını incelediğimizde konu ve kaynak açıdan birbirleriyle irtibatlı/ilişkili olduğu, Siyer’in genel, Arap dilinin konu ve kaynaklarının özel bir konumda olduğu görülür. Her iki alanın kaynakları birbiriyle iç içe geçmiş olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır.

---

[23] Bkz. Mustafâ Sâdık er-Râfî’î, *Târîhu Âdâbi’l-’Arab* (Beyrût: Dâru’l-Kitâb el-’Arabî, 1973).

[24] Bkz. Şevkî Dayf, *Târîhu’l-Edebi’l-’Arabî* (Kâhire: Dâru’l-me’ârif, 1995).

[25] Bkz. Sıbâ’î Beyyûmî, *Târîhu’l-Edebi’l-’Arabî* (Kâhire: Mektebetü Encülü, 1957).

[26] Hasan Zeyyât, *Târîhu’l-Edebi’l-’Arabî,* (Kahire, 1939).

[27] Bkz. Carl Brockelmann, *Târîhu’l-Edebi’l-’Arabî,* terc. ‘Abdulhalîm en-Neccâr (Kâhire: Dâru’l-me’ârif, 1959-1977).

[28] Bkz. Fuat Sezgin, *Târîhu’t-Türâsi’l-Arabî,* terc. Mahmud Fehmi Hicazi (Riyad: Matbatü’Sekafe ve’n-Neşr, 1991).

[29] Bkz. Corci Zeydân, *Târîhu Âdâbi’l-Luga el-’Arabiyye* (Beyrût: Dâru Mektebeti’l-Hayât, 1978).

Kaynakça

'Ali, Cevâd. *el-Mufassal fî Târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm.* Bağdat, 1993.

Apak, Adem. "İslâm Tarihinin Ana kaynakları ve Müracaat Eserleri", *İstem Dergisi*, 1:1 (2003).

Cumahî, Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtu'ş-şu'arâ'.* nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, 1953.

Çağatay, Neşet. *İslâm Tarihi.* Ankara: TDK. yay., 1993.

Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî.* Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1995.

Dayf, Şevkî. *el-Fennü ve Mezâhibuhû fi'n-Nesri'l-'Arabî.* Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1984.

Dayf, Şevkî. *en-Nakd.* Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1984.

Emîn, Ahmed. *en-Nakdü'l-Edebî.* Kahire: Mektebetu'n-nehda Mısriyye, 1963.

Isfehânî, Ebü'l-Ferec Ali b. Huseyn. *Kitâbu'l-Egânî.* nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Kâhire: Matâbi'u'l-hey'e, 1970-1994.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd 'Abdurrahmân b. Muhammed. *Târîhu İbn Haldûn.* Beyrût: Dâru'l-fîkr, 1988.

İbn İshak, *es-Siretü'n-Nebeviyye*. nşr. Süheyl Zekkâr. Dımeşk, 1976.

İbn Reşîk, Ebû 'Ali Hasen Kayrevânî. *el-'Umde fî Mehâsini'ş-şi'r ve Âdâbihî ve nakdih.* nşr. M. Muhyiddin 'Abdulhamîd. Beyrût: Dâru'l-cîl, 1982.

İbnu'l-Esîr, 'İzzuddîn 'Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-Târîh.* Beyrût: Dâru sâdır, 1965-1967.

Merzubânî, 'İmrân b. Mûsâ. *el-Muveşşah.* nşr. Muhammed Bicâvî. Kâhire: Mektebetu'n-Nehda, 1965.

Okay, Orhan. "Edebiyat Tarihi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.10.

Öz, Şaban. *İslâm Tarihi*. İstanbul: Koridor yayınları, 2010.

Özdoğan, M. Akif. "Abbâsîler Dönemi Tercüme Faaliyetlerinin Arap Edebiyatına Etkisi", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 16 (2005).

Özdoğan, M. Akif. *Arap Dili ve Belâgatında Lafız ve Anlam.* İstanbul: Ensar yayınları, 2018.

Özdoğan, M. Akif. "Klasik Arap Edebiyatında Edebî Tenkit ve İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin Edebî Tenkitteki Yeri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi, Samsun, 2000.

er-Râfî'î, Mustafâ Sâdık. *Târîhu Âdâbi'l-'Arab.* Beyrût: Dâru'l-kitâb el-'Arabî, 1394/1973.

Sezgin, Fuat. *Târîhu't-Türâsi'l-Arabî.* Terc. Mahmud Fehmi Hicazi, Riyad: Matbatü'Sekafe ve'n-Neşr, 1991.

Sıbâ'î Beyyûmî. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî.* Kâhire: Mektebetü Encülü, 1957.

Yılmaz, İbrahim. "Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1997.

Zemahşerî. *el-Müstaksâ fî Emsâli'l-'Arab.* Beyrut, 1987.

Zeydân, Corci. *Târîhu Âdâbi'l-Luga el-'Arabiyye.* Beyrut: Dâru mektebeti'l-hayât, 1978.

Zeyyât, Hasan. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî.* Kahire, 1939.

SİYER-PSİKOLOJİ İLİŞKİSİ

Saffet Kartopu*

Giriş

"İslâmî İlimlerde Siyer" konusunun bir alt başlığı olarak "Siyer ve Psikoloji İlişkisi"nin bir değerlendirmesini yapmak istediğinizde doğal olarak bazı yöntemsel sorularla başlamak gerekebilir. Öncelikle Psikoloji, İslâmî bir ilim midir?[1] İslâmî ilimler arasındaki yeri nedir? İslâmî Psikoloji veya İslâm Psikolojisi mümkün müdür? Pastoral Psikoloji geleneğinin dine bakış açısı ve yorumlama biçimi nasıldır? Peygamberimizin davranışlarını anlamada Psikoloji biliminin olanakları/imkânları nelerdir? Yani sünneti anlamada Psikoloji'nin imkânları neler olabilir? Siyer-Psikoloji ilişkisinden neler anlaşılabilir? Siyer'i anlamada ve açıklamada Psikoloji'nin kolaylaştırıcı rolü olabilir mi ve Psikoloji'nin kavram ve kuramları açıklayıcı olabilir mi? Bu gibi

---

* Doç. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı.

[1] Bu türden çalışmalar metodoloji tartışmalarında da karşımıza çıkmaktadır. İsmail Faruki ve Bilginin İslâmîleştirilmesi tezi burada gündeme gelmektedir. Bilgiyi nasıl İslâmîleştirebiliriz? Bilim dediğimiz olgu kavram ve kuramla ortaya çıkmakta, kavramla kendini ifade edip kuramla olguyu açıklamaya çalışmaktadır. Bu kavramları ve kuramları kim üretirse onun medeniyet ve değerlerini temsil eder. Dolayısıyla bilgi İslâmîleştirilebilir mi, sorusunun cevabı Müslümanlar tarafından üretilmesi koşuluyla mümkün olacağı şeklindedir. Bilginin İslâmîleştirilmesi tezi ile ilgili bkz: İsmail Raci el-Farukî, *Bilginin İslâmîleştirilmesi,* çev: Fehmi Koru (İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2016).

sorular akla gelebilir fakat insanlığa ve insana faydası olan her değer 'bizim' kabul edilebilir. Kuşkusuz Psikoloji, disipliner olarak Batı kökenli bir bilimdir. Ancak psikolojik analiz, insanlık tarihi ile eşdeğer bir sürece sahiptir. İslâm kültür mirası içinde de psikolojik müktesebata önemli katkıların yapıldığı ifade edilebilir. İslâm kültür medeniyet geleneği zaten insanlığa, doğaya, evrene faydalı herhangi bir şeyi kapsayıcı bir bakış açısıyla değerlendirmekte güçlük çekmez. Psikoloji bilimi de bireysel veya toplumsal anlamda bir fayda üretebilecekse Müslüman bireyler bu faydaya talip olacaklardır.

Bu bağlamda öncelikle bir Siyer ve Psikoloji kavram tanımlaması yapmakta fayda vardır. Peygamberimizin doğumundan vefatına kadar hayatını konu alan ilmin adı 'Siyer' dir. Tarihin belli bir bölümünden bahsettiği için Tarih ilmiyle; Peygamberimiz'in (as) söz, fiil ve takrirleriyle ilgilendiğinden dolayı da Hadis ilmi ile alâkalıdır. Psikoloji ise insan davranışlarının altında yatan sebepleri/etkenleri/motiveleri anlamaya ve açıklamaya çalışan ve bunlarla ilgili kavram ve kuram üreten bilim dalıdır.

Siyer'e Psikoloji penceresinden bakılarak Hz. Peygamberin davranışları anlaşılmaya çalışıldığında iki temel durum karşımıza çıkmaktadır: a) Peygamberimizin davranışı vahiy kaynaklıysa bu davranışın insanlar tarafından nasıl anlaşıldığı, yorumlanıp değerlendirildiği, etkisinin neler olduğu üzerinde değerlendirme yapılabilir b) Peygamberimizin davranışının kaynağı vahiy değilse bu durumda diğer insanların davranışlarını açıklamada kullandığımız anlama ve açıklama yöntemlerini kullanabiliriz. Dolayısıyla Siyer-Psikoloji ilişkisi bağlamında odak noktamız; hem "Hz. Peygamber'in hayatını veya olayları ve olguları anlarken ve açıklarken acaba Psikoloji'nin kavram ve kuramları bizim için yardımcı ve kolaylaştırıcı olabilir mi?" sorusudur, hem de "Acaba Peygamberimizin hayatı, uygulamaları, sözleri, fiilleri, takrirleri yani sünneti bizim psikolojik anlayışımızı, kavrayışımızı genişletebilir mi?" Bu ilişki çift yönlüdür. Her iki boyutuyla da konu ele alınıp değerlendirilmelidir.

Psikolojinin tarihsel olarak böyle bir misyonu vardır. Özellikle kurulduğu 1800'lü yılların sonunda Wilhelm Wundt'tan sonra kilise dine yönelik ilginin azaldığını görünce araç olarak görülen Sosyoloji, Psikoloji gibi ilimlere bu ilgiyi tekrar canlandırabilme amacı ile önem vermiştir. O dönemde Psikoloji'de Pastoral Psikoloji denilen -Pastor din adamıdır- bir gelenek oluşmuştur. Kilise veya ilgili kuruluşlar bu tür çalışmaları, insanların kiliseye ilgilerini sürdürebilmek amacıyla finanse etmiştir. Bu gelenek şu an için dönüşmüş olmakla beraber burada işin özü, psikolojik kavramlarla ve kuramlarla dine yaklaşarak ona olan ilgiyi sürdürmekti. Elbette burada söz konusu olan amaçsal değil yöntemsel benzerliktir. Acaba biz de Psikolojinin olanaklarıyla Peygamberimizin hayatını anlayabilir miyiz? Siyer-Psikoloji ilişkisinde neler anlaşılabilir, bunlara bakmak gerekmektedir. Disipliner olarak baktığımızda Psikoloji, yüz elli yıllık bir tarihe ve günümüzde mevcut elli altı alt dala sahiptir ve çok fazla saçaklanmıştır. Bu süre zarfında Siyer-Psikoloji ilişkisi ne şekilde birbiriyle etkileşimde olmuştur, buna örneklerle bakılabilir.[2]

1. Siyer-Sosyal Psikoloji İlişkisi

Psikolojinin alt dalları bağlamında yalnızca bir kaç başlık ve bunların Siyer ilmi ile ilişkisi kurulmaya çalışılacak olursa ilk olarak Siyer ve Sosyal Psikoloji ilişkisine bakılabilir. Bilindiği gibi bilim, kavram ve kuramla kendini ifade etmektedir. Sosyal Psikoloji'nin de belli kavram ve kuramları vardır. Bunlardan birey-grup ilişkisi, tutum, grup dinamiği, liderlik, iletişim, kimlik oluşturma, önyargı sorunları, propaganda… sayılabilir. Burada çalışmamız belli bir olguyu tek bir kuramla ayrıntılı bir şekilde açıklayarak spesifik bir hale getirebilirdi fakat amaç genel olarak Siyer ve Psikoloji arasındaki ilişkiyi somut örneklerle açıklamaktır.

---

[2] Burada Osman Necati'nin Hadis ve Psikoloji isimli çalışmasını anmak gerekir. Türkçe'ye de kazandırılmıştır. Bkz: Osman Necati, *Hadis ve Psikoloji*, çev: Mustafa Işık (Ankara: Fecr Yayınevi, 2018).

Genel bir izlenim vermesi için Siyer-Sosyal Psikoloji ilişkisinde ele alınabilecek muhtemel başlıklar şu şekilde sıralanabilir: Peygamberimizin birey-grup ilişkisinde aldığı tutumlar nelerdir? Grup dinamiğini nasıl kullanırdı? (Liderlik özelliği, kitleyi harekete geçirme becerisi, kendi grubunu belli bir amaca yönlendirme becerisi, başarı veya başarısızlıkla başa çıkma stratejileri, bunların liderlik ve motivasyon kuramlarıyla açıklanması…). Kendine inananları diğerlerinden farklılaştırarak 'kimlik oluşturma', 'biz bilinci' ve 'biz duygusu' inşa etme yöntemleri, insanlarla ilişkisindeki iletişim prensipleri, yaklaşımları nasıldır? İnsanlara nerede, ne zaman, ne şekilde bir dil kullanırdı? Çocuklarla, yaşlılarla, kadınlarla, zenginlerle-fakirlerle, yöneticilerle-avamla, bilgisizle-bilginle, yabancıyla-aile fertleriyle iletişimi nasıldı? Yeni bir toplum inşâsında Hz. Muhammed'in ahlakî özelliklerinin rolü nedir? (dürüstlük ve güvenirliğinin rolü, hoşgörü ve affediciliğin rolü…). Ön yargı ve kalıp yargı sorunlarıyla nasıl başa çıkardı?

"Müslüman" dediğimiz isimlendirme şekli nihayetinde bir kimliğe işaret etmektedir. Hz. Peygamber bu kimliği nasıl inşa etmiş, ötekiyle farkı nasıl oluşturmuştur? Bunlar Sosyal Psikoloji içerisinde çözümlenebilecek durumlardır ve bu türden analizler çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Muhammed Hamidullah'ın Hz. Peygamber'in büyük düşmanlarının psikolojisi[3] Mevlüt Erten'in münafıkların zihniyet analizi[4] ile ilgili çalışmaları, Şaban Öz'ün Hz. Peygamber (as)'in propaganda siyasetini değerlendirdiği makalesi, [5] Veysel Özdemir'in "Dönüştürücü (Transformasyonel) Liderliğin Kaynağı Olarak Hz. Muhammed (as)", [6] Naci Kula'nın "Sözlü İletişim Açısından

---

[3] Muhammed Hamidullah, , "Hz. Peygamber'in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi", çev: İsmail Yakıt, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1986), ss. 211-218.

[4] Mevlüt Erten, Akıl-Zekâ Ayırımı Bağlamında Münafıkların Zihniyet Analizi, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2:4 (2013), s. 1-21.

[5] Şaban Öz, "Hz. Peygamber (as)'in Propaganda Siyaseti Üzerine", *Ekev Akademi Dergisi*, 13:39 (2009), s. 109.

[6] Veysel Özdemir "Dönüştürücü (Transformasyonel) Liderliğin Kaynağı Olarak Hz. Muhammed (s. a. s)", *YDÜ I. Uluslararası Hadis İhtias Sempozyumu (26-29 Nisan 2012 Lefkoşa),* 2014, s. 106-139.

Hz. Muhammed'in Ortaya Koyduğu Temel İlkeler", [7] Hüseyin Certel'in "Dini İletişim ve Liderlik Açısından Hz. Peygamber'in Sıfatları", [8] Mustafa Canlı'nın "Hz. Peygamber Örnekliğinde Sözlü ve Sözsüz İletişim", [9] İbrahim Çoşkun'un "Kur'ân Işığında İnkârın Psikolojik Sebepleri"[10] çalışmaları gibi çok sayıda çalışma bu bağlamda değerlendirilebilir. [11]

---

[7] Naci Kula "Sözlü İletişim Açısından Hz. Muhammed'in Ortaya Koyduğu Temel İlkeler", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisan 2007* [İslâmî İlimler Dergisi Yayınları], 2007, s. 701-717.

[8] Hüseyin, Certel, "Dinî İletişim ve Liderlik Açısından Hz. Peygamber'in Sıfatları", *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Teblilğler,* 19 Nisan 2004 [Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi], 2006, s. 245-258.

[9] Mustafa, Canlı, "Hz. Peygamber Örnekliğinde Sözlü ve Sözsüz İletişim", *Bilimname:Düşünce Platformu,* 6:15 (2008) s. 147-178.

[10] İbrahim Çoşkun, "Kur'ân Işığında İnkarın Psikolojik Sebepleri, " *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 1 (1999), s. 119-150.

[11] Diğer çalışmalar için bkz. : Sadık, Cihan, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Selâm ve İnsan Münasebetlerinde Oynadığı Rol", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1986) s. 1-14. ; Mustafa Erdem, "Kur'ân'a Göre Hz. Peygamber'in Şahsiyet Çizgileri", *İslâm'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği* [Kutlu Doğum Haftası: 1993], 1995, s. 101-110. ;Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber ve Beden Dili", *Kutlu Doğum 2003: İslâm'ın Güncel Sunumu*, 2006, s. 217-235; Cüneyt Gökçe, "Hz. Peygamber'in İletişimindeki Sevgi", *Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi, I. Kutludoğum Sempozyumu Bildirileri,* 21-22 Nisan 2007-Şanlıurfa, [t. y.], s. 173-178. ; Hüseyin Kurt, "Hz. Peygamber'in İnsanlarla İlişkileri ve Aile İçi İletişiminde Sevgi", *Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi, I. Kutludoğum Sempozyumu Bildirileri,* 21-22 Nisan 2007-Şanlıurfa, [t. y.], s. 179-186. İbrahim, Sarmış, "Peygamberlerin Tebliğ Metodlarındaki Ortak Noktalar", Editör: Ali Bakkal, *Hz. İbrahim [1. Hz. İbrahim sempozyumu bildirileri],* 17-18 Ekim 1997, Şanlıurfa, 2007, s. 173-176; Habil Şentürk, Beşeri Münasebetlerde Hz. Peygamber'in Tutum ve Davranışları, VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Teblilğler, 19 Nisan 2004 [Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi], 2006, s. 259-264;, Habil Şentürk; "Hz. Peygamberin Şemaili ve Şahsiyeti", *IV. Kutlu doğum sempozyumu : tebliğler.* 457 s., 2002, s. 371; Aynur Uraler, "Hz. Peygamber'in Topluma Dini Yerleştirme Uslûbu", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi,* 17 (2006), s. 71-87; Mevlüt Uyanık, "Gençlerimizin Din-kültür ve Kimlik İlişkisini Kurgulamasında Peygamberimizin "Bir Sosyal Model" Olarak Sunumu", *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü -Sempozyum-,* 11-12 Mayıs 2007, Meram/Konya, Konevi Kültür Merkezi, 2008, s. 77-97; Hayati Yılmaz, "Toplumsal Dönüşümde Hz. Peygamber'in Kişiliğinin Etkisi", *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü -Sempozyum-,* 11-12 Mayıs 2007, Meram/Konya, Konevi Kültür Merkezi, 2008, s. 110-123; Ali Akpınar, "Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber'in Örnekliği, " *Diyanet İlmi Dergi* , 45:1 (2009), s. 7-26; Huriye Martı, "Hazreti Peygamber'in Ahlâkî Çöküşü Engellemede Düşünce Kalıplarını Değiştirme Yöntemi (İman-Ahlâk Bağını Vazgeçilmezliği Özelinde Bir Deneme)", *Nebevî Mesajın Evrenselliği Sempozyumu -Sîret Sempozyumu-,* 09-10 Mayıs 2008, Konya, 2009, s. 168-182; Murat Gökalp, "Bir Hatip Olarak Hz. Peygamber", *Hikmet Yurdu*, 6:11 (2013), s. 243-259; Mehmet Evkuran, "Peygamber, Karizma ve Siyasal Otorite -Hz. Muhammed'in Liderlik

2. Siyer-Eğitim Psikolojisi İlişkisi

Psikoloji'nin başka bir alt dalı olan Eğitim Psikolojisi kavramları ve kuramlarıyla Siyer ilmine baktığımızda şu soruları merkeze almamız gerekebilir. Peygamberimizin insana ve çocuğa bakışı nasıldı? Peygamberimizin eğitimde kullandığı yöntem ve teknikler nelerdi? Nasıl bir davranış değişikliği oluşturma ve davranışı pekiştirme süreci takip etmiştir? Peygamberimizin ödül yöntemleri ve olumsuz davranış karşısında takındığı tutumlar nelerdi? Bireysel farklılıklara yaklaşımı nasıldı? Bu türden sorulara cevap üretmek için çok sayıda çalışma yapılmıştır. Hayati Hökelekli'nin "Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı", [12] Cemal Tosun'un "Öğretmen Olarak Hz. Muhammed ya da Din Eğitimi-Öğretiminde Hz. Muhammed'in Örnekliği Meselesi", [13] M. Şevki Aydın'ın " 'Ben Ancak Muallim Olarak Gönderildim' Diyen Peygamber", [14] Yusuf Acar'ın "Çocukluk Dönemi Eğitiminde Hz. Peygamber'in Ortaya Koyduğu İlkeler"[15] çalışmaları gibi çok sayıda çalışma bu bağlamda değerlendirilebilir. [16]

Tecrübesi Üzerine Bir Analiz-", *İslâmî İlimler Dergisi*, 1:1 (2006), s. 51-68; Niyazi Akyüz, "İslâm'ın İlk Döneminde Hz. Muhammed'in Tebliğinin Psiko-Sosyal Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (1998), s. 275-294.

[12] Hayati, Hökelekli, "Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı", *Hz. Muhammed ve Gençlik [Kutlu Doğum Haftası: 1992]*, 1995, s. 47-56.

[13] Cemal, Tosun, "Öğretmen Olarak Hz. Muhammed ya da Din Eğitimi-Öğretiminde Hz. Muhammed'in Örnekliği Meselesi", *Hz. Muhammed ve Gençlik [Kutlu Doğum Haftası: 1992*], 1995, s. 79-90.

[14], M. Şevki Aydın, ""Ben Ancak Muallim Olarak Gönderildim" Diyen Peygamber", *İslâm'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği [Kutlu Doğum Haftası: 1993]*, 1995, s. 181-190.

[15] Yusuf Acar, "Çocukluk Dönemi Eğitiminde Hz. Peygamber'in Ortaya Koyduğu İlkeler", *Mehir*, 4 (1999), s. 21-25.

[16] Diğer çalışmalar için bkz: Fatma Şengül, "Çocuklara Yönelik Siyer Yazımında Psikolojik ve Pedogojik Faktörler", *Siyer Atölyesi 2011: Türkiye'de Popüler Siyer Çalışmaları, Siyer Atölyesi 2012: Türkiye'de Çocuklara Yönelik Siyer Çalışmaları Tebliğler Kitabı*, 2013, s. 205-212; Hikmet Atik, "Hilyelere Göre Hz. Peygamberin İnsanlara Davranışı", *Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi, I. Kutludoğum Sempozyumu Bildirileri*, 21-22 Nisan 2007-Şanlıurfa, [t. y.], s. 397-406; Şakir Gözütok, "Hz. Peygamber Döneminde Kadın Eğitimi ve Öğretimi", *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı sempozyumu*, 20-22 Nisan 2007 [İslâmî İlimler Dergisi Yayınları], 2007, s. 561-570; Veysel Kasar, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Duygu Eğitimi", *Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi, I. Kutludoğum Sempozyumu Bildirileri*, 21-22 Nisan 2007-Şanlıurfa, [t. y.], s. 263-278; Saadettin Özdemir, "Din Eğitiminde Soru-cevap Metoduyla Öğretimde Hz. Peygamber Örneği", *IV. Kutlu*

3. Siyer'in Diğer Psikoloji Dalları ile İlişkisi

Psikoterapi dendiğinde sağaltım, iyileşme, rehabilite olma, tekrar hayata tutunma, normalleşme gibi kavramlar akla gelmektedir. Peygamberimizin hayatından örnekler alarak veya sözleri üzerinden danışanın ihtiyaçları doğrultusunda terapötik bir ilişki kurgulanabilir veya bu öğreti rehberlik için yol gösterici olabilir. Bu açıdan Hz. Peygamber'in hayatından hareketle yazılmış ve Psikoloji'nin kavramlarıyla ilişkilendirilmiş bazı durumları içeren çok sayıda çalışma bulmak mümkündür. Abdurrahman Kasapoğlu'nun "Kur'ân'da Kıssa Terapisi: Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması", [17] Abdurrahman Demirci'nin "Hz. Muhammed'in Öfke Kontrolü (Hz. Ömer'le Diyalogları Bağlamında)", [18] Adem Dölek'in "Bazı Hadîslerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması"[19] isimli çalışmaları psikoterapinin kavramlarıyla sünnetin ilişkisini kurmuş bazı çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. [20]

---

doğum sempozyumu : tebliğler, 457 s., 2002, s. 397; M. Asım Köksal, "Peygamberimizin Sahabilerini Yetiştirme Usulü", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 1969, cilt: VIII, sayı: 88-89, s. 283-289; Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Çocuklarla Olan İlişkisinde Eğitim- Öğretim Açısından Ön Plana Çıkan Hususlar", *Diyanet İlmi Dergi*, 43:1 (2007), s. 7-30;, Mücteba Uğur, "Hz. Peygamber Öğretim Metodu", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]*, 12:21(973), s. 90-96;, Remzi Kaya, "Kur'ân-ı Kerim'de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed", *AKİD: Afyon Kocatepe Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 1:1 (2018), 1, s. 20-56.

[17] Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'ân'da Kıssa Terapisi -Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması-", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8:2 (2004), s. 69-80.

[18] Abdurrahman Demirci, "Hz. Muhammed'in Öfke Kontrolü (Hz. Ömer'le Diyalogları Bağlamında)", *Mukaddime: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5:2 (2014), s. 113-139.

[19] Adem Dölek, "Bazı Hadîslerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2:4 (2002), s. 21-38.

[20] Diğer çalışmalar için bkz: Dölek, "Sünnet Işığında Cimrilik Hastalığı ve Tedâvî Yolları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4:2 (2004), s. 95-128; "Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Korunma Yolları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11:6 (2003), s. 50-76; Dölek, "Hadislerde İman Hususundaki Vesveseler, Tedavi Yolları ve Telkinin Önemi"; "Hadisler Işığında Mutluluğu Kazandıran Durumlardan Bazıları", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5:1 (2012), s. 195-214; "Hadîsler Işığında Haset Hastalığı ve Psikoterapi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10:4 (2002), s. 39-82; "İnsan Psikolojisini Olumsuz Yönde Etkileyen Bazı Durumlar ve Hz. Peygamber'in Tavrı", *Usûl: İslâm Araştırmaları*, 6

Psikolojinin yeni ve gelişmekte olan bir alanı da Politik Psikolojidir ve Politik Psikolojinin kavram ve kuramlarıyla Siyer'e yaklaşmak mümkündür. Yapılan çalışmalara bakıldığında Murat Ağarı'nın "Hz. Muhammed'in Hıristiyan ve Yahudi Siyasetlerine Genel Bir Bakış", [21] Mehmet Ali Kapar'ın "Hudeybiye Seferi ve Hz. Muhammed'in Barışçı Siyaseti"i[22] isimli çalışması, Selahattin Polat'ın "Hz. Peygamber'in as İttifak, Teminat ve Antlaşmalarındaki Diplomatik Taktikler"[23] isimli çalışmaları bu bağlam içerisinde değerlendirilebilecek bazı çalışmalardır.[24]

Din Psikolojisi kavram ve kuramları ile Siyer'e yaklaşıldığında da çok fazla çalışma konusu üretmek mümkün görünmektedir. Din Psikolojisi'nin önemli konularının çoğu Siyer'le ilişki içindedir. Özellikle dinî tecrübe halleri (uluhiyet, ilahî uyarı ve ceza tecrübesi, ilahî ödül tecrübesi), dinî değişim, ihtida (mühtedinin topluma kazandırılması, kaynaştırılması, yeni kimlik edinme süreci, toplumsal destek unsurları…), dinî dönüşüm (bunu sağlayan ibadetler, ortak yaşam çabası, mücadele birliği, ortak davranışlardan ortak duygulara….), dua ve ibadetlere bakış, ibadetlerin ve duanın rolü, vecd duygusu/dinî coşkudaki insan halleri, dünyevî ve uhrevî olanın sınırları, tövbe, istiğfar ve duanın terapötik değeri, kurban olgusu ve psikolojisi, dinî kimliğin bireysel ve toplumsal inşası vb. gibi konular Siyer'le ilişkili konular üzerinden açıklanabilir veya Siyer konularını psikolojik çözümlemede kullanılabilir.

(2006), s. 101-114; "Hadîsler Işığında Temizlik ve İbâdet Konularındaki Vesveseler ve Tedâvî Yolları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* 4:4 (2004), s. 48-71.

[21] Murat Ağarı, "Hz. Muhammed'in Hıristiyan ve Yahudi Siyasetlerine Genel Bir Bakış. " *İslâmî Araştırmalar,* 20:2 (2007), s. 135-144.

[22] Mehmet Ali Kapar, "Hudeybiye Seferi ve Hz. Muhammed'in Barışçı Siyaseti", *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi = The Pursuit of History: International Periodical for History and Social Science,* 8:16 (2016), s. 155-175.

[23] Selahattin Polat, "Hz. Peygamber'in as İttifak, Teminat ve Antlaşmalarındaki Diplomatik Taktikler", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5 (1988), s. 105-128.

[24] Diğer çalışmalar için bkz: Ahmet Özel, "Yönetici Peygamber Olarak Hz. Muhammed", *Dîvân: İlmî Araştırmalar,* 11: 20 (2006), s. 1-44; Hamza Aktan, "Kur'ân ve Ehl-i Sünnet Kaynaklarına Göre Hazret-i Peygamber Örneğinde Siyaset", *Tarihte ve Günümüzde Ehl-i Sünnet [İlmi toplantı, İstanbul, 2004]*, 2006, s. 313-344.

Psikolojinin önemli bir alt çalışma alanı Psikotarih'tir. Burada zikredilmesi gereken iki büyük çalışma[25] Erik Erikson tarafından yapılmıştır ve Peygamberimizle ilgili de böyle bir çalışma yapılabilir. Biz şu ana kadar Siyer'e Müslüman gözüyle baktık fakat bunun dışında[26] vahye ve peygamber olgusuna farklı bakan Evrimsel Psikoloji ve Evrimsel Biyoloji gibi alanlar da vardır. Bu alanlar, vahiy bilgisini, insanlığın zekâ gelişiminde, antropolojik geçmişte zekânın bir çıktısı, ürünü olarak sanrı üretme biçimi olarak açıklamaktadırlar. Bu bakış açısında, insan beyninin geldiği bugünkü noktada artık eskiden olduğu gibi çok sayıda peygamber çıkma ihtimalinin azaldığı değerlendirilmektedir.

Sonuç

Siyer-Psikoloji ilişkisinin mahiyeti düşünüldüğünde çalışma örneklerinde de görüldüğü gibi Siyer'i anlamada ve açıklamada Psikoloji'nin kavram ve kuramlarının son derece işlevsel olabileceği ifade edilebilir. Psikoloji'nin alt dalları bağlamında bir değerlendirme yapıldığında, Peygamberimizin birey-grup ilişkisinde aldığı tutumlar, grup dinamiğini kullanma biçimi, liderlik özelliği, kitleyi harekete geçirme becerisi, kendi grubunu belli bir amaca yönlendirme becerisi gibi konular sosyal psikolojik yaklaşımla ele alınabilir. Yine Peygamberimizin insana ve çocuğa bakışı, eğitimde kullandığı yöntem ve teknikler, davranış değişikliği oluşturma ve davranışı pekiştirme süreci, ödül yöntemleri ve olumsuz davranış karşısında takındığı tutumlar Eğitim Psikolojisinin kavram ve kuramlarıyla açıklanıp değerlendirilebilir. Aynı şekilde Peygamberimizin hayatı, söz ve davranışlarının bir kısmı terapi süreçlerinde kullanılabilir. Din Psikolojisinde önemli görülen dinî tecrübe, dinî değişim, ihtida, dinî dönüşüm, dua ve ibadetler, tövbe ve istiğ-

---

[25] Erik H., Erikson, *Gandhi's Truth* (New York:WW Norton & Company, 1993); Erik H., Erikson, *Young Man Luther* (New York: WW Norton & Company, 1993).

[26] Dine karşıt bakış açısını görmek için Fethi Benslama'nın "İslâm'ın Psikanalizi" isimli çalışmasına bakılabilir. Oryantalist bir yaklaşımın ürünüdür. Bkz: Fethi, Benslama, *İslâm'ın Psikanalizi*, çev: Işık Ergüden (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).

far, dinî kimliğin inşası gibi konular Siyer’le ilişkili olarak açıklanabilir veya Siyer konuları psikolojik çözümlemede kullanılabilir.

Kaynakça

Acar, Yusuf. "Çocukluk Dönemi Eğitiminde Hz. Peygamber'in Ortaya Koyduğu İlkeler", *Mehir* 4 (1999), ss. 21-25.

Ağarı, Murat. "Hz. Muhammed'in Hıristiyan ve Yahudi Siyasetlerine Genel Bir Bakış". *İslâmî Araştırmalar* 20:2 (2007), ss. 135-144.

Akpınar, Ali. "Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber'in Örnekliği", *Diyanet İlmi Dergi* 45:1 (2009), ss. 7-26.

Aktan, Hamza. "Kur'ân ve Ehl-i Sünnet Kaynaklarına Göre Hazret-i Peygamber Örneğinde Siyaset", *Tarihte ve Günümüzde Ehl-i Sünnet [İlmi toplantı, İstanbul, 2004]* (2006), ss. 313-344.

Akyüz, Niyazi. "İslâm'ın İlk Döneminde Hz. Muhammed'in Tebliğinin Psikososyal Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (1998), ss. 275-294.

Atik, Hikmet. "Hilyelere Göre Hz. Peygamberin İnsanlara Davranışı", *Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi, I. Kutludoğum Sempozyumu Bildirileri. 21-22 Nisan 2007-Şanlıurfa,* [t.y.]. ss. 397-406.

Aydın, M. Şevki. "Ben Ancak Muallim Olarak Gönderildim" diyen Peygamber", *İslâm'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği [Kutlu Doğum Haftası: 1993]*. 1995. s.s 181-190.

Benslama, Fethi. *İslâm'ın Psikanalizi.* İstanbul: İletişim Yayınları. 2017.

Canlı, Mustafa. "Hz. Peygamber Örnekliğinde Sözlü ve Sözsüz İletişim", *Bilimname: Düşünce Platformu.* 6: 15 (2008), ss. 147-178.

Certel, Hüseyin. "Dinî İletişim ve Liderlik Açısından Hz. Peygamber'in Sıfatları". *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler, 19 Nisan 2004 [Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]*. 2006. ss. 245-258.

Cihan, Sadık. “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Selâm ve İnsan Münasebetlerinde Oynadığı Rol”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1986), ss. 1-14.

Çil, Halit. “Liderlik Teorilerine Göre Hz. Ömer’in Liderliği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1:4 (2012), ss. 234-251.

Coşkun, İbrahim. “Kur’ân Işığında İnkarın Psikolojik Sebepleri”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 1 (1999), ss. 119-150.

Demirci, Abdurrahman. “Hz. Muhammed’in Öfke Kontrolü (Hz. Ömer’le Diyalogları Bağlamında)”, *Mukaddime: Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5:2 (2014), ss. 113-139.

Dölek, Adem. “Bazı Hadîslerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2:4 (2002), ss. 21-38.

Dölek, Adem. “Sünnet Işığında Cimrilik Hastalığı ve Tedâvî Yolları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4:2 (2004), ss. 95-128.

Dölek, Adem. “Sünnet Işığında Hırs Hastalığı ve Korunma Yolları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11:6 (2003), ss. 50-76.

Dölek, Adem. “Hadislerde İman Hususundaki Vesveseler, Tedavi Yolları ve Telkinin Önemi”, *Diyanet İlmi Dergi* 42:4 (2006), ss. 121-143.

Dölek, Adem. “Hadisler Işığında Mutluluğu Kazandıran Durumlardan Bazıları”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5:1(2012), ss. 195-214.

Dölek, Adem. “Hadîsler Işığında Haset Hastalığı ve Psikoterapi, ” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10:4 (2002), . ss. 39-82.

Dölek, Adem. “İnsan Psikolojisini Olumsuz Yönde Etkileyen Bazı Durumlar ve Hz. Peygamber’in Tavrı”, *Usûl: İslâm Araştırmaları* 6 (2006), . ss. 101-114.

Dölek, Adem. “Hadîsler Işığında Temizlik ve İbâdet Konularındaki Vesveseler ve Tedâvî Yolları”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9:4 (2004), ss. 48-71.

el-Farukî, İsmail Raci. *Bilginin İslâmîleştirilmesi*. Çev: Fehmi Koru, İstanbul: Bilimevi Basın Yayın. 2016.

Erdem, Mustafa. “Kur’ân’a Göre Hz. Peygamber’in Şahsiyet Çizgileri”. *İslâm’da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği [Kutlu Doğum Haftası: 1993]*. 1995. ss. 101-110.

Erikson, Erik H. *Gandhi’s Truth.* New York: WW Norton & Company, 1993.

Erikson, Erik H. *Young Man Luther.* New York: WW Norton & Company, 1993.

Erten, Mevlüt. “Akıl-Zekâ Ayırımı Bağlamında Münafıkların Zihniyet Analizi”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2:4 (2013), ss. 1-21.

Erul, Bünyamin. “Hz. Peygamber ve Beden Dili”. *Kutlu Doğum 2003: İslâm’ın Güncel Sunumu*. 2006. ss. 217-235.

Evkuran, Mehmet. “Peygamber, Karizma ve Siyasal Otorite -Hz. Muhammed’in Liderlik Tecrübesi Üzerine Bir Analiz-”, *İslâmî İlimler Dergisi* 1:1 (2006), ss. 51-68.

Gökalp, Murat. “Bir Hatip Olarak Hz. Peygamber”, *Hikmet Yurdu* 6:11 (2013), ss. 243-259.

Gökçe, Cüneyt. “Hz. Peygamber’in İletişimindeki Sevgi”, *Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi, I. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri 21-22 Nisan 2007-Şanlıurfa*. [t.y.]. ss. 173-178.

Gözütok, Şakir. “Hz. Peygamber Döneminde Kadın Eğitimi ve Öğretimi”, *Hz. Muhammed ve evrensel mesajı sempozyumu, 20-22 Nisan 2007 [İslâmî İlimler Dergisi Yayınları]* 2007, ss. 561-570.

Hamidullah, Muhammed. "Hz. Peygamber'in Büyük Düşmanlarının Psikolojisi", çev: İsmail Yakıt, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1986), ss. 211-218.

Hökelekli, Hayati. "Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı", *Hz. Muhammed ve Gençlik [Kutlu Doğum Haftası: 1992]* 1995, ss. 47-56.

Kapar, Mehmet Ali. "Hudeybiye Seferi ve Hz. Muhammed'in Barışçı Siyaseti", Tarihin Peşinde: *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi* = The Pursuit of History: *International Periodical for History and Social Science* 8:16 (2016), ss. 155-175.

Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'ân'da Kıssa Terapisi -Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması-", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8:2 (2004), ss. 69-80.

Kasar, Veysel. "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Duygu Eğitimi", *Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi, I. Kutludoğum Sempozyumu Bildirileri 21-22 Nisan 2007-Şanlıurfa* [t.y.], ss. 263-278.

Kaya, Remzi. "Kur'ân-ı Kerim'de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed",.*AKİD: Afyon Kocatepe Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 1:1 (2018), ss. 20-56.

Köksal, M. Asım. "Peygamberimizin Sahabilerini Yetiştirme Usulü". *Diyanet İlmi Dergi* 8:88-89 (1969), ss. 283-289.

Kula, Naci. "Sözlü İletişim Açısından Hz. Muhammed'in Ortaya Koyduğu Temel İlkeler", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu (20-22 Nisan 2007),* ss. 701-717.

Kurt, Hüseyin. "Hz. Peygamber'in İnsanlarla İlişkileri ve Aile İçi İletişiminde Sevgi", *Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi, I. Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri (21-22 Nisan 2007), Şanlıurfa*. [t.y.], ss. 179-186.

Martı, Huriye. "Hazreti Peygamber'in Ahlâkî Çöküşü Engellemede Düşünce Kalıplarını Değiştirme Yöntemi (İman-Ahlâk Bağını Vazgeçilmezliği

Özelinde Bir Deneme)", *Nebevî Mesajın Evrenselliği Sempozyumu -Sîret Sempozyumu-, 09-10 Mayıs 2008,* Konya, 2009, ss. 168-182.

Necati, Osman M.. *Hadis ve Psikoloji.* çev: Mustafa Işık, Ankara: Fecr Yayınevi, 2018.

Öz, Şaban. "Hz. Peygamber (As)'in Propaganda Siyaseti Üzerine", *Ekev Akademi Dergisi* 13:39 (2009), ss.109-122.

Özdemir, Saadettin. "Din Eğitiminde Soru-cevap Metoduyla Öğretimde Hz. Peygamber Örneği". *IV. Kutlu doğum sempozyumu: tebliğler* 2002. ss. 397-457.

Özdemir, Veysel. "Dönüştürücü (Transformasyonel) Liderliğin Kaynağı Olarak Hz. Muhammed (s.a.s)", *YDÜ I. Uluslararası Hadis İhtias Sempozyumu (26-29 Nisan 2012 Lefkoşa),* 2014, ss. 106-139.

Özel, Ahmet. "Yönetici Peygamber Olarak Hz. Muhammed", *Dîvân: İlmî Araştırmalar.* 11:20 (2006), ss. 1-44.

Polat, Selahattin. "Hz. Peygamber'in as İttifak, Teminat ve Antlaşmalarındaki Diplomatik Taktikler", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1988), ss. 105-128.

Sancaklı, Saffet. "Hz. Peygamber'in Çocuklarla Olan İlişkisinde Eğitim- Öğretim Açısından Ön Plana Çıkan Hususlar", *Diyanet İlmi Dergi* 43:1 (2007), ss. 7-30.

Sarmış, İbrahim. "Peygamberlerin Tebliğ Metodlarındaki Ortak Noktalar", Editör: Ali Bakkal, *Hz. İbrahim [1. Hz. İbrahim sempozyumu bildirileri]* 17-18 Ekim 1997, Şanlıurfa. 2007, ss. 173-176.

Şengül, Fatma. "Çocuklara Yönelik Siyer Yazımında Psikolojik ve Pedogojik Faktörler", *Siyer Atölyesi 2011: Türkiye'de Popüler Siyer Çalışmaları, Siyer Atölyesi 2012: Türkiye'de Çocuklara Yönelik Siyer Çalışmaları Tebliğler Kitabı*, 2013, ss. 205-212.

Şentürk, Habil. "Beşeri Münasebetlerde Hz. Peygamber'in Tutum ve Davranışları", *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Teblilğler, 19 Nisan 2004 [Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]* 2006, ss. 259-264.

Şentürk, Habil. "Hz. Peygamberin Şemaili ve Şahsiyeti". *IV. Kutlu doğum sempozyumu: tebliğler* 2002, ss. 371- 457.

Tosun, Cemal. "Öğretmen Olarak Hz. Muhammed ya da Din Eğitimi-Öğretiminde Hz. Muhammed'in Örnekliği Meselesi", *Hz. Muhammed ve Gençlik [Kutlu Doğum Haftası: 1992]* 1995, ss. 79-90.

Uğur, Mücteba. "Hz. Peygamber Öğretim Metodu", *Diyanet İlmi Dergi* 7:2 (1973), ss. 90-96.

Uraler, Aynur. "Hz. Peygamber'in Topluma Dini Yerleştirme Uslûbu", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 17 (2006), ss. 71-87.

Uyanık, Mevlüt. "Gençlerimizin Din-kültür ve Kimlik İlişkisini Kurgulamasında Peygamberimizin "Bir Sosyal Model" Olarak Sunumu",*Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü -Sempozyum- 11-12 Mayıs 2007, Meram/Konya, Konevi Kültür Merkezi* 2008, ss. 77-97.

Yılmaz, Hayati. "Toplumsal Dönüşümde Hz. Peygamber'in Kişiliğinin Etkisi",*Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü -Sempozyum- 11-12 Mayıs 2007, Meram/Konya, Konevi Kültür Merkezi,* 2008, ss. 110-123.

SİYER VE DİN SOSYOLOJİSİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Hüsnü Ezber Bodur*

Giriş

Siyer ve Din Sosyolojisi ilişkisi başlığını verdiğimiz bu yazı, Hz. Peygamber'in biyografisini konu edinen Siyer'e referansla onu daha iyi anlamaya katkı sağlamayı, bir bakıma İslâmiyet hakkında daha doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmaya çalışmayı amaçlamaktadır. Öte yandan Siyer'i biyografi kapsamına indirgenmiş bir İslâmi disiplin olarak görmenin eksik olacağını vurgulamak isterim. Hz. Peygamber'in kişiliğinin şekillenmesinde sosyo-kültürel çevre ile risaletle görevlendirilmesinden sonraki vahiy ve şahsi tecrübeleri arasındaki etkileşimci ilişki süreçlerini dikkate alan bir anlayış şekli bizi ister istemez Siyer Sosyolojisi'ne götürecektir. Buradan hareketle Siyer Yazıcılığı (Siyerografi)'nı Hz Peygamber'in hayatını yazıya geçiren bir İslâmi disiplin olarak görmenin yanında, sosyal inşa süreciyle oluşumuna alan açan dinamik bir imkân olarak görmek gerekir. Bu bakış açısını çalışmasının temeline yerleştiren bugün sosyal bilimler alanının birçoğunda özgün tezleriyle haklı üne kavuşmuş tarih filozofu ve sosyoloğu İbn Haldun, bu yazının teorik çerçevesini oluşturmuştur. Bu bakımdan interdisipliner yaklaşıma itibar edecek bir Siyer yazınının, sosyolojik perspektiften ya da dini sosyolo-

---

* Prof. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı.

jik verilerden yararlanması, bu bağlamda Siyer Yazıcılığı'nı entelektüel uğraş alanı seçen çeşitli akademik ve bilimsel ağlarla etkileşimci ilişkiye girmesi, Hz. Peygamber hakkında fikri derinliğin ve genişliğin oluşumuna katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Biyografik Sosyoloji

Siyer, Hz. Peygamber'in biyografisini ya da hayat hikâyesini araştıran ve aktaran bir İslâmi ilim dalıdır. Ayrıca Siyer, interdisipliner bakış açısıyla sosyoloji, psikoloji, tarih, antropoloji, ekonomi, siyaset gibi çeşitli sosyal bilimsel alanlardaki gelişmelerden yararlanarak etkileşim ağları vasıtasıyla, sosyal inşa sürecinde gelişen ve genişleyen dinamik karakterli bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda sosyoloji referanslı ya da Din Sosyolojisi'nin verilerinden yararlanan Siyer Yazıcılığı (Siyerografi) Hz. Peygamber'i daha iyi anlamada katkı sağlayacaktır. Böylece Siyer ve Din Sosyolojisi ya da Siyer Sosyolojisi, bizi bir yandan Biyografik Sosyoloji ile buluşturur. Bu bakış açısına göre biyografilerin sosyal hayat içerisinde teşekkülü sürecinde sosyo-kültürel, ekonomik, siyasî, tarihî ve psikolojik bağlamlar oldukça etkilidir.[1] Bir bakıma Biyografik Sosyoloji'yi biyografik süreçlerin tarihsel dönem ve sosyal yapıyla ilişkileri çerçevesinde incelenmesini kendisine araştırma alanı olarak seçen sosyolojik alt disiplin olarak da tasvir edilebilir. Bu tanımlamaya göre Siyer, Hz. Peygamber'in bireysel tecrübeleri ve hayatı üzerine odaklanan bir İslâmi bilim dalından ziyade Hz. Peygamber'in hem sosyolojik çerçevesini belirlemek hem de sosyal yapının ve sürecin bilgisinin biyografik incelemelerle elde edilebileceğini göstermek şeklinde iki boyutlu bir İslâmi araştırma alanıdır. Weber'e göre peygamber varoluşsal, hayati, siyasî, dünya ve ahiret gibi cevaplar verebilen şahsiyetlerdir. Buna göre Siyer'e referansla Hz. Peygamber'in içerisinde yaşadığı toplumsal yapı ya da sosyolojik referans çerçevesi hakkında ilk elden bilgiler elde edebiliriz. Öte yandan bu ya-

[1] Ines W. Jındra, "Why American Sociology Needs Bographical Sociology-Eurapean Style", *Journal For the Theory of Social Behoviour* 44:4, s. 390.

pıyla vahiy, risalet, bireysel tecrübe ve sosyokültürel bağlam çerçevesinde girişilen etkileşimci ilişkilerin de sonuçlarını daha iyi görmemiz mümkün hale gelebilecektir. Bu bakış açısına göre, Hz. Peygamber, içinde yaşadığı toplumu eleştiren ve bunu değiştirmeye çalışan bir sosyolog olarak da görülebilir.[2] Mekke ve Medine'de nazil olan Kur'ân-ı Kerim'in bağlamı, aynı zamanda Hz. Peygamber'in hayatı, yani Siyer'dir. Bu yüzden Hz. Peygamber'i anlamak için Kur'ân-ı Kerim'i; onu anlamak için de Hz. Peygamber'i anlamak gerekir.[3] Siyer literatürü yakından tetkik edildiğinde Hz. Peygamber'in toplumsal hayatın tüm yönleriyle ilgili, güçlü bir analist yani yaşadığı toplumu eleştiren ve bunu değiştirmeye çalışan sosyolog olduğu da görülür. Yani Siyer, Peygamberimizin entelektüel boyutunun analiz edilmesinde din sosyoloğuna önemli veriler sağlar. Sosyoloji'nin çıkarı olanları rahatsız eden bir yönü de vardır. Yani Sosyoloji sosyal dünyayı anlamaya çalışırken iktidar ilişkilerine de analizlerinde yer verir.[4] Hz. Peygamber Mekke'de vahye muhatap olmasından sonra davetini tevhit prensibi üzerine temellendirmiştir. Mevcut ilişkiler ağının ya da statükonun devamında çıkarı olanların sıkı muhalefetiyle karşılaşmıştır. Adalet ve eşitlik easına dayalı toplum inşasında faaliyetlere girişen Hz. Peygamber Kureyş'in ileri gelenlerinin artan baskısı ile karşılaşmış, netice itibariyle Medine'ye hicret etmek zorunda kalmıştır. Hz. Peygamber, tevhid ve âlemlere rahmet doktrinleri çerçevesinde küresel ümmet bilincinden evrensel İslâmî toplum inşasına yönelik faaliyetlerine girişmiştir.[5]

Bu çalışmanın kavramsal ve teorik çerçevesini çizerken Fransız sosyoloğu Bourdieu'nun *habitus* ve sermaye kavramlarına dolaylı da olsa atıfta bulunulmuştur. Buna göre, Hz Peygamber de belli tarihsel dönemle ve içeri-

---

[2] Bk. Farid Bin Masood, "A Sociological Analysis of Islamic Revolutionary Movement of 7th Century CE", *Alınteri Journal of Social Sciences* (AJOSS) 2:3 (2018), ss. 77-96.

[3] Pierre Bourdieu & Roger Chartier, *Sosyolog ve Tarihçi*, terc. Zühal Karaca (İstanbul: Açılım Kitap, 2014), 21.

[4] Bourdieu, *Sosyolog ve Tarihçi*, s. 18.

[5] Ganjar Widhiyoga, "Understanding the Umma as an Islamic "Global" Society" (yayınlanmamış doktora tezi, Durham University, 2017), ss. 54-60.

sinde yetiştiği toplumla ilişkisi bağlamında *habitusa,* yani zihinsel yapıya sahip olmuştur. Ancak Hz. Peygamber özelinde sosyalizasyon sürecinde çerçevesinde bireysel ve toplumsal hafızada kökleşen *habitusun* etkisi sanıldığından çok azdır. Diğer taraftan Hz. Peygamber, içerisinde yetiştiği toplumun sosyalleştirici amillerinin, tevhidi yani haniflik kimliğini zedeleyecek bir etkinlikte olmadığını Siyer literatürüne referansla anlamaktayız. Ayrıca Hz. Peygamber'in mevcut *habitusun* etkisinden uzak olmasında bunu şekillendiren sosyal-beşeri ve kültürel sermayesinin vahye dayalı olarak gelişmesinin etkisi çok fazladır. Bourdieu bireylerin hayatında yer edinen habitusun toplumsal yapının içselleştirilmesiyle meydana geldiğini ve nesnel yapılarında sürekli sosyal inşa yoluyla üretildiğini iddia ederek determinist bir çözümlemeyi metodolojisine yerleştirmiştir.[6] Oysa sosyal olgu veya realite üzerinde birçok faktör etkili olurken bunların her biri birbirleriyle etkileşimci ilişkiye girerek sonuç üzerinde katkıda bulunduğu daima göz önünde bulundurulmalıdır.

Bourdeiu'ya göre *habitus* insanların zihinlerinde ve bilinçlerinde davranışlarını, yapıp ettiklerini, konum tercihlerini yönlendiren prensipler olarak tanımlanır. Aile, mahalle, sosyal grup ve eğitim gibi sosyal hayatın birçok yönleri tarafından şekillenir. Habitus'la ilişkilendirilen beşeri, sosyal ve kültürel sermaye türlerinin sosyo-politik ve ekonomik alanlarda ilerlemeye ve bir dereceye kadar sosyal hareketliliğe yol açtığından da söz edilmiştir.[7] Sosyal sermaye, insanların kapasitelerini ve yönelimlerini şekillendiren sosyal ilişki veya sosyalleşme vasıtasıyla biriktirilen, artırılan kaynaklar olarak tasvir edilir. Bu sermaye türü toplumsal entegrasyonu ve gelişmeyi biyolojik özelliklere göre değil, kültürel tekâmül yoluyla izah eder. Buna göre Hz. Peygamber gelişmenin dinamizmi olarak, nesep asabiyeti yerine inanca dayalı sebep asabiyetini getirmiştir. Böylece beşeri ve sosyal sermaye, entegra-

---

[6] Bourdieu, *Sosyolog ve Tarihçi,* s. 63.

[7] Muhammad Hilali Basya, "Islam, Secularity and the State in Post-New Order Indonesia: Tensions between Neo-Modernist and Revivalist Leaderships in the Muhammadiyah" (yayınlanmamış doktora tezi, University of Leeds, 2016), s. 22.

tif mekânizmalar sağlamanın yanında Medine İslâm toplumunun şekillenmesi ve ekonomik kalkınmasında oldukça önemli bir yere sahip olmuştur.

2. İbn Haldun: Tarih ve Sosyoloji

Tarih ve Sosyoloji'nin bir madalyonun iki yüzü gibi olduğunu ve birbirini tamamladığını söylemiştik. Bu yüzden her iki bilim dalının birbirlerinin verilerinden yararlanarak toplumsal hayatın daha iyi anlaşılmasına önemli katkıları olacağı beklenir. Bu iki alanın işbirliğini büyük İslâm düşünürü, tarihçi ve sosyolog İbn Haldun'a referansla analiz edebiliriz. Son yıllarda Avro-Amerikan Sosyoloji geleneğinde biçimlenmiş bir Din Sosyolojisi'nin bazı konularda açıklama yetersizliği, bazı sosyologları batı dışı alternatif din sosyolojileri arayışına sevk etmiştir.[8] Aslında batılı gelenekte doğan Din Sosyolojisi'nin klasikleşmiş isimlerinin adını zikretmeden İbn Haldun'dan yararlandıkları da açıkça görülmektedir. Dolayısıyla İbn Haldun batılı olmayan alternatif Din Sosyolojisi'nin öncüsü olarak görülse de bu disiplinin gerçek kurucusudur.

İbn Haldun (1332-1406), yazdığı dünya tarihi, Kitabu'l-İber isimli kitabının girişini oluşturan Mukaddime ile meşhur olmuştur. İbn Haldun, iktisadi faaliyetleri ve bunların toplum hayatı üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını inceleyen bilim dalına *tarih* adını vermektedir. Aslında bu bilim dalına bugün ayrı sosyal bilimsel alanlar olarak ortaya çıkan Sosyoloji, Ekonomi, Antropoloji, Siyaset Bilimi, Coğrafya, Uluslararası İlişkiler gibi birçok alanı dahil etmek mümkündür. Tarih, Mukaddime'de İlmu'l-Ümran (medeniyet) denen dünyayı mamur hale getirmek, imar etmek yani medeniyet inşa etme süreçleri ve toplulukların ekonomik faaliyetler çerçevesinde işleyiş mekânizmalarını ve dinamiklerini haber veren bir bilim dalı olarak vasıflandırılmıştır. Aslında "*Sizi yerden bitiren, inşa eden ve orada yaşatan O'dur*" meâlindeki Hûd

---

[8] Bkz. James V. Spickard, "Tribes and Cities: Towards an Islamic Sociology of Religion", *Social Compass* 48:1 (2001), ss. 103-116.

Suresi 61. ayetin tefsirinde açıkça Allah-u Teala'nın insanı topraktan yarattığını bildirdiği ve orayı inşa ederek yaşanılabilir hale getirmesini istediği anlaşılmaktadır.[9]

Diğer yandan, "*Arza mutlaka iyi, salih kullarım varis olacaktır*" (Enbiya 21/105) ayet-i kerimesindeki 'salih' kelimesinin, yararlı, çalışkan adam, dünyayı imar eden kimseler anlamına gelmektedir fakat müfessirlerin çoğunluğu, ayetin sarahatine ve dünya işlerine yönelik olmasına rağmen onu din işlerine hasretmişlerdir. Mahir İz, *Yılların İzi* kitabında, Sultan Ahmet Camii İmamı Şefik Efendi'ye bu "salih" kelimesinin anlamını sorduğunda, cevaben aldığı "imardır, dünyayı imar edendir" şeklindeki yorumu aktarmaktadır.[10]

İbn Haldun, bir anlamda Max Weber'in öncüsü olarak tarihi, sosyal analizler için yararlanılacak temel kaynak olarak görür. Aslında İbn Haldun insanların ve toplumların hayatında önemli etkiye sahip unsurlar olarak gördüğü sosyal güçlerin önemine vurgu yaparak sosyolog kimliğiyle öne çıkmaktadır.

İbn Haldun'un yolundan giden Max Weber de modern Din Sosyolojisi disiplinine din ekonomi ilişkisi çerçevesinde Protestan ahlakının kapitalizme yol açtığını ileri süren teziyle çok önemli katkılar sağlamıştır. Weber'in tezinde "Protestan Çalışma Ahlakı" kavramı merkezi bir konumda analitik araç olarak kullanılmıştır.[11] Bu teze göre Allah'ın seçkin bir kulu olmanın işareti olarak çağrıldığına inandığı hangi iş kolu olursa olsun, sebatla çok çalışmak kutsanmış ve yüceltilmiştir. Weber, Luther'le birlikte mesleğin kilise ile ilgili görev alanlarıyla sınırlandırılmasına son verildiğini ve bütün meslek kollarının dini temelde kutsallaştırıldığını söyleyerek tezini bu temelde inşa etmiştir. Weber'e göre insanın kurtuluşunun ölçüsü olarak hangi

[9] İbrahim Erol Kozak, *İbn Haldun'a Göre İnsan, Toplum, İktisat* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1984), s. 38.
[10] Mahir İz, *Yılların İzi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1990), s. 395.
[11] Keith A. Roberts, *Religion in Sociological Perspective* (California: Wadsworth Puplication Company, 1984), ss. 62-64.

meslek kolu olursa olsun, çok çalışmanın dinî-ahlakî ilkeyle çerçevelenmesi ve tutumluluğun özendirilmesi dolaylı yoldan sermaye birikimine yol açmıştır. Kapitalizmin iki temel ayağı olan sermaye ve nitelikli emeğin gelişimi ile ilgili analizler çerçevesinde geliri artanların paradoksal olsa da faiz geliriyle kazançlarını artırmaya yönelik faaliyetler bankacılık sektörünü geliştirmiştir. Weber, mesleğin kiliseden çıkarılıp tüm toplumsal alana yayılması ve çok çalışma ve tutumlulukla sermaye birikiminin dolaylı olarak kapitalizmin gelişmesine katkı sağladığını söylemektedir. Bu şekilde kilise dışında yüceltilen her iş kolunda çok çalışma ile elde edilen birikimlerin bankaya yatırılarak faiz gelirinin elde edilmesi herkesin aynı oranda kazançlı çıkacağını anlamına gelmemektedir. Bundan dolayı bu tür gelişmeleri, faizli muameleleri meşrulaştırma girişimi olarak da görmemek gerekir. Elbette çeşitli iş kollarında çok çalışma ile kazancın artması ve asketik yaşam biçiminin sermaye birikimine yol açtığı doğrudur. Ancak gelirin farklı düzeylerde olmasından dolayı elde edilecek faiz gelirleri de değişiklik göstermiştir. Dolayısıyla bu yeni düzenleniş biçiminin faizin meşrulaştırılmasında yeterli bir sebep olup olmadığı tartışmalıdır.

Yahudi ve Hıristiyan teologların faiz konusundaki yaklaşımları çatışmacı din teorisi perspektifinden izah edilebilir. Bu yüzden de Yahudi ve Hıristiyan çevreler faizli muamelelerin meşruiyeti noktasında farklı görüş ve doktrinler geliştirmişlerdir. Çatışmacı teorilerin ilham kaynağı olan Marx göre sosyal ilişkilerin şekillenmesinde kişisel çıkar güdüsü temel faktördür. Hıristiyan ve Yahudi çevreler arasındaki çatışmalar bu Marksist teorinin tipik örneğini sergiler. Yahudilerin faiz yoluyla kredi sağlamaları ve faizli muamelelerde esnek ve profesyonelce davranmaları ve bu yolla gelirlerini artırmalarına karşın, Hıristiyan çevrelerde faizli muamelelere karşı içten içe bir tepki her zaman varlığını korumuştur. Hıristiyanlıkta faizin gayri ahlakî bir iktisat uğraş alanı olarak görülmesi fikri zaman içerisinde gevşemiş ve Hıristiyanlar da Yahudilerin bu mesleklerine nüfuz etmeye başlamışlardır. Böylece bu iki dini gelenek arasında çatışma giderek yoğunlaşmıştır. Yahudiler, Batı'nın Hristiyan çoğunluklu birçok bölgesindeki iktisadi faaliyetleri-

ne karşı ciddi saldırılarla yüz yüze gelmiş ve birçok yerde de sürgün edilmiş, sonuçta antisemitizme dayalı bir çatışma ortaya çıkmıştır.[12] Temelde kıt kaynaklar üzerindeki hâkimiyet mücadelesinin dini ya da ideolojik söylemle dillendirildiği anlaşılmaktadır.

3. Hz. Peygamber Örnekliğinde Din-Ekonomi İlişkisi

İbn Haldun'un "tarih"i, dünyayı imar ve mamur etme uğraşısında, iktisadi yapının toplumsal fenomenlerle karşılıklı ilişkileri bağlamında ortaya çıkan örüntülerin ve kurumsallaşmaların, kısaca medenileşmenin neden ve sonuçlarıyla ilgili haberlerin ve rivâyetlerin kayıt altına alınması olarak tanımladığını belirtmiştik. Bu yüzden toplumları anlamada ve analiz etmede iktisadi yapının iyi bilinmesi ve analiz edilmesi gerekir.[13] İbn Haldun, iktisadi faaliyetlerin ve üretim ilişkilerinin aldığı türlü şekiller üzerinde dinin bu motivasyon kaynağı olarak takip edilen ekonomi politiğin belirlenmesinde etkili olduğunu belirtmektedir. Ancak bu etkinin tek taraflı değil karşılıklı etkileşim ilişkisi çerçevesinde yürüdüğünü, maddi-iktisadi şartların da yerine göre dini-fıkhi anlayış ve yorumlar üzerinde tesirleri olabileceği belirtilmiştir.[14]

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretten hemen sonra, ilk icraatlarından biri mescit inşa etmesi olmuştur. Hicret dar, kapalı ve izole kabilevi toplum fikrinden açıkça kopuşun ve İslâmi değerlere dayalı evrensel toplum oluşturma yönünde bir bilincin oluşturulmasının ilk işaretleri olarak görülür.[15] Bu süreçte mescit, nesep asabiyetine dayalı dayanışmacı ilişkiler yerine, inanç temelli sebep asabiyetinin ilk işareti ve sembolü veya küresel İslâmi bilincin Müslümanların zihinlerine yerleşmesi ve birlik fikrinin oluşmasında

---

[12] Roberts, *Religion in Sociological Perspective*, s. 63.

[13] Kozak, *İbn Haldun'a Göre İnsan, Toplum, İktisat*, ss. 37-39.

[14] Sabri F. Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti* (Ankara: Mayaş Yayınları, 1984), s. 135.

[15] Bk. Abdullahi Abubakar Lamido, "Islamic Economics: Early Historyand Recent Developments", Aliyu, Shehu vd. (ed.), *Readings in Islamic Economics*, 2013.

motivasyon kaynağıdır. Hz. Peygamber, İslâmi öğretilere dayalı küresel toplum oluşturma yönündeki mesajını çeşitli faaliyetler ve ritüeller yoluyla güçlendirmiştir.[16] Bu çerçevede Hz. Peygamber'in yapılmasına öncelik verdiği işlerden bir diğeri de "Medine Pazarı" olarak isimlendirilecek bir pazarın oluşturulması girişimidir. Pazarı da bir anlamda iktisadi faaliyetlerin ve yapının, takip edilecek iktisat politikalarının sembolik ifadeleri olarak sayabiliriz. Hz. Peygamber, Beni Kaynuka pazarını inceledikten sonra ivedilikle Medine Pazarı'nın kurulması yönünde Müslümanları motive etmiş ve bu yönde faaliyetlere başlamıştır. Bu süreçte Abdurrahman bin Avf'ın, Hz. Peygamber'in tavsiyelerine uyarak ticari zekâsı ve becerisi sayesinde, yani beşeri sermayesi çerçevesinde ticari muamelelere giriştiğine dair rivâyetler meşhurdur.[17] Hz. Peygamber'in Medine Pazarı ile ilgili düşünce ve pratikleri çerçevesinde dikkat çeken husus, farklı toplulukların iktisadi alandaki tecrübe birikiminden yararlanarak yeni kuralların oluşturulabileceğine işaret etmesidir. Nitekim Medine'de Bizans ve Asani İmparatorluklarının geliştirdikleri bilgi birikiminden ve teknolojilerinden yararlanılarak "beşeri sermaye"nin artırılmasının amaçlandığı açıkça görülmektedir.[18] İktisadi ve sosyal gelişme birçok faktöre dayalı olarak meydana gelmektedir. Bunların içerisinde ekonomik büyümede ve yoksulluğun azaltılmasında "beşeri sermaye" birikiminin rolü büyüktür.[19]

Hz. Peygamber, ekonomik faaliyetlerin sağlıklı bir biçimde yürütülebilmesini mümkün kılacak bir takım prensipleri ve düzenlemeleri sahabeye öğretmiştir. Yani bir norm girişimcisi olarak Hz. Peygamber, Müslüman

---

[16] Hüsnü Ezber Bodur, "Hz. Peygamber (As)'İn Örnekliğinde İslâmi Sosyal Öğretinin Günümüzdeki Uygulanabilirliği Üzerine", M. Akif Özdoğan vd. (ed), *Uluslararası İslâm Ve Model İnsan Sempozyumu*, Kahramanmaraş: y. y., 2018), c. 1 s. 15.

[17] Elnure Azizova, *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), s. 460.

[18] Seyed Kazem Sadr, "The Role Of Human Capital İn Economic Development Of The Earliest Islamic Period", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 8:4 (2015), s. 398.

[19] Sadr, "The Role Of Human Capital İn Economic Development Of The Earliest Islamic Period", s. 399.

toplumun ekonomik hayatına önem vermiştir. Ekonomik faaliyetler toplum hayatının varlığını sürdürebilmesi için zaruri bir ön gerekliliktir. Bu yüzden Hz. Peygamber, iktisadi yapıya dini bir anlam yüklemiş, çalışma ve meşru kazanç yüceltilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerin çeşitli meslek ve zanaatlarla ilgili temel bilgi ve becerileri öğrettiklerine dair birçok ayet vardır.[20] İslâm iktisat düşüncesinde çalışmanın merkeziliği, ilk Müslüman neslin çeşitli ekonomik faaliyetler içeresinde yer almalarını sağlamış ve uzak mesafeli ticaretin azimle ve gayretle yapılabilmesi yönünde motivasyon kaynağı olmuştur.[21]

Hz. Peygamber'in, Medine Pazarı örnekliğinde, çeşitli malların satılmasını tavsiye etmesi ve Arap Yarımadası'ndaki mevcut uygulamaların aksine pazarın herkese açık hale gelmesini, yani pazara giriş ve çıkışların serbest olmasını teşvik etmesi, [22] tekelciliği önlemek adına yeni düzenlemelerin ve kuralların geliştirilmesi anlamına gelmektedir. İşbirliği ve dayanışma, yok edici rekabetin karşısına yapıcı rekabeti koymaktadır.[23] Diğer taraftan mal çeşitlemesi, Medine Şehir Devleti'nde Müslüman tüccarların uzak mesafeli ticarete özendirilmesi olarak da değerlendirilebilir. Sebe Suresi'nin 18. ayetinde meâlen, "*…. görünen şehirler arasında gömülen şehirler oluşturduk. Oralarda gidiş gelişi belirledik, oralarda gece gündüz güvenlik içinde dolaşın. Sebe toplumu kendilerine sunulan bunca nimete ve güzelliklere rağmen Allah'a boyun eğmeyi terk etmeleri üzerine cezalandırılmışlardır.*" İsra suresinin 70 ayetinde meâlen, "*Andolsun biz Âdemoğullarına (güzel biçim, mizaç ve akli kabiliyetler vermek suretiyle) çok ikram ettik, onları karada ve denizde (hayvanlar üzerinde) taşıdık. Onları güzel rızıklarla besledik ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık*" ayetlerini bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Hz. Peygamber ekonomik faaliyetlerin canlandırılması hususunda Müslümanları olduğu kadar gayr-i

---

[20] Kozak, *İbn Haldun'a Göre İnsan, Toplum, İktisat,* s. 35.

[21] Abbas J. Ali & Abdullah Al-Owaihan, "Islamic Work Ethic: A Critical Review", *Cross Cultural Management: An International Journal* (2008).

[22] Feyza Betül Köse, *Medine'de Sosyal Hayat-Dört Halife Dönemi* (İstanbul: Mana Yayınları, 2016), s. 291.

[23] Kozak, *İbn Haldun'a Göre İnsan, Toplum, İktisat*, s. 110.

müslimleri de teşvik etmiştir. Malların pazarda zarara uğrama riskine karşın, bunların koruma altında olduklarının garantisini vermiştir.[24] Her şeyden evvel Hz. Peygamber, Muhâcirleri Mekke'deki ticari tecrübelerine dayanarak ticari ilişkilerini sürdürmelerinin yanında çeşitli zanaat kollarının da geliştirilmesini istemiştir. Böylece bazı meslek kollarının statüsünün farklı olması, bazılarının iyi görülmemesi şeklindeki anlayışlar yerine, meşru ve helal yollardan yürütülen her iş koluna ve zanaata dini bir görev ve nitelik kazandırılmıştır.[25]

Ülgener'in "İslâm Hukuk ve Ahlak Kaynaklarında İktisat Siyaseti" başlıklı yazısında, [26] İslâm'da serbestlik ve müdahalecilik fikirlerinin sosyolojik analizleri yaptığı yazısına referansla Medine Şehir Devleti'nin ekonomi politiğine bakabiliriz. Buna göre Hz. Peygamber Medine'de site devletinin henüz karmaşıklaşmamış ilişki ağları içerisinde, serbestilik easına dayalı bir iktisat politikasının takip edilmesinin faydalı olacağını görmüştür. Fiyatların pazarda teşekkül etmesini ve herhangi bir müdahaleye yer verilmemesini gerektiren bu politika, Hz. Peygamber'in, "Narh koymayınız, zira narh koyan, kullarına darlık ve bolluk veren, onları rızıklandıran Allah'tır" hadisi çerçevesinde geliştirilmiştir. Ancak zaman içerisinde İslâm coğrafyasının gelişmesi, maddi-ekonomik şartların değişmesi, tüccar ve üretici lehine politikalar benimsenmesini bir anlamda zaruri kılmıştır.[27]

Hz. Peygamber risaletten önce, yabancı tüccarların Mekke'de uğradığı mağduriyeti gidermek ve şehre malların güvenli bir biçimde girmesini temin etmek amacıyla kurulduğu anlaşılan Hilfu'l-Fudûl müessesinde bizzat yer almıştı.[28] Buradaki tecrübeleri serbestlik easına dayalı bir fikrin gelişmesine katkı sağlamıştır. Üstelik müdahaleciliği gerektirecek aşırı fiyat artışı

---

[24] Sadr, "The Role of Human Capital in Economic Development of The Earliest Islamic Period", s. 405.
[25] Kozak, *İbn Haldun'a Göre İnsan, Toplum, İktisat*, s. 71-74.
[26] Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti*, s. 117-148.
[27] Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti*, s. 134.
[28] Azizova, *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, s. 449-450.

gibi iktisadi olumsuzlukların olmamasına karşılık, müdahalecilik politikalarını yürütebilecek kurumsal yapının olmadığını da belirtmek gerekir.[29] İslâm öncesi dönemlerde Arap tüccarları tarafından uygulanan bazı ticari politikalar arasında tekelleşme ya da daha kapsayıcı kavram olan "ihtikar" laşma ticaretle birlikte yıllarca devam etmiştir. Zengin tüccarlar, kervanlar panayıra gelmeden karşılayıp bütün malları satın alarak ihtiyaç zamanında yüksek fiyatla satarak bol kazanç elde ediyorlardı.[30] Diğer taraftan bazı tüccarlar, mallarını şehirde satmak için uzak yollardan gelen ancak pazarda oluşan fiyatla ilgili bilgileri olmayan kabile mensuplarını, yolda karşılayarak mallarını ucuza satın alıp daha sonra pahalıya satıyorlardı. Bu tür uygulamalar birçok hadis tarafından yasaklanmıştır. Görüldüğü gibi haksız rekabete karşı adil bir piyasa oluşturma yönünde düzenlemeler yapılmıştır.[31] Nitekim Hulefa-i Raşidin döneminde bir norm girişimcisi olarak Hz. Peygamber'in ekonomik faaliyetlerle ilgili prensipleri ve normları takip edilmiştir.[32] Aynı zamanda sahabe ekonomik faaliyetlerle ilgili olarak değişme ihtiyaçlara ve şartlara dayalı yeni düzenlemeler yapmışlardır. Ekonomik gelişmeye ve refahın artırılmasına yönelik hem bireysel hem toplumsal düzeyde uzamanlar tarafından yapılan yeni düzenlemeler her alanda olduğu gibi İslâm'ın iktisadi muamelelerde de fikri gelişmeye açık olduğunu göstermektedir.

---

[29] İslâm'da serbesti ve müdahalecilik politikaları hakkında geniş bir mütalaa için bk. Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti*, s. 117-148.

[30] Salamah Salih Sylayman Aladıeh, "Meccan Trade Prior to The Rise of Islam" (yayınlanmamış doktora tezi, Durham University, 1991), s. 177.

[31] Aladıeh, "Meccan trade prior to the rise of Islam", s. 176.

[32] Lamido, "Islamic Economics: Early Historyand Recent Developments".

Kaynakça

Aladıeh, Salamah Salih Sylayman. "Meccan Trade Prior to The Rise of Islam", Yayınlanmamış doktora tezi, Durham University, Durham, 1991.

Ali, Abbas J. & Al-Owaihan, Abdullah. "Islamic Work Ethic: A Critical Review", *Cross Cultural Management: An International Journal* 15:1 (2008), ss. 5-19.

Azizova, Elnure. *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler.* İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.

Bamyeh, Mohammed A.. *The Social Origins of Islam: Mind, Economy, Discourse*. London: University of Minnesota Press, 1999.

Basya, Muhammad Hilali. "Islam, Secularity and the State in Post-New Order Indonesia: Tensions between Neo-Modernist and Revivalist Leaderships in the Muhammadiyah", Yayınlanmamış doktora tezi, University of Leeds, Leeds, 2016.

Bodur, Hüsnü Ezber. "Hz. Peygamber (as)'in Örnekliğinde İslâmi Sosyal Öğretinin Günümüzdeki Uygulanabilirliği Üzerine", M. Akif Özdoğan vd. (ed.), *Uluslararası İslâm Ve Model İnsan Sempozyumu* (Kahramanmaraş: y.y., 2018). c. 1 ss. 13-23.

Bourdieu, Pierre & Roger Chartier. *Sosyolog ve Tarihçi*. Terc. Zühal Karaca. İstanbul: Açılım Kitap, 2014.

Jındra, Ines W.. "Why American Sociology Needs Biographical Sociology-Eurapean Style", *Journal Fort he Theory of Social Behoviour* 44:4 (2014), ss. 389-412.

Kozak, İbrahim Erol. *İbn Haldun'a Göre İnsan, Toplum, İktisat*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1984.

Köse, Feyza Betül. *Medine'de Sosyal Hayat-Dört Halife Dönemi*. İstanbul: Mana Yayınları, 2016.

Lamido, Abdullahi Abubakar. “Islamic Economics: Early Historyand Recent Developments”, Shehu Aliyu vd. (ed.), *Readings in Islamic Economics*, 2013.

Mahir İz. *Yılların İzi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1990.

Masood, Farid Bin. “A Sociological Analysis of Islamic Revolutionary Movement of 7th Century CE”, *Alınteri Journal of Social Sciences (AJOSS)* 2:3 (2018), ss. 77-96.

Roberts, Keith A.. *Religion in Sociological Perspective*. California: Wadsworth Puplishing Company, 1984.

Sadr, Seyed Kazem. “The Role Of Human Capital İn Economic Development Of The Earliest Islamic Period”, *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 8:4 (2015), ss. 398-417.

Spickard, James V.. “Tribes and Cities: Towards an Islamic Sociology of Religion”, *Social Compass* 48:1 (2001), ss. 103-116.

Ülgener, Sabri F.. *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti*. Ankara: Mayaş Yayınları, 1984.

Widhiyoga, Ganjar. “Understanding the Umma as an Islamic “Global” Society”, Yayınlanmamış doktora tezi, Durham University, Durham, 2017.

HADİS İLMİNDE SİYER

Abdulkadir Evgin*

1. Siyer ve Hadis Arasındaki İlişki

Konu başlığımız "Hadis İlminde Siyer" olunca öncelikli olarak Hadis ile Siyer kavramlarını ve aralarındaki ilişkiyi ortaya koymamız gerekmektedir. Easen her iki kavram da hem genel hem de özel anlamlara sahiptir. Genel anlamdan kastımız sözlükteki kullanımlarıdır. Mesela tebliğimiz açısından değerlendirdiğimizde *hadis*in lüğat/sözlük anlamı "söz", *siyer*in lüğat/sözlük anlamı ise "bir kimsenin hayat hikayesi"dir.

"Söz" ve "hayat hikayesi" insanoğluna ait iki özellik olduğuna göre, bu iki kavramın da insan ortak paydasıyla ilişkili, binaenaleyh birbirleriyle de kaçınılmaz bir şekilde bağlantılı olduğu ortadadır. Nitekim belli bir hayat tarzıyla bir ömür yaşayan insan, ömrü boyunca sıradan, anlamlı, maksatlı, öğüt içerikli vs. sayısız sözler sarf etmiş olabilir. Eğer bu insan yaşadığı toplumda önemli bir yere sahip ise özellikle sarf ettiği anlamlı ve maksatlı sözleri, yaşadığı hayat tarzı ve hikayesi içinde de bir mana ifade ettiğinden, dikkate değer kabul edilmiştir. Hele de bu insan, Yüce Allah tarafından Peygamber olarak görevlendirilmiş ise, o andan itibaren artık onun tüm söz

* Prof. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı.

ve davranışları doğal olarak mercek altındadır ve dikkatlerin üzerine yoğunlaştığı konumdadır. İşte, kim olursa olsun, bu kişilerin sözlerinin de yer aldığı hayat hikayelerinin (biyografi) ele alınarak telif edildiği kitaplara genel anlamıyla *siyer* adı verilmektedir.

Diğer taraftan herhangi bir kimsenin kısa hayat hikâyesi ve yaptıklarının özeti anlamında Türçemizde "özgeçmiş" sözcüğünü kullanırız. Bunun İngilizcesi "cv" "Curriculum Vitae", Arapçası da "kişisel hayat" anlamındaki "es-sîretu'ş-şahsî"dir. Dolayısıyla siyer, Arapça kökenli bir kelimedir. Aynı anlamda Arapça olarak "terceme-i hal" ifadesi de kullanılmaktadır.

İslâm literatüründe yani terim olarak *siyer*, Hz. Muhammed (a.s)'in ya da önceki peygamberlerin hayat hikayelerini, doğru ya da yanlış tespitlerle birlikte, anlatan kitapların genel adıdır. Kısaca siyer, genel anlamda tarih, özel anlamda İslâm Tarihi içinde değerlendirilen bir yazılı eser/kitap türüdür. İslâm literatüründe Hadis ise Hz. Peygamber'e ait olduğu kabul edilen her türlü söz ve davranışlar şeklinde tanımlanan bir terimdir. Şu şartla ki bu söz ve davranışların peygamberlikten (bi'set) sonra olması gerekir.

Ancak burada hadis hakkında ifade etmemiz gereken çok önemli bulduğumuz bazı hususlar söz konusudur. Mesela Hadis Usûlü kitaplarında *hadis* ve *sünnet*in genellikle "Hz. Peygamberin söz fiil ve takrirleri" şeklinde tanımlandığı görülür. Bunun yanında hadis ve sünnetin eşanlamlı olduklarına da işaret edilerek Peygamberimizin ahlakî ve fizikî (hılkî) özellikleriyle[1] peygamberlikten önceki ve sonraki bütün söz ve fiillerinin de, hatta uyku ve

[1] Aliyyu'l-Kârî Nureddin Ali b. Muhammed b. Sultân, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fî mustalahâti ehli'l-eser*, tah. Abdulfettah Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1994), s. 154; İsmail L. Çakan, *Anahatlarıyla Hadis* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983), s. 19, ss. 21-22; Thamer Hatamleh-Veysel Özdemir, *Uygulamalı Hadis Usûlü* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018), ss. 15-16; Hüseyin Kahraman, "Hadis ve Hadisle İlgili Temel Kavramlar", Zişan Türcan (ed.), *Hadis El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016) içinde, ss. 28, 30.

uyanıklık halindeki tüm hareket ve duruşlarının dahi[2] hadis veya sünnet olduğu görüşlerine yer verilir.[3]

Halbuki Hz. Peygamber'in gerek bi'set'ten önce gerekse sonra söylediği ve yaptığı her şey hadis ya da sünnet değildir. Çünkü o da her şeyden önce, Yüce Allah'ın da kendisine telkin ettiği gibi, [4] bir insandır, beşerdir. Dolayısıyla doğumundan vefatına kadar insan olması hasebiyle de söylediği sözlerinin, yaptığı davranışlarının olması pek tabiidir. Öyle ise Peygamberimizin hayatını insanlık ve peygamberlik açısından şu şekilde taksim etmemiz gerekir: Doğumundan vefatına kadar insan, ancak 40 yaşında Yüce Allah tarafından peygamber olarak seçildikten sonra hem insan hem de peygamberdir. Bu sebeple 40 yaşından önceki hayatında söylemiş ve yapmış oldukları, her ne kadar özellikle ahlâkî açıdan örneklik teşkil etse de, teknik bakımdan hadis ve sünnet olarak değerlendirilemez. Aynı şekilde 40 yaşından sonra söyledikleri ve yaptıklarının hangi vasfıyla yani insan mı peygamber mi olarak yaptığının tespitine de ihtiyaç vardır. Netice itibariyle hadis ve sünneti Hz. Peygamberin peygamberlik görevi gereği söylediği sözleri ve yaptığı fiilleri (dinî içerikli ve nitelikli) olarak değerlendirip kabul ettiğimiz takdirde, insan ve peygamber Muhammed'i birbirinden ayırmış ve doğru bir hadis/sünnet tanımı ortaya koymuş oluruz. Yani onun dinî pratikleri hayata aktarış bağlamında söyledikleri ve yaptıklarının adıdır hadis ve sünnet, diyebiliriz.

Öte yandan Hz. Peygamberin hılkî (fizikî) özellikleri sünnet olarak değerlendirilemez. Yani onun saçlarının ne düz ne de kıvırcık olmayıp orta bir yapıda olması, boyunun ne uzun ne de kısa olmayıp orta uzunlukta olması, ten renginin ne esmer ne de beyaz olmayıp ara bir tonda olması gibi hususlar sünnet olarak değerlendirilmemelidir. Fakat ne yazık ki Peygamberimi-

---

[2] Aliyyu'l-Kârî, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker* , s. 153.

[3] Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985), s. 122.

[4] 19/Meryem:110; 41/Fussılet, :6.

zin fizikî özellikleri siyer müellefâtı içerisinde önemli bir yer tutmakta ve sanki sünnetmiş intibaı verilmeye çalışılmaktadır.

Bu aşamada karşımıza "kimin, hangi sîreti?" sorusu çıkmaktadır. Elbette ki siyer kelimesini özel anlamda sadece Hz. Muhammed'in 63 yıllık hayat hikâyesini ifade için kullanmamız gerekir. Toplumumuzda da genellikle bu şekilde bir anlayış hâkimdir. Başkalarına ait hayat hikâyelerini Siyer'den ayırabilmek için ise genellikle "biyografi, terceme-i hâl" gibi kavramları kullanırız. Yani Siyer de tıpkı Hadis ve Sünnet kavramları gibi sadece Hz. Peygamber'le bağlantılı özel bir kavram olarak düşünüldüğünde Hz. Peygamber'in biyografisiyle başkalarının biyografisini karıştırmanın önüne geçmiş oluruz. Öte yandan Hz. Peygamber'in sözlerini en iyi şekilde anlayabilmenin yollarından biri de onun gerçek sîretini, yani doğduğu toplumdaki yaşantısını, o toplumun sosyo-kültürel-siyasî, ekonomik yapısını, dinî temellerini ve inançlarını iyi tetkik etmeye bağlıdır.

2. Siyer ve Hadis Arasındaki Fark

Her ne kadar aynı kişide (Hz. Peygamber) tezahür eden iç içe ama birbirinden farklı olgular olsalar da Siyer ile Hadis arasındaki çizgiyi belli etmek, özellikle Peygamberimizin dinî mesajlarını doğru algılamak açısından, son derece önemlidir. Ama bu çizginin tespitinde çok dikkatli olmak gerekmektedir. Siyer ile Hadis arasındaki bu çizgi tespiti sağlıklı bir biçimde yapılamadığı içindir ki, dinî olan ile örfî olan, dinî olan ile beşerî olan, dinî olan ile siyâsî olan vs. birbirine karıştırılmıştır. Dolayısıyla bir kaba konmuş iki farklı cins pirinci birbirinden ayırmak nasıl dikkat ve emek istiyorsa, Siyer ve Hadis'i de bu şekilde birbirinden ayırmak dikkat ve emek istemektedir. Mesela "Hz. Muhammed'in peygamberlikten önceki ve sonraki bütün söz, fiil ve takrirleri ya da Hz. Peygamberin hılkî (fizikî) özellikleri" şeklindeki bir hadis tanımı siyer ve hadis kavramlarını birbirine karıştırmak anlamına gelecektir.

Halbuki, kanaatimizce bu tanımdan hareketle, basit bir yöntemle Siyer ve Hadis arasındaki farkı tespit etmek mümkündür. Şöyle ki, Hz. Muhammed'in peygamberlikten önceki ve sonraki bütün söz, fiil ve takrirleri Siyer içinde değerlendirilebilir ama Hadis içinde değerlendirilemez. Çünkü Hadis, Hz. Peygamber'in sadece peygamberlikten sonraki ve dinî içerikli söz ve eylemlerini kapsayan bir kavramdır. Aynı şekilde, Hz. Peygamberin hılkî (fizikî) özellikleri de, Hadis'in değil, Siyer'in kapsam alanına dahildir. Oysa Hz. Peygamber'in fizikî özellikleri "şemâil-i şerîf" kavramı içinde değerlendirilerek kutsallıklar atfedilmek suretiyle hadis ve sünnet kavramları kapsamında sunulmakta dolayısıyla da Siyer ve Hadis birbirine karıştırılmış olmaktadır.

Mesela peygamberimizin bisetten önce başından geçen belki doğruluğu bile tartışılabilecek bir olay, Hadis'in dolayısıyla da İslâm Dini'nin bir parçası gibi değerlendirilebilmektedir. Bunun sonucunda da Hz. Muhammed için sıradan olan bir konu, bisetten sonra ve günümüze kadar âdeta İslâm Dini'nin bir umdesiymiş gibi karşımıza çıkabilmektedir. İlgi çekici bir şekilde bisetten önceki konular/rivâyetler de her nedense genelde Hz. Muhammed'in ileride peygamber olacağına vurgu/işaret ve ima eden muhtevalara sahiptir.

Öte yandan Hz. Peygamber'in vefatıyla hem Siyer hem de Hadis ve Sünnet'in kaynağı da son bulmuştur. Ama asıl problem daha çok sonraki dönemlerde başlamıştır. Nitekim sîret-i rasûl ve sünnet-i nebîde yer almayan birçok husus Peygamberimize isnad edilerek hadisleştirilmeye dolayısıyla dinleştirilmeye çalışılmıştır. Halbuki belli bir tarihî süreçlerdeki olayları, olguları anlamak yorumlamak bazen tek tek o dönemde yaşamış önemli kişilerin hayat hikâyelerini (sözlerini, davranışlarının sebeplerini anlamak) bilmek ile doğru orantılı ise, İslâm Dini'ni anlamak da Hz. Peygamber'in hayatta olduğu süreci tüm yönleriyle iyi bilmek, yorumlamak ve sağlıklı analizler yapabilmek için Hz. Peygamber'in sîret'ini, hayatını doğru ve sahih veriler ışığında anlamakla doğru orantılıdır.

3. Bazı Muhaddislerin Yazdığı Müstakil Siyer Kitapları

Bu başlık altında sadece meşhur hadis kitaplarında yer alan Siyer ile ilgili, siyer lafzının yer aldığı ve siyeri çağrıştıracak bazı konulara işaret etmek istiyoruz. Sadece bilgi amaçlı olarak arz edeceğimiz bu konuya geçmeden önce gerek Hz. Peygamber'in hayatına gerekse başka bir kişinin hayatına hasredilmiş, Siyer veya Meğâzî adıyla eser telif eden birkaç Hadis âlimi ve ilgili eserini kısaca zikretmek istiyoruz. Şunu hemen belirtelim ki, geçmişten günümüze telif edilmiş olan Siyer (Hz. Muhammed'in hayatı) ile ilgili eserlerin tamamını burada zikretmemiz mümkün olmayıp konuya ilgi duyanları, detaylı bilgi için, ilgili eserlere yönlendirmek istiyoruz.[5]

1- İbn Şihâb ez-Zührî (v. 124): Aynı zamanda fakih, müfessir ve tarihçi de olan İbn Şihâb ez-Zührî, hadis tarihindeki yerini özellikle hadislerin tedvîn sürecinde üstlendiği etkin rol ile almış olan tâbiî bir muhaddistir. 2200 civarında hadis rivâyet ettiği belirtilen Zührî'yi, Hz. Peygamberin gazvelerinin kısmen anlatıldığı *Meğâzî*[6] adlı eseriyle, Siyer alanında ilk eser telif eden muhaddislerden saymak mümkündür. Aynı eserin *es-Sîre* adıyla da Zühri'ye nispet edildiği bilinmektedir.

2-Salih b. Ahmed b. Hanbel (v. 266): Meşhur muhaddis ve Müsned sahibi Ahmed b. Hanbel'in (v. 241) hem oğlu hem de önde gelen talebesi olan Salih tarafından *Sîratü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*[7]adlı bir eser telif edilmiş olup kitap tamamıyla Ahmed b. Hanbel'in biyografisinden kesitler içermektedir.

3-Kıvâmu's-Sünne et-Teymî (v. 535): Kıvâmu's-Sünne lakabıyla tanınan İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsfahânî tarafından *Siye-*

[5] Geniş bilgi için bkz. Şaban Öz, *İlk Siyer Müellifleri ve Kaynakları* (İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2008).

[6] İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Meġāzi'n-nebeviyye*, nşr. Süheyl Zekkâr (Dımaşk:Dâru'l-Fikr, 1401/1981).

[7] Salih b. Ahmed b. Hanbel, *Sîretü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Fuâd b. Abdülmün'im Ahmed (İskenderiye: 1401/1981); (İskenderiye: Dâru'l-Da've, 1404/1983, Riyad: Dâru's-Selef, 1415/1995).

ru's-Selefi's-Sâlihîn[8] adlı bir eser yazılmış olup eserde Hz. Peygamber ile ilgili herhangi bir biyografik bilgi bulunmamaktadır. Doğrudan Aşere-i Mübeşşera olarak kabul edilen on sahâbînin biyografisi ile kitaba başlanmış, daha sonra da tâbiûn, tebeu-tâbiîn ve sonraki nesillerden özellikle zühd ve takvâsıyla meşhur şahsiyetleri alfabetik sırayla zikredilmiştir.[9]

4-Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî (v. 748): Kısaca Zehebî ismiyle tanınıp, aynı zamanda önemli bir İslâm tarihçisi ve muhaddis olan Şemsuddîn ez-Zehebî en çok hadis alanında eser vermiştir. Onun *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ* adlı eseri bu tebliğimizin çerçevesi içinde zikre değer önemli ve hacimli bir eserdir. Eserin ilk cildi tamamen Peygamberimizin doğumu, nesebi, künyesi yani hayatını ele almaktadır. Zehebî yirmi beş cilt halinde basılmış olan bu kapsamlı eserinde[10] başta muhaddisler olmak üzere meşhur şahsiyetleri tabakalar halinde tanıtmıştır ve eser kırk civarında tabakayı kapsamaktadır. Endülüs'ten Çin'e kadar uzanan İslâm coğrafyasında her sahanın en meşhur 7000 kadar isminin yer aldığı kitapta râviler cerh ve ta'dîl bakımından da değerlendirilmiştir.[11]

Diğer taraftan bazı muhaddislerin aynı zamanda bir siyer müellifi olduğunu söylemek mümkündür. Mesela Buharî (v. 256) üç ayrı *Tarih* kitabıyla, İbn Hacer (v. 852) *Tehzîbu't-Tehzîb* adlı muhaddis biyografileriyle ilgili kitabıyla, İbn Hibbân (v. 354) *Sikât* adlı kitabıyla aynı zamanda genel anlamda birer siyer yazarları olarak kabul edilebilir. Şu kadar var ki bu âlimler daha çok, hadisini alacakları kişinin sîresi ile (biyografisi ile) ilgilenmişlerdir.

Muhaddislere ilaveten tarihçi kimlikleriyle tanınan İbn İshâk (v. 151) ve İbn Hişâm (v. 213)'ı da siyer adıyla yazmış oldukları eserleri sebebiyle hatır-

---

8 Kıvâmu's-Sünne, İsmail b. Muhammed et-Teymî, *Siyeru's-selefi's-sâlihîn*, tah. Kerem b. Hilmî b. Ferhât b. Ahmed (Riyâd: Dâru'r-Râye, 1999).

9 Geniş bilgi için bkz. MuhammedAkdoğan, "Kıvâmu's-Sünne et-Teymî ve Hadis İlmindeki Yeri (ö. 535/1141)", *İslâmi Araştırmalar Dergisi (Journal of Islamic Research),* 28:2, (2017), ss. 185-199.

10 Bkz. Şemseddin Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1406 / 1986).

11 Zehebî hakkında geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, "Zehebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 44, ss. 180-188.

latmak isteriz. Nitekim İbn İshâk'ın *Sîre*'si içinde bir bölüm vardır ki adı, *zevâcü'n-nebiyyi min Hadîcete ve evlâdühû minhâ* şeklindedir. İbn Hişâm ise *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adıyla bir siyer telif etmiş olup bu kitapta ilk önce Hz. Peygamber'in doğduğu bölgenin sosyokültürel yapısı hakkında bilgiler vermekte ve Peygamberimizin doğumunu/siresini 146. başlıktan itibaren ele almaktadır.

Şu hususu da burada belirtmemiz gerekir ki, ilk dönemlerde yazılan ve ismi *siyer* olan bazı kitaplar, seriyye ve gazvelerden mülhem olsa gerek, aynı zamanda bir nevi uluslararası asaş hukuku (devletler hukuku) kitaplarıdır, diyebiliriz. Mesela İmam Ebû Yusuf (v. 182)'un yazmış olduğu *Kitâbü'r-Red ʿale's-Siyeri'l-Evzâʿî* adlı eser bu hususa örnek verilebilir.

4. Siyer ile İlgili Başlıklar İçeren Hadis Kitapları

Tebliğimizin başlığı "Hadis İlminde Siyer" şeklinde tespit edilmiş olduğundan, konuyu ister istemez Hadis ilminin temel kaynakları olan ilk hadis kitaplarından itibaren incelememiz gerektiğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla hem ilk hem de meşhur hadis kitaplarında Hz. Peygamberin hayatına ya da hayatının bir bölümüne tahsis edilmiş rivâyetleri, yani muhtevalarını Siyer-i nebî kavramıyla sınırlandırabileceğimiz rivâyetleri/metinleri ilgili kaynaklarda kronolojik olarak şu şekilde ifade edebiliriz.

Ma'mer b. Râşid (v. 153). ***Câmi*****:** İlk yazılı hadis kaynaklarından kabul edilen Ma'mer b. Râşid'in *Câmî* adlı eserinde müstakil bir siyer konusu/başlığı bulunmamakla birlikte, tespit edebildiğimiz kadarıyla esmâü'n-nebiyyi (Hz. Peygamberin isimleri), sıfatu'n-nebiyyi (Hz. Peygamberin vasıfları/özellikleri), amelu'n-nebiyyi (Hz. Peygamberin davranışları) şeklinde başlıklar yer almaktadır. Bu başlıklar altındaki rivâyetlerde Hz. Peygamber'in Ahmed, Muhammed, el-Mâhî, el-Hâşir gibi isimlerinin olduğu; kendisinde en güzel sıfatların toplandığı, omuzlarının ve alnının geniş, saçlarının simsiyah, gözlerinin sürmeli olduğu; herhangi bir kimsenin ayakkabı ve

elbise tamir etmek gibi, evinde yapabileceği işleri yaptığı vs. dile getirilmektedir.

İmam Mâlik (v. 179), *el-Muvatta'*:İmam Mâlik'in *Muvatta*'ında Sıfatu'n-Nebiyyi adlı bir ana başlık (kitâb) adı vardır. Buradaki alt başlıklarda (bâb) Peygamberimizin fizikî vasıfları, Sünnet ve fıtrattan olanlar, sol el ile yemekten nehiy, miskinlere nasıl davranılacağı, gümüş kaptan ve ayakta yemekten nehy, sağ el ile yiyip içmenin sünnet olduğu, et yeme adabı, gümüş yüzük takma gibi konular yer almaktadır.

Buhârî, (v. 256), *el-Câmiu's-Sahih*: Buhârî'nin *Sahîh*'indeki 56. Kitâb, *Cihâd ve Siyer* adını taşımaktadır. Burada bulunan 199 alt başlığın (bâb) konusu daha çok asaş ve sefer anlamındaki siyer içeriklidir. *Menâkıb* adını taşıyan 61. Kitâb'ın alt başlıklarında ise Hz. Peygamberin isimleri, sonuncu peygamber oluşu, vefatı, künyesi, sıfatları (şemail), nebîlik alametleri (bazı mucizeleri) vs. yer almaktadır.

Müslim (v. 261), *el-Câmiu's-Sahih*: Müslim'in *Sahih*'indeki 32. Kitâb, *Cihâd ve Siyer* adını taşımaktadır. Burada bulunan 51 alt başlığın (bâb) konusu da yine Buhârî'de olduğu gibi daha çok asaş ve sefer anlamındaki siyer içeriklidir. Müslim'de *Fedâil* adını taşıyan 43. Kitâb'da ise Hz. Peygamberin soyunun fazileti, tüm mahlukata üstünlüğü, mucizeleri, Allah'a tevekkülü ve masumiyeti, şefkati, son peygamber oluşu, cesaretli oluşu, insanların en cömerdi, en ahlaklısı oluşu, küçüklere karşı merhametli, son derece haya sahibi ve güler yüzlü olması, kadınlara karşı nazik ve merhametli davranışı, şemaili (yüzünün güzel oluşu), Mekke ve Medine'de kaçar yıl kaldığı, vefat ettiğinde yaşının kaç olduğu, isimleri gibi alt başlıklar (bâb) yer almaktadır.

Tirmizî (v. 279), *es-Sünen*: Tirmizî'nin *Sünen*'indeki 19. Kitâb, *Ebvâbu's-Siyer* başlığını taşımaktadır. Burada yer alan 48 alt başlıkta (bâb) yine asaş ve gazvelerle ilgili rivâyetler bulunmaktadır.

Dârimî (v. 255), *es-Sünen*: Dârimî'nin *Sünen*'indeki 18. Kitâb'ın başlığı *Siyer*'dir. Burada yer alan bâblarda yine asaş ve gazvelerle ilgili rivâyetlere yer verilmektedir.

Dârakutnî (v. 385), *es-Sünen*: Dârakutnî'nin *Sünen* adlı eserinin de 18. Kitâb'ı, *Siyer* başlığını taşımakta olup burada da yine asaş ve gazvelerde elde edilen ganimet taksimi ile ilgili bâblar yer almaktadır. Mesela bu bağlamda şu örneği vermemiz mümkündür: "*Resulullah, asaşa katılan bir kişi için, ikisi atı birisi kendisine olmak üzere, üç pay (sehim) vermişti*".

5. Muasır Çalışmalar

Hz. Peygamberin hayatı hakkında son dönemlerde, hadis kaynakları da eas alınarak yapılmış bazı Arapça çalışmalardan bahsetmek mümkündür. Mesela Ebû Ömer Muhammed b. Hamd es-Sûyânî'nin *es-Sîratü'n-Nebeviyye Kemâ Câet fi'-Ehâdîsi's-Sahîha* adlı 4 ciltlik eserini, yine aynı kişinin *es-Sahîh min Ehâdîsi's-Sîrati'n-Nebeviyye* adlı tek ciltlik eserini, Muhammed b. Muhammed Hasan eş-Şurrâb'ın hadislerde ve Hz. Peygamber'in hayatının anlatıldığı rivâyetlerde geçen yer isimlerinin coğrafî konumları hakkında bilgi veren *Meâlimu'l-Esîra fi's-Sünneti ve's-Sîra* adındaki eserini örnek verebiliriz. Ayrıca Muhammed b. Abdullah el-Ûşin tarafından telif edilen ve Hz. Peygamberin hayatı konusunda yaygın olarak bilindiği halde gerçekliği (vukû'u) hakkında problem olan hususlarla ilgili (Hz. Peygamber'in doğum tarihi hakkındaki farklı görüşler, küçük iken dedesi Abdulmuttalib'in döşeğine oturması, vs.) rivâyetlerin tartışıldığı *Mâ Şâ'a ve lem Yüsbit fi's-Sîrati'n-Nebeviyye*[12] adlı kitabı da burada zikredebiliriz.

12 Bkz. Muhammed b. Abdullah el-Ûşin, *Mâ şâ'a ve lem yüsbit fi's-sîrati'n-nebeviyye* (Riyad: Dâr-u Taybe, 1913).

Sonuç

Siyer, özel anlamda sadece Hz. Peygamber'in hayat hikayesini ifade için kullanılan bir kavramdır. Başka bir kimseye ait hayat hikayesi için ise biyografi, terceme-i hâl gibi kavramları kullanmak doğru olur. Bu sebeple Siyer de tıpkı Hadis ve Sünnet kavramları gibi sadece Hz. Peygamber'le bağlantılı bir kavram olarak değerlendirilirse Hz. Peygamber'in biyografisiyle başkalarının biyografisini karıştırmanın önüne geçilmiş olunur. Hz. Peygamber'in sözlerini en iyi şekilde anlayabilmenin yollarından biri ise onun gerçek sîret'ini, yani doğduğu ve yaşadığı toplumdaki yaşantısını, hayat hikayesini; o toplumun sosyokültürel, siyasî, ekonomik yapısını, din-inanç-itikat temellerini doğru tespit etmeye bağlıdır.

Easen belli tarihî süreçlerdeki olayları, olguları anlamak yorumlamak bazen tek tek o dönemde yaşamış önemli kişilerin hayat hikâyelerini (sözlerini, davranışlarının sebeplerini anlamak) bilmek ile doğru orantılıdır. İslâm Dini'ni anlamak da Hz. Peygamber dönemi ve onun hayat etkilerinin ve yankılarının hala devam ettiği sahabe dönemini iyi anlamak, yorumlamak ve sağlıklı analizler yapabilmekle doğru orantılıdır. Bu da Hz. Peygamber'in sîretini, hayatını ve tebliğ ettiği dini, sahih veriler ışığında anlamanın zeminini oluşturacak doğru bir adım olsa gerektir. Bu değerlendirmeyi yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli husus siyer ve hadis kavramlarının kapsamını iyi tespit etmektir. Aksi takdirde dinî olan ile örfî ve gelenek olanı, beşer Muhammed ile peygamber Muhammed'i birbirine karıştırmak, tarihî süreç içindeki pek çok örneği gibi, kaçınılmaz olacaktır.

İlk telif edilen ve meşhur olan hadis kaynaklarındaki *siyer* kavramı daha çok 'devletlerarası asaş hukuku' anlamında kullanılmış görünmektedir. Kanaatimizce Hz. Peygamberin gerek peygamberlikten önceki gerekse sonraki kişisel özellikleri, beşerî yönü, günlük hayattaki davranışları ve ahlâkî vasıflarına işaret eden bilgilerin, rivâyet süreçleri neticesinde oluşturulan sözlü ve yazılı kaynaklardaki değişik konu başlıkları altında sıralanan rivâyetlere serpiştirilmiş olanlardan derlendiği anlaşılmaktadır. Daha sonraları bu ser-

piştirilmiş bilgiler bir araya getirilmek suretiyle Hz. Peygamber'in hayatı da siyer adı altında değişik âlimler tarafından kitaplaştırılmıştır, diyebiliriz.

Sonuç olarak şunu belirtmeliyiz ki, Siyer ve Hadis'in en önemli ortak problemi uydurma (mevzû) rivâyetlerdir. Mesela ne yazık ki Hadis de Siyer de geçmişten günümüze, başta siyaset olmak üzere, birçok toplumsal alanda uydurma rivâyetler eşliğinde istismar konusu edilegelmiştir, edilmeye de devam etmektedir. Halbuki siyer, din değildir. Hadislerin de yani peygamberimizin sözlerinin ve davranışlarının da tamamı dini içerikli değildir. Kısaca Siyer, rol model kabul etmemiz gereken Allah Rasulü'nün doğumundan vefatına kadarki hayatında, doğruluğu tespit edilmiş olan davranışlar bütününün adıdır.

Kaynakça

Akdoğan, Muhammed. "Kıvâmu's-Sünne et-Teymî ve Hadis İlmindeki Yeri (ö. 535/1141) ", *İslâmi Araştırmalar Dergisi (Journal of Islamic Research)* 28:2 (2017), ss.185-199.

Aliyyu'l-Kârî, Nureddin Ali b. Muhammed b. Sultân. *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fî mustalahâti ehli'l-eser.* tah. Abdulfettah Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1994.

Altıkulaç, Tayyar. "Zehebî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* c. 44, ss.180-188.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *es-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Çakan, İsmail Lütfi. *Anahatlarıyla Hadis*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1983.

Dârakutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer. *es-Sünen*. tah. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Hatamleh, Thamer- Veysel Özdemir. *Uygulamalı Hadis Usûlü*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018.

İmam Malik, Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Kahraman, Hüseyin, "Hadis ve Hadisle İlgili Temel Kavramlar",Zişan Türcan (ed.), *Hadis El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016) içinde, ss.23-36.

Kıvâmu's-Sünne, İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsfahânî. *Siyeru's-selefi's-sâlihîn*. Tah. Kerem b. Hilmî b. Ferhât b. Ahmed. Riyâd: Dâru'r-Râye, 1999.

Koçyiğit, Talat. *Hadis Istılahları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985.

Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve el-Basrî el-Ezdî. *el-Câmi'*. tah. Habiburrahman A'zamî. Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1403.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *es-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Öz, Şaban. *İlk Siyer Müellifleri ve Kaynakları*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2008.

Salih b. Ahmed b. Hanbel. *Sîretü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Nşr. Fuâd b. Abdülmün'im Ahmed. İskenderiye: Dâru'l-Da've. 1404/1983.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ûşin, Muhammed b. Abdullah. *Mâ şâ'a ve lem yüsbit fi's-sîrati'n-nebeviyye*. Riyad: Dâr-u Taybe, 1913.

Zehebî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Şemseddin b. Osman. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1406 / 1986.

Zührî, İbn Şihâb. *el-Meġāzi'n-nebeviyye*, nşr. Süheyl Zekkâr. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.

İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE FELSEFE-SİYER İLİŞKİSİ

İbrahim Çetintaş*

Felsefe ile Siyer arasında köken, mahiyet ve özellikle de metodolojik olarak ciddi farklılıklar olduğu yadsınamaz. Zira tarihsel olarak Felsefe, Yunan başta olmak üzere dış kültürlerin; Hz. Peygamberin hayatının hal tercümesi olan Siyer ise, İslâm Dini veya onun ürettiği kültürün ürünüdür. Yine Felsefe, aklî verilerle oluşurken; Siyer, vahyin ışığında teşekkül etmiştir. Son olarak Felsefe, aklî ve burhanî çıkarımlarla yol alırken; Siyer, inanca dayanmaktadır. Tabiatıyla bu ve benzeri durumlar, Felsefe ile Siyer arasında irtibat kurmayı güçleştirmektedir.

Ancak bu tür zorlukların olması, bu iki alan arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı ya da olmayacağı anlamına da gelmemelidir. Zira her şeyden önce bu ilimlerin merkezinde, teorik ve pratik alana yansıyan ifadeleriyle insan veya Müslüman yer almaktadır. Tabiatıyla, iki alan arasındaki zorlukların önemli bir kısmı, insan üzerinden aşılabilmektedir. Bu anlamda Felsefe, insanın daha ziyade teorik, aklî; Siyer ise pratik, amelî boyutuyla ilgili olup farklı yönleriyle de olsa bu iki alan, insan üzerinde bir araya gelmektedir. Yanı sıra, Felsefe'nin teorik kısmının, insan davranışlarıyla ilgili bir pratik boyutu; Siyer ilminin de pratik verilerden oluşmasına rağmen, bu verileri

* Doç. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi, İslâm Felsefesi Ana Bilim Dalı.

anlam olarak bir arada tutan ve bunları, diğer insan veya kültürlere taşıyan bir teorik boyutu söz konusudur. Bir başka ifadeyle teori veya ona dair hakikatler kendini, pratik alan üzerinde dışa vururken buna mukabil pratik alan da varlık ve devamlılığını sağlamak için belirli bir teoriye ihtiyaç duymaktadır. Tabiatıyla burada ise, insan üzerindeki farklı teorik ve pratik boyutlar da önemli ölçüde bir araya gelmekte ve bu durum, Felsefe ile Siyer arasındaki ilişkiye de aynıyla yansımaktadır.

Her iki boyutuyla da meselenin umumi çerçevesini daraltarak Felsefe'yi, İslâm filozoflarının ortaya koyduğu aklî çabalar; Siyer'i de Hz. Peygamberin hayatının ahlakî boyutu üzerinden ele alacak olursak bu iki alan arasındaki ilişki daha görünür hale gelecektir. Zira bu durumda felsefe, ortaya koymuş olduğu yeni yaklaşımlarla bir yandan, Hz. Peygamberin ahlakının daha iyi anlaşılmasını, bir diğer yandan da bu ahlakın diğer insan veya kültürlere ulaşmasını sağlarken, buna mukabil nebevî ahlak da getirmiş olduğu yeni verilerle İslâm filozoflarının görüşlerini hem zenginleştirecek hem de daha özgün hale getirecektir. Böylece Farabî'nin doktrine ettiği filozof ile peygamber arasındaki ilişkinin imkânına dair hakikat de kendini dışa vuracaktır.

Meselenin burasını biraz daha somutlaştıracak olursak, örneğin İslâm filozofları arasında Felsefe'nin teorik boyutu umumiyetle *Hikmet-i Nazariye,* pratik boyutu ise *Hikmet-i Ameliye* olarak nitelenmektedir. Buna göre nazarî hikmet insana, amelî hikmet konusunda kılavuzluk yapmaktadır. Bir başka ifadeyle, amelî hikmet olarak nitelediğimiz pratiklerin renk ve şeklinin oluşarak yörüngesinin belirlenmesini nazarî hikmet sağlamaktadır. Buna mukabil amelî hikmet ise, somut hakikatler üzerinde, nazarî hikmetin kendini ifade etmesine imkân tanımaktadır. Böylece, insanın düşünce, davranış bütünlüğü içerisinde meselenin nazariyat boyutu ile amelî boyutu arasında, birbirini destekleyen tabiî bir ilişki oluşmaktadır. Haliyle burada, doğru düşünce, doğru davranış; yanlış düşünce de yanlış davranış olarak ortaya çıka-

caktır. Ya da doğru veya yanlış davranışların teorik, düşünsel boyutları da yine kendi cinsinden olacaktır.

İslâm düşünce geleneğinde pek çok filozofun yaptığı Felsefe tanımları da bu temellendirmeyi doğrular niteliktedir. Bu anlamda örneğin Kindî Felsefe'yi; insanı, takati ölçüsünde eşyanın bilgisine ulaştıran sanatların en yücesi olarak tanımladıktan sonra sözü filozofa getirir ve onun da temel amacının, bilgisinde doğruyu yakalamak, davranışında ise bu doğruya göre hareket etmek olduğunun altını çizer.[1] Benzer bir tanımlama veya değerlendirme İhvan-ı Safâ'da da yer almaktadır. Buna göre; "Felsefe'nin başı ilimleri sevmek, ortası insanın gücü ölçüsünde varlıkların hakikatlerini bilmek, sonu ise bu bilgiye uygun söz ve fiillerdir."[2] Ayrıca, bir diğer yönüyle felsefeyi onlar; "İnsanın gücü ölçüsünde Tanrı'ya benzemek"[3] şeklinde tanımladıktan sonra, benzemenin mahiyetiyle ilgili olarak ise şu tavzihte bulunmaktadır: "Burada 'benzemek' ile "bilim, sanat ve (başkalarına) bol bol hayır aktarma konularında benzemeyi kastediyoruz ki, "İlah'a benzemek, beşeri güç çerçevesindedir."[4] Buradaki benzemenin mahiyetinin, ilahî isimlerin ortaya koyduğu manaları bilmek veya anlamak ve ona göre davranmak olduğu anlaşılmaktadır.[5]

Buradan hareketle Felsefe'nin gayesinin bir yandan, *nazarî hikmet* olarak nitelenen doğru bilgi veya ilme ulaşmak, diğer yandan da *amelî hikmet* olarak ifade edilen ahlak veya doğru davranışların ortaya çıkmasını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda felsefe doğru ilimle birlikte, doğru ahlaka ulaşma konusunda insana geçerli bir yol veya yöntem sunmaktadır.[6] Burada meselenin ilk kısmı, insanın daha ziyade düşünce ve bilgileriyle,

---

[1] Kindî, *Felsefî Risâleler*, terc. Mahmut Kaya (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), s. 1.

[2] İhvan-ı Safâ Risâleleri, terc. Bayram Ali Çetinkaya, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 1: s. 33.

[3] İhvan-ı Safâ Risâleleri, 1:s. 152.

[4] İhvan-ı Safâ Risâleleri, 1:s. 196.

[5] Gürbüz Deniz, "İlahi Mânâ ve İsimlerin Müslüman Ahlâkına Etkileri", *İslâm Ahlâk Easları ve Felsefesi*, ed. Müfit Selim Saruhan, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 4: ss. 81-83.

[6] Mehmet Bayrakdar, *İslâm Felsefesine Giriş*, (Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988), ss. 148-149.

ikincisi kısmı ise, davranış, hal ve hareketlerle ilgilidir. Birincisinde elde edilen başarı bizi nazarî kemâle, ikincisinde elde edilen başarı ise, amelî kemâle ulaştıracaktır. Her ikisinin aynı şahısta toplanması, tam ve hakikî saadetin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Öyleyse, felsefenin bütünlüğü içerisinde, İslâm ahlak düşüncesini amelî hikmet olarak ifade etmemiz yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Bu anlamda İslâm ahlak geleneğinde, amelî felsefe veya amelî hikmetin üç ana bölüme ayrıldığı görülecektir ki bunlar; *ahlak*, *tedbîrü'l-menâzil* ve *siyâsetü'l-müdün* olarak ifade edilmektedir. Bu bölümlerden ilki olan ahlak, insanın nasıl kemâle ereceği üzerinde dururken ikincisi, ahlak olgusunu aile çerçevesi içerisinde düşünmekte üçüncüsü ise, şehirlerin veya ülkenin ahlaklı ve faziletli yönetimini konu edinmektedir. Bir başka ifadeyle ilki ferdî, ikincisi ailevî, üçüncüsü de toplum veya siyasî ahlak alanına aittir.[7]

Bu hususlar, filozoflarla birlikte, hatta onlardan daha çok Hz. Peygamber'in hayatını oluşturan temel konular arasında yer almaktadır. Haliyle bu açıklamaları, İslâm ahlak filozoflarının, nebevî ahlakın ana konuları üzerine yaptıkları tavzih edici veya genişletici değerlendirmeler olarak da okuyabiliriz. Buna mukabil, meselenin diğer boyutuyla ise, Hz. Peygamber'in şahsı veya hayatında tecessüm etmiş olan İslâm ahlak anlayışı, filozofların ortaya koymuş olduğu bu beyanların oluşmasında önemli roller oynayacaktır. Zira filozofların, genel felsefî düşüncelerinin oluşmasında olduğu gibi, ahlakî alana dair görüşleri üzerinde de Yunan kültürünün yanı sıra İslâm Dini veya bu dinin kurucusu olan Hz. Peygamber'in sünneti veya ahlak anlayışının derin izleri görülecektir. Bu izler, yukarıda görüldüğü gibi filozofların, ahlak üzerine yapmış oldukları genişletici, özgün değerlendirmelerden tutalım da aile, toplum veya siyasal düzene hâkim olan ahlakî temellerin oluşturulmasına, yapılan değerlendirmelere hâkim olan ilahî, epistemik doku veya veri-

---

[7] Mehmet Aydın, "Ahlâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 2: s. 10.

lerden bütün bu süreçlerde kullanılan kavramsal örgüye kadar hemen her alanda kendini hissettirmektedir.[8]

Bu anlamda örneğin Farabî'ye göre devlet veya yönetim şekilleri; iyi, doğru, fazilet veya erdem gibi ahlakî kavramların halk veya yönetim tarafından nasıl anlaşıldığına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, fasık şehri oluşturan toplumsal veya siyasal akıl, erdemli davranışların ne olduğunu bildiği halde buna uygun olarak amel etmemektedir. Fasık; bilgi yönünden faziletli, davranışları itibariyle de cahil insana benzemektedir. Ona göre gerçek saadet, dünya zevklerinden olabildiğince faydalanmak ve toplumu da bu amaca uygun olarak düzenlemektir. Tabiatıyla, bu amaca uygun bir düzenleme fasık şehri meydana getirmektedir. Cahil veya dalâlette olan insanların bir araya geldiği toplumlar ise, muhteva olarak birbirinden farklılıklar gösterse de kötülük veya çirkinlik yönünden ilkine benzer bir içtimaî ve siyasal düzen oluşturmaktadırlar. Bunların hepsi fasık, cahil veya dalâlette olan şehirler olup, hiçbiri gerçek anlamda bir ahlakî toplum hüviyeti taşımamaktadır. Gerçek anlamda saadete ermenin mümkün olduğu tek yer ise; doğru fikir ve iyi davranışlı insanların oluşturduğu düzen olan faziletli şehir, yani *el-medinetü'l-fâzıla*'dır.[9]

Farabî'nin bu görüşlerinin teşekkül etmesinde Platon'un etkisi yadsınamaz. Ancak gerek bu kuramın oluşumunda gerekse bunu oluşturan kavramsal örgünün ortaya çıkmasında İslâmî unsurların tesirleri de açık şekilde görülmektedir. Filozofun burada devlet şekillerini, "faziletli, fasık, dalâlette" gibi nitelemelerle ortaya koyarken kullandığı kavramların hepsinin İslâm veya İslâm ahlakına özgü olduğunun altını çizmemiz gerekir. Yanı sıra, Farabî'nin zihninde, faziletli şehri yöneten ideal başkan, bir yandan taakkul bir yandan da tahayyül yetisini kullanabilen bir peygamberdir. "Bu mertebeye

---

[8] Buna dair daha geniş bir değerlendirme, bu çalışmayı oluştururken de önemli ölçüde yararlandığımız, 16-18 Kasım 2018 tarihinde Kocaeli'de yapılan, *Tüm Yönleriyle Hz. Peygamber ve Ahlakı* Sempozyumu'nda sunulan, "İslâm Ahlak Felsefesi'nin Kaynağı Olarak Nebevî Ahlak" isimli bildiride mevcuttur.

[9] Farabî, *El-Medinetü'l-Fâzıla*, terc. Nafiz Danışman, (Ankara: MEB Yayınları, 2001), ss. 87-88.

erişen bir insan, insanlık mertebelerinin en mükemmeline ve saadetin en yüksek derecesine varmış olur; nefsi de mükemmelleşip fa'âl akıl ile birleşmiş bir halde bulunur ve saadete ulaştıran her fiile vâkıf olur."[10] Burada, ilahî misyonu gereği peygamberin filozoftan daha üstün bir mertebeye konulduğu söylenebilir. Zira ahlak toplumunun vücut bulmasında filozof, peygamberin yaptığını yapamaz; yani o, sünnetler vazedip kitleleri ıslah edemez.[11] Oysa peygamber hem ilahî bilgileri alabilmekte hem de bu bilgilere göre kitlelere düzen verebilmektedir. Farabî'ye göre, filozoflukla birlikte peygamberliği de uhdesinde toplayan iyiliğin temsilcisi bu ideal başkan Hz. Muhammed'dir.[12]

Denilebilir ki, hiçbir kültürün düşünürleri ahlak kavramını, içtimaî ve siyasal bütün boyutlarını ihtiva edecek şekilde İslâm filozofları kadar geniş bir çerçeve içerisinde ele almış değildir. Burada ortaya çıktığı gibi gerek kullanılan kavramsal örgü gerekse bu kavramların inşa ettiği toplumsal veya siyasal akla hâkim olan ahlakî kuramın gerisindeki güçlü tesirin kaynağı, Hz. Muhammed'in vahye dayalı mesajı ve yaşayışı ile bunların ilk İslâm toplumunda içtimaî hayata yansıyan tezahürleridir.[13]

Farabi'nin ve yukarıdaki kullanımlarında da görüldüğü gibi İslâm filozoflarının, ahlakî konu veya problemi ele alırken İslâm ahlakının anlam haritasını oluşturan kavramsal örgüden sıklıkla yararlandıklarını söyleyebiliriz. Bu kavramların yanı sıra yine İslâm filozoflarının örneğin, hikmeti anlatırken ma'rifetullahtan, dindarlığı anlatırken adaletten, şecâati anlatırken cihad, sabır, şükür ve tevekkülden, iffeti anlatırken utanma ve kanaat gibi din orijinli kavramsal malzemeyi kullandıkları görülmektedir. Bu tür kavramla-

---

10 Farabî, *El-Medinetü'l-Fâzıla*, ss. 86-87. Ayrıca bkz. Mübahat Türker Küyel, "Değer ve Farabi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/20 (1975), 71-84; Roger Arnaldez, "Farabi'nin Felsefî Sisteminde Nefs ve Alem", terc. Hayrani Altıntaş, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/23, (1979), ss. 349-358.

11 Aydın, *Ahlâk*, s. 13.

12 Bayrakdar, *İslâm Felsefesine Giriş*, s. 181.

13 Aydın, *Ahlâk*, s. 13.

rın hadis kitaplarında yer alan kavramsal malzemenin sadece bir kısmını oluşturduğunu ifade edebiliriz.[14]

Gerek ahlakî temelli herhangi bir doktrin, görüş veya fikrin inşâsı gerekse bunları inşâ eden malzemenin karakteri/kimliği/niteliği bakımından İslâm Ahlak Felsefesi'yle nebevî ahlak arasında ortaya çıkan müşterek alanları böylece tespit ettikten sonra burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise, bu iki alan arasındaki kaynaklık meselesidir. Çünkü yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Hz. Peygamber'in şahsında tecessüm etmiş olan İslâm ahlakı vahiyden beslenirken, filozofların görüşleri ise, vahiyle birlikte önemli ölçüde aklın verilerinden oluşmaktadır. Haliyle bu da genel olarak hakikatin ölçüsünü belirleme konusunda olduğu gibi, ahlakî alanda da akılla vahiy arasında geleneksel olarak süregelen bir yetki veya öncelik sorununu gündeme taşımaktadır/getirmektedir.

Bu anlamda İslâm düşünce geleneğinde, akıl veya felsefenin dinî alanda herhangi bir söz hakkı olmadığını ileri süren çevrelerin, aynı tutumlarını ahlakî alanda da sürdürdükleri müşahede edilmektedir. Burada, insan aklına hiçbir rol vermeyen Cebriye kelam ekolü veya katı Selefî grupların anlayışlarına göre; dinin diğer alanlarında olduğu gibi, ahlak veya onun ifadesi olan iyilik olgusunun kaynağını belirleme gibi hususlarda da İslâm'ın ilk dönemindeki anlayış ve uygulamalarına tâbi olmak gerekmektedir. Bu gelenekçi kesimin karşısında yer alan örneğin Mu'tezile kelam ekolüne göre ise, iyi ve kötünün doğası da dahil olmak üzere, bütün bunların belirlenmesinde insan aklı yetkili kılınırken, uygulamada da herhangi bir zaman veya coğrafya tahdidi konulmamaktadır. Bu iki eğilim arasında, daha dengeli bir çizgide yer alan İslâm filozoflarına göre ise, dinin kendisinde olduğu gibi, onun bir bölümünü oluşturan ahlakî alanda da vahiyle birlikte, aklın müşterek bir rolünden söz edilebilir. Zira bu iki alan gerek kaynaklık gerek konu

[14] Aydın, *Ahlâk,* ss. 12-13.

ve gerekse amaç bakımından aynı olduğu için bunlardan sadır olacak kararlar arasında da herhangi bir çatışma veya çelişki söz konusu olmayacaktır.[15]

Bu anlamda örneğin, Farabî ve İbn Sinâ'nın, varlık âlemindeki iyiliğin kaynağı olarak niteledikleri Salt İyi *(Hayr-i Mahz)*[16], yani Allah, felsefî ahlakla birlikte, nebevî ahlakın da kaynağıdır. Mesele üzerindeki ayrışma veya tartışmalar ise, birinin daha çok teoriyi, diğerinin ise pratiği öncelemiş olmasından mütevellit olup bu durum, işin özüne taalluk etmemektedir. Öyleyse İslâm ahlakı veya onun güzel bir örneği olan nebevî ahlaka mahsus kavramlar veya bunların oluşturduğu kimi konuları açıklarken İslâm Ahlak Felsefesi'nin verilerinden yararlanmak herhangi bir sorun oluşturmayacaktır. Aksine böyle bir tutum, ahlakî konular üzerindeki müphem olan noktaları açarak bunları, herkesin kolayca ve doğru şekilde anlamasını sağlayacaktır. Buna mukabil filozofların ahlakî görüşlerini oluştururken de nebevî ahlakın verilerinden yararlanmaları da soruna yol açmak şöyle dursun, özgünlükleriyle birlikte güçlerini artıracaktır. Böylece bir yandan, dinî veya nebevî ahlakın, aklî veya düşünsel bir perspektifinden diğer yandan da İslâm Ahlak Felsefesi'nin yeni yorumlarla birlikte oluşan dinî bir muhtevasından söz etmek mümkün olabilecektir.

İslâm Ahlak Felsefesi ile Hz. Peygamber'in ahlakı arasında ortaya çıkan bu yakınlaşma bir yönüyle, İslâm düşünce geleneğinde ortaya çıkan felsefe ile din arasındaki münakaşalara İslâm filozoflarının getirmiş olduğu uzlaşının ahlakî boyutu olarak da okunabilir. Böylece bu alanlar arasında ortaya çıkan ilişki veya yakınlaşmanın, meselenin her iki boyutunu da güçlendireceğini ifade edebiliriz.

Bütün bu anlatılanların üzerine şunu vurgulamak isteriz ki; hususi bir hal, davranış veya tutum olarak Hz. Peygamberin ahlakının pratik yönü ağır

---

[15] İbrahim Çetintaş, "İslâm Düşüncesinde Akıl-Vahiy İlişkisi", *İslâm Felsefesi*, ed. İsmail Erdoğan/Enver Demirpolat, (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2017), 12: ss. 409-411.

[16] İbn Sînâ, "Tevhîdin Hakîkati ve Nübüvvetin İspâtı Üzerine" terc. Mahmut Kaya, *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2003), 322-323. Ayrıca bkz., Fârâbî, *et-Talikat*, (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârif, 1346) , s. 11.

basmaktadır. Ancak bu pratiğin hayatiyet kazanabilmesi, anlamının açığa çıkmasıyla mümkün olabilecektir. Öyleyse ahlakî metinler anlaşılmadan, herhangi bir uygulama veya pratikten söz etmek mümkün olmayacaktır. Bu anlaşılmayı ise, akıl sağlamaktadır. Bu anlamda, ahlakî metinlerin insan, tarih veya kültürle olan münasebetini insandaki akıl yetisi kurmaktadır.[17] Benzer şekilde, Hz. Peygamberin ahlakının şeklî hüviyeti, rivâyet veya uygulamalar yoluyla belirli kültürlerde varlığını sürdürebilir. Ancak bu şekil ve uygulamaların özü veya mahiyetini muhafaza edip bunu, farklı kültür ve medeniyetlere ya da tarihin diğer dönemlerine taşıyacak olan nitelik yine akıldır. Zira canlı, aklî değerlendirme veya esnetmeler olmadan, kaskatı bloklar halinde birbirine taban tabana zıt veya ortak noktaları sınırlı kültürler arasındaki geçişkenliği sağlamak ya da zamanın değişen koşulları arasındaki mesafeyi kapatıp yeni süreçlere ortak olmak mümkün olmayacaktır. Meselenin aklî boyutu göz ardı edildiği takdirde, naklî olanın da zaman ve mekâna yenik düşerek, kalıcı ve kuşatıcı bir işlevsellik üretemeyeceğinin altını çizmemiz gerekmektedir. Bu durumda, ufku daraltılan nebevî ahlakın, "âlemlere rahmet olarak gönderilme" iddiası da sönecektir.

Bu, meselenin daha ziyade dış dünyaya dönük evrensel boyutunu oluşturmaktadır. Bunun bir de Müslümanlara bakan kısmından söz etmek gerekir ki, orada da ciddi sorunlar göze çarpmaktadır. Bu anlamda ahlak olgusu, insanın değer üretme gücünün temelini oluşturmaktadır. Zira güçlü değerler sisteminin altında, onu var eden sağlam ahlakî ilkeler yatmaktadır/yer almaktadır. Bu anlamda ahlak ile aksiyoloji arasında varoluşsal bir ilişki söz konusudur. Buradan hareketle, bugün İslâm dünyasının değer üretme konusunda yaşadığı zorlukların temelinde büyük oranda uygulanan sorunlu ahlakî anlayış veya uygulamaların yattığını ifade edebiliriz. Zira pek çok İslâm coğrafyasında Hz. Peygamber'in ahlakı olarak benimsenen uygulamalar gerek bir değer varlığı gerekse değerlerin mihrakı olarak Müslüman'ı

---

[17] Hüseyin Karaman, "İslâm Ahlâkının Kaynakları", *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi*, ed. Müfit Selim Saruhan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 2: ss. 40-41.

tarihin dışına itip, kötürüm hale getirmektedir. İnsanları bu duruma sokan ahlak anlayışlarının şekli ve özüyle birlikte, gerçekten Hz. Peygambere aidiyeti ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nebevî ahlakın aklî boyutundan söz etmemiz, onun kaynağını belirlemeye yönelik rasyonel bir çaba içerisine girdiğimiz anlamına gelmemelidir. Burada, kaynaklıktan ziyade ahlakın yapısı veya doğası üzerinde bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu da bir yandan nebevî ahlakın değişen tarihsel veya kültürel koşullara göre nasıl tatbik edilebileceği düşüncesinden, bir diğer yandan da bugün İslâm dünyasında bir değer krizine yol açıp, türlü kavgalara sebep olan ahlak anlayışlarının Hz. Peygamber'e aidiyetine dair sorgulamalardan kaynaklanmaktadır ki, bu da her Müslüman için dinî bir sorumluluktur.

Öyleyse ahlakî metin veya bunların pratik uygulamaları üzerinde yapılan aklî değerlendirmeler, bir yandan nebevî ahlakın farklı kültür ve değişen zaman koşullarında uygulanabilme imkân ve yollarını gösterirken, bir diğer yandan da İslâm dünyasında tatbik edilen ahlakın Hz. Peygamber'e aidiyetine dair gerçekliği ortaya çıkaracaktır. Böylece, Hz. Peygamber'in ahlakını anlamaya veya ona ilişkin herhangi bir sorunu çözmeye yönelik yapılan her bir değerlendirme veya yorum, nebevî ahlak ile felsefî ahlak arasındaki mesafeyi kapatacağı gibi bu durum aynı zamanda ilkinden diğeri üzerine yepyeni verilerin akışı anlamına gelecektir. Temin edilen bu yeni verilerle birlikte İslâm Ahlak Felsefesi de gücüyle birlikte özgünlüğünü de artıracaktır. Binaenaleyh, bu iki alan arasında ortaya çıkan ilişki, meselenin her iki boyutunu da besleyerek güçlendirmektedir.

Tamamlarken, şu hususun altını kalınca çizmek isteriz ki; şayet İslâm'daki akıl veya ahlakın tanım, sınır veya problemlerini Yunan felsefe veya fikriyatına indirger ve salt oraya bağlı kalarak yol almaya çalışırsak, Hz. Peygamber'in ahlakı ile İslâm Ahlak Felsefesi arasındaki mesafeyi kapatmamız zorlaşacak, muhtemeldir ki imkânsız hale gelecektir. Buna mukabil, Hz. Peygamber'in ahlakı üzerinde herhangi bir aklî değerlendirmeyi

mubah görmeyip, onu belirli kültürel zihin kodlarına mahkûm eden katı Selefi çevrelerle birlikte yürümek de benzer sorunlar üretecektir. Zira, bunlara göre de Hz. Peygamber'in ahlakı ile İslâm Ahlak Felsefesi'nin bir araya gelmesi mümkün değildir.

Ancak, bu uç görüşlere teslim olmak yerine, nebevî ahlakın vahiy eksenli olduğunu göz ardı etmeden, uygulanma imkânı bulabilmesi için, anlaşılması gerektiğinden hareketle, bu ahlakî ilkeler kendini aklî veya felsefî değerlendirmelere açabilir. Dahası, bu bir tercihten öte bir zorunluluk gibi durmaktadır. İşin burası, meselenin nebevî ahlaka bakan kısmını oluşturmaktadır. Diğer yandan, yukarıda vurguladığımız gibi, İslâm Ahlak Felsefesi'nin bir diğer adı olarak da kullanılan *amel-i hikmet,* İslâm filozoflarıyla birlikte mutaasvıf ve kelamcıları da içine alan İslâm düşüncesinin kendine özgü terminolojisiyle oluşmuş bir ahlak anlayışını ifade etmektedir. Tabiatıyla, Yunan tesirine rağmen İslâm Ahlak Felsefesi'nin, zaman içerisinde ortaya çıkan yeni verilerle birlikte belirli bir mahiyet değişimine uğradığının da altını çizmemiz gerekir. Yanı sıra, İslâm Ahlak Felsefesi'ne hâkim olan akıl ile Yunan Ahlak Felsefesi'ne hâkim olan akıl arasında da belirli bir nitelik veya mahiyet farkı olduğunu[18] hesaba katacak olursak, İslâm filozoflarının ahlak anlayışları ile nebevî ahlak arasındaki mesafe daha da kapanacaktır. Bu durumda hem nebevî ahlak hem de İslâm Ahlak Felsefesi olmak üzere, meselenin her iki boyutunda da birbirine karşı doğal bir ihtiyaç veya yakınlık oluşacaktır. Öyleyse burada bize düşen, dışarıdan müdahalelerle bu iki alanı ayrıştırmak yerine, bu ihtiyaç veya yakınlık halini de göz önüne alarak, süreci doğal akışına bırakmak olmalıdır. Hal böyle olduğu zaman, bir yandan hayatiyet kazanma amacında olan nebevî ahlak, aklî değerlendirmelerle daha anlaşılır hale gelirken, diğer yandan da İslâm Ahlak Felsefesi, ortaya çıkan bu yeni verilerle birlikte büyüyerek daha da güçlenecektir.

---

[18] Bayrakdar, *İslâm Felsefesine Giriş*, 123-124.

Kaynakça

Arnaldez, Roger. "Farabi'nin Felsefî Sisteminde Nefs ve Âlem". Terc. Hayrani Altıntaş. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1:23. (1979), ss. 349-358.

Aydın, Mehmet. "Ahlak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* c. 2, ss.10-14.

Bayrakdar, Mehmet. *İslâm Felsefesine Giriş.* Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.

Çetintaş, İbrahim. "İslâm Düşüncesinde Akıl-Vahiy İlişkisi". İsmail Erdoğan/Enver Demirpolat (ed.), *İslâm Felsefesi*. (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2017) içinde, ss. 395-423.

Deniz, Gürbüz. "İlahi Mânâ ve İsimlerin Müslüman Ahlakına Etkileri". Müfit Selim Saruhan (ed.) *İslâm Ahlak Easları ve Felsefesi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013) içinde, ss.75-99.

Farabî. *El-Medinetü'l-Fâzıla.* Terc. Nafiz Danışman, Ankara: MEB Yayınları, 2001.

Farabî. *et-Talikat.* Haydarabad: Dâiretü'l-Maârif, 1346.

İbn Sinâ. "Tevhîdin Hakîkati ve Nübüvvetin İspâtı Üzerine". Terc. Mahmut Kaya, *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri.* İstanbul: Klasik Yayınları, 2003.

İhvan-ı Safâ Risâleleri. Terc. Bayram Ali Çetinkaya, 1 cilt. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.

Karaman, Hüseyin. "İslâm Ahlakının Kaynakları" Müfit Selim Saruhan (ed.), *İslâm Ahlak Easları ve Felsefesi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013) içinde, ss.39-50.

Kindî. *Felsefî Risâleler*. Terc. Mahmut Kaya, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.

Küyel, Mübahat Türker. "Değer ve Farabi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1:20. (1975), ss.71-84.

İSLÂMÎ İLİMLERDE FIKIH-SİYER İLİŞKİSİ

Nuri Kahveci*

Giriş

Tarihten günümüze gelişen ilmî disiplinler zaman içerisinde birbirinden ayrılarak farklı alanlara doğru bir ivme kazanmıştır. Günümüzde bilinen pek çok ilim dalından önceleri söz edilmezdi. Ancak bu durum sonradan bağımsız ilmi disiplin haline gelen alanlarla ilgili ilmî düşüncenin veya araştırmanın bulunmadığı anlamına gelmez. Zira insanın ihtiyacı olan her türlü alanla ilgili olarak bilim insanları mutlaka bir şeyler araştırmış ve ortaya koyma çabası içerisine girmişlerdir. Zamanla bu araştırmaların çoğalması söylenecek şeylerin çeşitlenmesi bilim dallarının da farklı isimler altında çeşitlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu tarihî tecrübe, günümüzde bildiğimiz ilmî disiplinlere gelecekte yenilerinin ekleneceğini de göstermektedir.

İslâmî ilimler, temelde alanla ilgili akıl yürütme ve fikir üretme çabasıyla ortaya çıktığı için önceleri bu ilmî çabaya, *fıkhetme* adı da verilmekteydi. Buna göre İslâmî ilimler alanında ilk bilimsel hareketlilik "Fıkıh" genel adıyla anılır olmuştur. Bu durum ilk ilmî disiplinin Fıkıh ilmi olduğunu göster-

* Prof. Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Ana Bilim Dalı.

memekle birlikte Fıkıh ilminin bağımsız bir İslâmî ilim olduğunu ifade etmesi açısından önemlidir.

Fıkıh ilmi bütün bilim alanlarıyla ilişki içerisinde olan bir ilmî disiplindir. Fıkıh ilminin temel İslâm bilimleri olarak bilinen bilim alanlarıyla olan ilişkisi öncelikle akla gelmekle beraber Fıkhın fonksiyonel olabilmesi için bütün bilim alanlarının verilerinden aktif bir şekilde yararlanması zorunludur.

1. Fıkıh İlmi

Bir ilme adını veren *fıkıh* kelimesi, sözlük itibariyle "bir şeyi bilmek, iyi ve tam olarak anlamak, derinlemesine kavramak" anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeden türetilmiş olan ve bu ilimle uğraşan kişiler için kullanılan *fakîh* sözcüğü de genel anlamıyla "bir konuyu derinden kavrayan, ince anlayış sahibi kimse" demektir. İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'de, hadislerde ve İslâm'ın ilk dönemlerinde fıkıh kelimesinin kullanımı bu sözlük anlamı çerçevesinde kalmış olmakla birlikte, Kur'ân-ı Kerîm ve hadisin Müslüman toplumunun vahiy kaynaklı bilgi dayanağı olması sebebiyle fıkıh kelimesi daha çok Kur'ân ve hadis merkezli dinî bilgiyi ve anlayışı ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak Müslüman toplumunda vahye dayalı bilginin gelişip alt ilim dallarının oluşmasına paralel olarak hicri ikinci asrın sonlarından itibaren İslâm'ın ferdî ve içtimaî hayata dair amelî hükümlerini inceleyen bir ilim dalını ifade eden terim halini almaya başlamıştır. Fıkıh sözcüğünün bir ilmî disiplin halini alması ise daha sonraki dönemlerde olmuştur.

Uzun zamandan beri bir ilmî disiplinin adı olarak kullanılan fıkıh sözcüğü, İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi yerde çeşitli fiil kalıplarıyla geçmektedir. Buralardaki kullanımlarına bakıldığında genelde "bir şeyi iyi ve tam anlamak, kavramak, bir şeyin hakikatini bilmek ve akletmek" gibi anlamlara geldiği görülmektedir. Söz konusu ayetlerden birin-

de bulunan ve orijinal haliyle "fi'd-dîn"[1] ifadesi bu sözcüğe "dinde derin bilgi sahibi olmak" gibi biraz daha özel bir anlam kazandırmıştır. Hadislerde geçen fıkıh kelimesi ve türevlerinin, mutlak olarak kullanıldığında sözlük anlamı çerçevesinde "iyi, doğru ve derinlemesine bilgi ve kavrayış" manasına geldiği, "fi'd-dîn" kaydıyla kullanıldığında ise din ve Kur'ân konusundaki bilginin kastedildiği görülür[2].

Hz. Peygamber'in, "Kendisinden daha anlayışlı kimseye fıkıh aktaran niceleri vardır"[3] meâlindeki hadisinde fıkıh kelimesi anlamaya dayalı bilginin yanında Kur'ân ve Sünnet bilgisini de içine alacak şekilde geçmektedir. Hz. Peygamber ve Sahabe döneminde bir ilmî faaliyet olarak fıkıh ifadesine göre kaza ve re'y kelimelerinin daha yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Resulullah'ın, "Allah, kimin için dilerse, onu dinde fakîh kılar"[4] hadisinde dinî delil ve hükümlerin inceliğini kavrayan bilgin anlamında kullanıldığı anlaşılmakla birlikte bu hadis klasik fıkıh kitaplarının başlangıcında yer almaktadır. Bu hadisin fıkıh kitaplarının başlangıcında yer alması fakihin meseleleri inceden inceye düşünüp tahlil etmesi gerektiğini hatırlatması bakımından oldukça anlamlıdır.

İslâm'ın temel kaynaklarından aklın kullanılmasıyla ulaşılan bireysel ve toplumsal hayatla ilgili bilgilerin tamamını içine alacak manada fıkıh sözcüğünün kullanılması ve böylece fıkhın terim haline gelmesinin tarihini ünlü Fıkıh bilgini Ebû Hanîfe zamanına kadar götüren bilgiler mevcuttur. Fıkhın geniş anlamının yaklaşık olarak hicri beşinci yüzyıla kadar devam ettiği görülmektedir. Bu asırdan sonra inanç ve itikad alanıyla ilgili bilgilerin el-Fıkhü'l-Ekber, İlmü't-Tevhîd, İlm'û-Usûli'd-Dîn gibi adlarla ayrılması; iyi ve kötü huylar, özel hayat, sosyal ilişkiler ve davranışlarla ilgili hususların ise

---

[1] 9/Tevbe:122

[2] Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, K. *İlim*, B. 10. ; Müslim, *Sahih-i Müslim*, K. *İmâre*, (no. 175), K. *Zekât*, (no: 98, 100). ; Ebû Davûd, *Sünen*, K. *Ṣalât*, B. 1

[3] Ebû Dâvûd, *Sünen*, K. *İlim*, B. 10; Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, K. *İlim*, B. 7.

[4] Buhâri, *Sahih-i Buhârî*, K. *İlim*, B. 10.

ahlak ve taasvuf gibi alanlara ayrılması; Fıkhın, ibadet ve hukuk bilgilerine has bir alana kayması sonucunu doğurmuştur. Bu dönemden sonra İmam Şâfiî'ye nisbet edilen, "Fıkıh, dinin amelî hükümlerini muayyen delil ve kaynaklarından çıkararak elde edilen bilgidir" şeklindeki tarif giderek yaygınlık kazanmıştır.[5]

Fıkıh ilminin tedvin dönemi veya müçtehit imamlar devri olarak zaman dilimindeki bilginlerin önde gelenlerinden olan Ebû Hanife'nin Fıkıh'la ilgili yapmış olduğu, "kişinin lehine ve aheyhine olan şeyleri bilmesi" şeklindeki tanım Hanefî usûlcüler tarafından daha sonraki dönemlere aktarılmıştır. Ebû Hanîfe'den hemen sonraki dönemde yaşamış olan Şâfiî'nin yaptığı, "Fıkıh, dayandığı delillerden çıkarılmış şer'î, amelî hükümleri bilmektir"[6] Mecelle'nin birinci maddesinde, *"İlm-î fıkh mesâil-i şer'iyye-i ameliyyeyi bilmektir"* şeklinde tanımlanmıştır. Bütün bunlardan da anlaşılacağı gibi Fıkıh, Kur'ân ve Sünnet'in açık ifadelerine dayanan şer'î hükümlerle bunlardan, belirli metotlar çerçevesinde, akıl kullanılmak suretiyle elde edilen görüş ve hükümlerle bunların etrafında oluşan hukuk doktrini arasındaki mevcut ince farkı ortaya koymayı anlatmaktadır. Fıkıhla ilgili literatürde oluşan bu farklı tanımlar din, şeriat, fıkıh, ahkâm-ı şer'iyye gibi temel kavramlar arasındaki farklılıkları ve genellik-özellik ilişkisini yakından etkilediği görülmektedir.

Fıkıh bilimi daha çok fürûa ait, amelî hayata dair bilgileri ve hükümleri ihtiva eden ilim dalının özel adı olduktan sonra da kapsamı geniş kalmış, çağımıza kadar ilmihal, hukuk, hukuk metodolojisi, ekonomi, siyaset, idare bilimleri ve bu bilimlerle ilgili kurumlar İslâmî ilimler sayımında fıkhın kapsamına dahil edilmiş ve bu alanda incelenmiştir.

2. Fıkhın Kaynağı

Fıkıh ilminin doğuşunda, usûl ve fürû olarak ortaya çıkıp ilmî bir disiplin haline dönüşmesinde belirleyici ana unsur vahiydir. Kur'ân-ı Kerîm âyet-

---

[5] Hayrettin Karaman, "Fıkıh", *DİA*, c. 13, s. 3.
[6] Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, (Kahire 1979), s. 503 vd.

leri ve sahih hadisler olarak görünen ve daha sonraki nesillere bu yolla intikal eden vahiy, beşer ile yaratıcı, fert ile fert, fert ile toplum arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde birinci kaynak olmuştur. Fıkha etki eden diğer kaynaklar ile Fıkhın oluşumunda aktif yer almış metotlar vahiy kaynağının süzgecinden geçip meşruiyet vasfını buradan aldıktan sonra fonksiyonel olarak kabul edilmişlerdir.[7]

Fıkhın ibadet, helâl-haram gibi vahiyle doğrudan ilgili konuları dışında kalan ve beşeri boyut olarak da ifade edilebilen bölümlerin şekillenmesinde beşeriyetin vahiyle çelişmeyen tecrübesinden de yararlanılmıştır. Zira Fıkıh dinamik bir yapıya sahiptir. Bu yapısı gereği zaman ve şartlar değiştikçe ortaya çıkan yeni hususlara da çözümler üretmesi gerekir.

Bunu başarabilmek için mutlaka zaman ve şartların getirdikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda "Ezmanin tagayyuruyle, ahkamin tebeddulu inkâr olunamaz"[8] küllî kaidesi önemlidir. Bu durum Fıkıh ilminin tarihî süreçte diğer bilim dallarından istifade ettiği gibi farklı kültür ve medeniyetlerden de yararlandığı görülmektedir.

Fıkıh ilminin temel kaynaklarından biri de şüphesiz sünnettir. Kısaca Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri şeklinde tanımlanan sünnetin bu tanımından da anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber'in hayat tarzı Fıkıh ilmi için olmazsa olmaz niteliğindedir. Bu yönüyle Fıkıh ilminin Hz. Peygamber'in hayatını konu edinen Siyer ilmiyle de sıkı bir ilişkisi olduğu açıktır.[9]

Burada Fıkıh ilminin yararlandığı ve uzun zamandır müstakil bir bilim dalı olarak İslâmî ilimler arasında yerini almış, kendi metodolojisini geliştirmiş ilmî disiplinini oluşturmuş olan Siyer ilmiyle ilişkisi genel manada değerlendirilecektir.

---

[7] Karaman, "Fıkıh", s. 3.
[8] *Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*, (İstanbul, 1987), m. 39.
[9] Nuri Kahveci, "Fıkıh", Nuri Kahveci (ed.), *İslâm Hukuk Başlangıcı*, (İstanbul, 2018), s. 52.

3. Fıkıh İlminin Diğer İslâmî İlimlerle İlişkisi

Ülkemizdeki İlahiyat ve İslâmî ilimler fakültelerindeki akademik yapılanma içerisinde bir bölümün adı olarak karşımıza çıkan "Temel İslâm Bilimleri" ibaresi, Müslümanların bilim geleneğindeki Tefsir, Hadis, Kelam, Akaid, Taasvuf, Fıkıh Usûlü ve Fıkıh alanlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu bilim alanları, *ilim* ve *fıkıh* kelimeleriyle ifade edilen, rivâyet ve içtihada dayalı bilgi üretme çabasının ve birikiminin, tarihsel süreçte konularına göre tasnif edilerek her bir bilim alanına özgü geliştirilen özel terminoloji ve bilimsel yöntemlerin oluşmasından sonra her birinin müstakil birer ilmî disiplin haline dönüşmesinin sonucudur.

Temel İslâm bilimleri olarak tanımlanan bilim alanına giren tüm ilmî disiplinler bilimsel niteliklerini sürdürülebilmek için diğer bilim dallarının verilerinden ve ulaştıkları sonuçlardan faydalanmak zorundadır. Örneğin itikadî konular üzerine bilimsel faaliyetlerin yürütüldüğü Kelam ve Akaid, Temel İslâm Bilimleri arasında önceliğe sahiptir. Çünkü Temel İslâm Bilimlerinin tamamının bir meşruiyet zemininde ilerlemesi şarttır. O da İslâm'ın temel değeri olan inançla ilgili hükümleridir. İslâm'ın itikat anlayışıyla barışık olmayan hiçbir ilmî çaba Temel İslâm Bilimleri arasında yer bulamaz. Her türlü ilmî çabanın mutlaka itikadî bir yönünün olduğu söylenebilir. Buna göre Fıkhın alanına giren konularda yapılan bilimsel çalışma ve gayretlerin, Kelam biliminden ayrı ve bağımsız olarak düşünülemeyeceği ortadadır.[10]

Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini içine alan Sünnet de Fıkıh ilminin temel kaynaklarından biridir. Bu alanla ilgili ilmî disipline günümüzde Hadis denilmektedir. Hadis ilmi, rivâyetlerin Hz. Peygamber'e aidiyeti ve doğruluk derecelerini belirleme ve onları belirli kriterlerle kategorize etme işini konu edinmektedir. Bu yönüyle Fıkhın, Hadis ilminin verilerinden uzak kalması mümkün değildir. Bir rivâyetin Hz. Peygamber'e dayandırıl-

---

[10] Kahveci, *İslâm Hukuk Başlangıcı*, s. 72-73.

ması işi onun bir hükme kaynaklık edebilmesi için yeterli şart değildir. Bu durum hadisin sıhhatini belirleme açısından bir kriter olmakla birlikte Fıkıh alanında bir hükme kaynaklık etmesi için buna ilave başka şartlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu itibarla, Hadis ilminin kriterleri doğrultusunda sahih olduğu belirlenmiş olan bir hadisi, hüküm istinbatı için gerekli diğer şartları taşımadığı gerekçesiyle fakihin, hükmün delili olarak kullanmaması mümkündür.

Genel bir yaklaşımla davranış bilimi, davranış biçimleri bilimleri, hayat hikayesi, yaşam öyküsü gibi manalara gelen Siyer günümüz ilahiyat alanında müstakil bir ilmi disiplin olarak varlığını sürdürmektedir. Hz. Peygamber'in hayat hikayesi olarak özetlenebilecek olan Siyer, Fıkhın en çok ilişkili olduğu ilim dallarından biridir. Çünkü tarihî süreçteki misyonu gereği Fıkıh, Kur'ân ve Sünnet merkezli olarak Müslümanların karşılaştıkları problemleri çözmenin yanında onlara bir hayat anlayışı da sunmaktadır. Bu yönüyle Fıkıh, Hz. Peygamber'in hayat tarzından uzak kalamaz.

4. Siyer İlmi

Bir ilim dalı olarak Sîret ve Siyer Hz. Peygamber'in hayatını konu alan bilim dalı ve bu alanda yazılmış olan eserler için kullanılan ıstılahtır. Diğer bir ifadeyle, Hz. Muhammed'in hayatını inceleyen, nakleden ve kendine özgü metodları olan ilim dalının adına Siyer denilmektedir. Siyer'le birlikte anılan Meğâzi ise asaş yeri, asaş ve asaş hikâyeleri anlamına gelmekte olup Hz. Peygamber'in gazve ve seriyyelerinin tarihine ve bu konuda yazılan kitaplara isim olmuştur.[11] Meğazi kelimesi, Siyer'in eş anlamlısı olarak da kullanılmaktadır.

Siyer kelimesinin tekil şekli olan sîret, Kur'ân-ı Kerîm'de, "*Allah Mûsâ'ya asâyı al ve korkma! Biz onu ilk haline dönüştüreceğiz buyurdu*"[12] ayetinde geç-

[11] Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (İstanbul, 2008), s. 11.
[12] 20/Tâhâ:21

mektedir. Buradaki manasının "hal ve şekil" olduğu anlaşılan kelime Kur'ân-ı Kerîm'in başka bir yerinde geçmez.

Asıl itibariyle başkalarının hayat hikayelerini de anlatmasına rağmen siyer kelimesi sadece Hz. Peygamber'in hayatı için kullanılan bir terim olmuştur. Başka şahsiyetlerin hayat hikayelerini anlatmak üzere ise bu kelimenin tekili olan sîret kullanılmaktadır. Bu bağlamda Sîretü'l-Ḥüseyn, Sîretü'l-Ömer ibn Abdi'l-Azîz, Sîretü Aḥmed ibn Ḥanbel gibi kullanımlar mevcuttur. Bu hasasiyet de İslâm âlimlerinin Hz. Peygamber'e olan saygılarını anlatması bakımından önemlidir.

Hz. Peygamber'in hayatını konu alan bir ilim dalı olarak bilinen Siyer, terim olarak aynı zamanda Fıkhın bir bölümü olan asaş, esirler ve ganimetler başta olmak üzere devletler hukuku alanlarına giren konulara isim olarak verilmiştir. Bu alanda yazılan müstakil kitaplara veya Fıkıh kitaplarındaki ilgili bölümlere de Siyer adı verilmektedir. Fıkhın bu alanıyla ilgili yazılmış Evzâî'nin *Kitâbü's-Siyeri'l-Evzâ'î*, Ebû Yûsuf'un *Kitâbü'r-Red-alâ Siyeri'l-Evzâ'î*, Ebû İshak el-Fezârî'nin *Kitâbü's-Siyer*, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *es-Siyerü'l-Kebîr*'i ve *es-Siyerü's-Sağîr* adlı eserleri mevcuttur.[13]

İslâm dünyasında Hz. Peygamber'in hayatı ve şahsiyetine duyulan ilgi Kur'ân-ı Kerîm'in ve İslâm dininin ona atfettiği önem ve değerle paralellik arz eder. Bir Müslümanın bu ilgisi kelime-i şehadet olarak da bilinen, "Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve Resulü olduğuna şehadet etmek" ile başlar. Kur'ân-ı Kerim, ayet ve surelerle Müslümanın imanla başlayan bu ilgisinin gelişip kökleşmesini sağlamıştır.[14]

Bir Müslümanın yüce yaratıcı Allah ile birlikte Resûlü'ne da itaat etmesi,[15] onu herkesten fazla sevmesi,[16] onu örneklerin en güzeli olarak görmesi

---

[13] Ahmet Özel, "Fıkıh", *DİA*, c. 13, s. 15.
[14] Mustafa Fayda , "Siyer", *DİA*, c. 37, s. 319.
[15] 3/Âl-i İmrân:32; 4/Nisâ:136
[16] 33/Ahzâb:6

gerektiği,[17] onun âlemlere rahmet olması,[18] ilahî bir lütuf[19] olarak ve güzel ahlak üzere[20] gönderildiği, vahiy alan bir insan ve son peygamber olduğu,[21] ilahî emir ve yasakları tebliğ edip fertleri ve toplumları arındırma ve onlara kitap ve hikmeti öğreterek son hak dini yaşayacak bir olgunluğa ulaştırmakla görevlendirildiği,[22] Allah'ın bildirmesi ve istemesi dışında gaybı bilemeyeceği ve mucize gösteremeyeceği,[23] Allah'ın ona inanıp kendisine yardım etmeleri için diğer peygamberlerden misak/güçlü bir söz almış olduğu,[24] Allah'ın ve meleklerin kendisine salât eyledikleri ve müminlerin de ona salâtüselâm getirmeleri gerektiği[25] gibi görevinin mahiyetini açıklayan ve şahsiyetini öven ayetler ilk aşama olarak değerlendirilebilir.

Hz. Peygamber'in doğup büyüdüğü, belli bir dönem dinî tebliğde bulunduğu şehir olan Mekke, buradaki en önemli kutsal mekân Kâbe, mensubu olduğu Kureyş kabilesi ile İslâm öncesi dönem olan Cahiliye çağı Arap toplumunun dinî ve sosyal yapısı, Hz. Peygamber'in çocukluğu, peygamber olarak vahiyle muhatap oluşu, Mekke dönemindeki tebliğ faaliyetleri, Habeşistan'a ve Medine'ye yapılan hicretler, Muhâcir ve Ensâr olgusu, hicret etmeyenler ve Mekke döneminde Müslümanların hali, hicret sonrası faaliyetleri, Medine'deki Müslümanların genel durumu ve Resulullah'a olan bağlılıkları, bedevîler ve ehl-i kitap ile ilişkileri, Mekkeli müşriklerle ve diğer düşman unsurlarla olan mücadeleleri gibi konulara yer veren ve onun hayat ve şahsiyetinin easlarını anlatıp âdeta Siyer'in planını çizen ayetler ikinci aşama olarak görülebilir.

---

[17] 33/Ahzâb:21
[18] 21/Enbiyâ:107
[19] 3/Âl-i İmrân:164
[20] 68/Kalem:4
[21] 33/Ahzâb:40
[22] 3/Âl-i İmrân:164; 62/Cum'a:2-3
[23] 6/En'âm:109-110; 10/Yûnus:20
[24] 3/Âl-i İmrân:81
[25] 33/Ahzâb:56

Allah Resulü'nün Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevasında geniş yer aldığını gören arkadaşları onun hayat hikayesini ve şahsiyetini tanıyıp bilmenin vahyi daha iyi anlamak ve öğrenmek için zorunlu olduğunu idrak etmiştir. Bu sebeple sahabenin Siyer'e dair haber ve rivâyetleri öncelikle tefsir çalışmalarına yansımıştır. Bu ehemmiyetinden dolayı Siyer müellifleri de eserlerinde ele aldıkları konularla ilgili birçok ayete yer vermiştir. Siyer ile Kur'ân-ı Kerim'in iç içeliğini en iyi anlayanlardan biri olan Abdullah b. Abbâs çocukluğunda Hz. Peygamber'le daha fazla zaman geçirmiş olan sahabeden Resulullah'ın hayat tarzına ait bilgilerle ilgili ayetleri öğrenmeye gayret ettiğini söyler. Onun ve onun gibilerin bu hasasiyetleri ve çabaları Siyer ilminin doğup gelişmesinde ilk ve en önemli etkenin Kur'ân-ı Kerîm olduğunu göstermektedir.[26]

Yakın arkadaşları olan sahabe doğrudan veya dolaylı olarak Resulullah ile ilgili ayetleri sadece onun ağzından dinlemekle kalmamış, yaşayışında gördüğü gibi birçok büyük başarıyı onun önderliğinde ve müstesna şahsiyetinin dirâyeti altında kendisiyle birlikte yaşamak şerefine nail olmuşlardır. Sahabenin Resulullah'ın şahsiyetine olan derin bağlılıkları ve ilgilerinin temel saiki ilahî ve Kur'ânî'dir. Easen Kur'ân-ı Kerîm Müslümanlara ilimle uğraşma konusunda yol gösterici olmuş inananları teşvik etmiştir. Kur'ân'ın yolundan giden Müslümanlar da Kur'ân'ın iyi anlaşılabilmesi için Resulullah'ın tanınmasının gerekli olduğu anlayışıyla Hadis ve Siyer konularında tedvin faaliyetlerine önem vermişlerdir.

Sahabe döneminden başlayarak günümüze kadar Müslümanlar Hz. Peygamber'in hayatını ve şahsiyetini tanımak ve doğru bir şekilde tanıtmak için özel gayret sarf etmişlerdir. Bu bağlamda sünnetin kayda geçirilmesi için giriştikleri hadis toplama çalışmalarının bir benzerini Siyer ve Meğazi alanında da sergileyerek bu ilim dalının gelişmesini sağlamışlardır.

---

[26] Fayda, "Siyer", s. 320.

Siyer ilmini yakından ilgilendiren, Medine'de gerçekleştirilen ilk yazılı sözleşmenin (Medine Vesikası), Hz. Peygamber'in değişik bölgelere gönderdiği İslâm'a davet mektuplarının, Hudeybiye Antlaşması gibi metinlerin, bazı şahıs ve kabilelere verilen iktâ ve ahidnâme gibi belgelerin birer örneğinin saklandığı bilinmektedir. Ayrıca Medine Sözleşmesi ve Medine Haremi sınırlarını gösteren bir belge ile develerin zekat miktarına ilişkin belgenin Hz. Peygamber'in kılıcında asılı durduğu, bunların onun vefatından sonra Hz. Ali'ye intikal ettiği de bilinmektedir.

Hz. Peygamber'in hadisleri, Kur'ân-ı Kerim'den sonra Siyer ilminin kaynaklarının ikincisini oluşturur. Sahabenin, hadislerin tespit ve rivâyetinde önemli bir yere sahip olduğu, elli civarında sahabinin bazı hadisleri sahifelere yazdığı kaynaklarda belirtilmektedir. Bütün bu çalışmalar Siyer ilminin ilk kaynaklarını da oluşturmuştur. Bu bağlamda Abdullah b. Abbas sahabeden duyduğu hadisleri bizzat kendi yazmış, bazen kölelerini de bu maksatla çalıştırmış, bunları oluşturduğu ders halkalarıyla sonraki nesillere aktarmıştır. Bu ilmî faaliyeti yürütürken belli konular için günler tayin etmiş, bir günü Tefsir'e, bir günü Fıkha, bir günü Siyer/Meğazî'ye ayırmıştır. Onun yazdıkları vefatından sonra kölesi ve talebesi Kureyb'e, ondan da Siyer ve Meğazî sahasında ilk kitaplardan birini yazan Mûsâ b. Ukbe'ye intikal etmiştir.[27]

5. Siyer İlminin Önemi

Temelde Hz. Peygamber'in hayatını eas alıp incelediğinden dolayı bütün İslâmî ilimler için Siyer ilmi son derece öneme sahiptir. Siyer ilminin verilerinden yararlanıldığı ölçüde İslâmî ilimlerde başarılı olunur. Bu genel yaklaşım aynı zamanda Hz. Peygamber merkezli oluşan Fıkıh ilmi için de geçerlidir. Fıkıh ilmi Hz. Peygamber'in hayat telakkisini göz ardı ederek doğru bir sonuca ulaşamaz.

---

[27] Fayda, "Siyer", s. 321.

Siyer ilminin önemine dönük bazı hususları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

a) Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhatabı ve ilk tebliğcisi olması nedeniyle Hz. Peygamber'in hayatı, Kur'ân ayetlerini daha iyi anlamamız hususunda önemli bir kaynaktır. Bu bağlamda doğru sonuç çıkarılabilmesi için Hz. Peygamber'in hayatında yaşanmış olup Kur'ân'da yer alan İfk Hâdisesi, Ümmü Mektum Olayı, Hz. Zeynep b. Cahş ile ilgili anlatılanlar, Enfal ayetleri, Hicret örnek verilebilir. Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bunlara benzer onlarca ayet ve hâdiseden söz etmek mümkündür. Bu ve benzeri durumlarda Siyer ilminin verileri olayları doğru tahlil etmek için mutlak yeterli olmayıp sadece doğru anlamaya yardımcı kaynaklık etmektedir.

b) Siyer ilmi Hz. Peygamber ve onunla birlikte olan yakın arkadaşlarının yaşadıkları olayların bilgisini içermesi dolayısıyla sonraki devirlere bolca bir tecrübe ve bilgi birikiminin aktarılması anlamına gelir. Buna göre İslâm'ın ilk döneminin bilgi ve tecrübelerinin ışığında günümüz Fıkıh problemlerine daha doğru yaklaşma, tahlil etme ve çözüme kavuşturma imkanı doğmaktadır. Örneğin; Hz. Peygamber'in farklı etkin ve dinsel yapıya sahip Medine'ye hicretten sonra orada hazırlattığı ve tarihin ilk yazılı anayaası olarak da isimlendirilen Medine Vesikası günümüzde farklı kültürlerle hangi zeminde nasıl bir hayat tarzı belirlememiz gerektiğine dair güzel bir tecrübedir.

c) Temel easları Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmiş olmakla beraber nasıl ve ne şekilde yapılacağına dair detaylı bilgilerin yer almadığı özellikle ibadetlerle ilgili Hz. Peygamber'in uygulamalarını sonraki nesillere aktarmada Siyer ilminin önemli bir fonksiyonu yerine getirdiği açıktır.

d) Siyer ilminin sağlıklı bir şekilde günümüze taşıdığı bilgiler, dinin yaşanabilirliği, uygulanabilirliği, Kur'ân-ı Kerîm'in sunduğu mesajın Müslümanlar tarafından doğru bir şekilde hayata aktarılabilmesi imkanını sunması bakımından önemlidir.

e) Kur'ân-ı Kerîm'deki lafızların tamamı sözlükteki birinci anlamında kullanılmadığı gerçeği dikkate alındığında Siyer ilminin verileri o lafızların Hz. Peygamber tarafından nasıl anlaşılıp uygulandığına dair bilgileri aktarması nedeniyle de Fıkha yardımcı olması bakımından önemli bir yere sahiptir.

6. Fıkıh-Siyer İlişkisi

İslâmî ilimlerinin doğru anlaşılabilmesi ve alanında doğru bilgi üretilebilmesi için Siyer ilminin verilerine ihtiyaç duyduğu bir gerçektir. Siyer ilminin verileri göz ardı edilerek İslâmî ilimlerin hiçbir alanında doğru bilgi üretmek mümkün değildir. Bu sebeple Siyer'in çok iyi bilinip çok iyi anlaşılması gerekir. Siyer ilmi Siyer'in mantığını kavrattığı gibi ilmî muhakemeyi de kazandırmaktadır. Bu yönüyle doğru bilgiler sunan Siyer ilmi Fıkıhçıların yakînen takip ettikleri bir ilim olmuştur.

Fıkıh ilminin temel amacı insanların huzurlu, güvenli ve düzenli bir hayat yaşamalarına dönük hükümler geliştirmektir. Bu hükümler ise İslâm'ın temel kaynaklarına dayandıkları sürece meşrudurlar. O halde Fıkıh ilmi, İslâm'ın temel kaynaklarının doğru anlaşılmasında katkı sağlayan bütün ilim dallarıyla ilişki içinde olmaya mecburdur. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm içerisinde özellikle ahkâma dönük ayetlerin doğru anlaşılarak bunlar üzerine Fıkhî hükümlerin düzgün bir şekilde bina edilebilmesi ameliyesini yerine getirirken Fıkıh ilmi, kendisine yardımcı olacak olan Siyer ilmine ihtiyaç duyar.

Kur'ân-ı Kerîm'deki ahkâma dönük ayetler ile hadislerdeki ahkamı anlatan rivâyetlerin doğru bir şekilde Fıkha delil oluşturması için geliştirilen yöntem, genel olarak Usûlü Fıkıh olarak adlandırılır. Usûlü Fıkıh, Müslümanların karşılaştıkları bir problemin çözümünde ehlinin takip edileceği yolu gösterir. Bu ilim dalı doğru çözüme ulaşmak için önemlidir. Usûlü Fıkıh kurallarının gelişmesinde ise Siyer ilminin verilerinden yararlanılmıştır.

Örneğin, Hz. Peygamber'in Yemen'e vali olarak gönderdiği Muâz b. Cebel ile arasında geçen konuşmayı doğru bir şekilde aktaran Siyer ilmi, bu konuşmaya bağlı olarak tespit edilen bazı usûl kurallarının da gelişmesine yardımcı olmuştur.[28]

Bilindiği gibi hicret olarak adlandırılan ve miladi 622 yılında Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'le birlikte Mekke'den Medine'ye yapmış olduğu yolculuktan sonra Medine'deki demografik yapıya göre bazı hususlar şekillendirilmiştir. Müslümanların Medine'de sayıları artıp Hz. Peygamber'in gelişiyle de güç kazanınca Medine'deki dinî-kültürel yapı daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Medine'deki dinî yapı, sayıları dikkate alınmayacak olanlar hariç, Müslümanlar, Müşrikler, Yahudiler ile Hristiyanlar şeklinde oluşmuştu.[29] Bütün bunları dikkate alan Hz. Peygamber, Medine'de Müslümanların konumunu belirleyici bir yol izlemiştir. Siyer kaynaklarından aktarılan bu bilgi üzerine fıkıh bilginleri Müslümanların diğer din mensuplarıyla ilişkilerini düzenlemeyle ilgili hükümleri çıkarmışlar. Daha sona bu geliştirilerek uluslararası İslâm hukukuna kaynaklık eder hale dönüşmüştür.

Siyer kaynaklarının aktardığı İslâm'ın Medine dönemiyle ilgili bilgilerden biri de Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra Hz. Peygamber'in orada oluşturduğu Muhâcir Ensâr kardeşliğidir.[30] Bu kardeşliği belirli easlar üzerine oturtan Hz. Peygamber bir sosyo-ekonomik güç birliğini de böylece sağlamış oldu. Bu sosyal dayanışma ve paylaşma kültürüyle ilgili bilgiyi Siyer kaynaklarından alan Fıkıh bilginleri bununla sonraki dönemlerde oluşturulabilecek sosyal yardımlaşma ve dayanışma müesseselerinin hukuki düzenlemelerini geliştirmişlerdir.

---

[28]Zekiyuddin Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Easları*, terc. İbrahim Kafi Dönmez, (Ankara, 2018), s. 56.

[29] Feyza Betül Köse, *Medine'de Sosyal Hayat*, (İstanbul, 2016), s. 57.

[30]Ali Himmet Berki, Osman Keskioğlu, *Hatemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed ve Hayatı*, (Ankara, 1986), s. 203.

Fıkıh ile Siyer'in ilişkisini en güzel anlatan hususlardan biri de siyretten çıkarılan fıkıh anlamındaki "fıkhu's-siyre" çalışmalarıdır.[31] Fakihlerin yaptığı bu çalışmalar tarihten günümüze devam etmektedir. Bu alanda verilmiş çok sayıda eser de mevcuttur.

Özellikle klasik fıkıh kitapları incelendiğinde devletler hukuku alanının Siyer ana başlığıyla ele alındığı görülmektedir. Bu alanda günümüz ifadesiyle hem devletler umumî hukuku hem de devletler hususî hukuku yer almaktadır.

Herhangi bir kuralı olmayan asaşlardan sonraki durum galip gelen tarafın tamamen arzularına göre şekilleniyor, mağlup ettiği tarafa dilediği muameleyi yapıyordu. İslâm asaşa da bir hukukî düzenleme getirerek belirli kurallar çerçevesinde yürütülmesi gerektiğini beyan etti. Asaş öncesinde, asaş sırasında ve asaş sonrasında yapılacak olanlar bir nizama oturtularak keyfiliğe son verilmiştir. Bunlarla ilgili düzenlemeler Fıkhın Siyer bölümlerinde yer alır. Giderek geliştirilen Fıkhın Siyer bölümü sadece asaşlarla sınırlı kalmayıp uluslararası hukuk kurallarının da düzenlendiği bölüm haline gelmiştir.

Sonuç

Müslümanın hayatını düzenleyici hükümleri ihtiva eden Fıkıh ilmi, yeni gelişmeler karşısında gösterilecek olan tavır ve belirlenecek olan hayat anlayışının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Fıkıh ilmi bu fonksiyonunu yerine getirirken ilmî bir yöntem takip etmektedir. Bu yöntem genel adıyla Usûlü Fıkıh olarak tanımlanmaktadır. Temelde Usûlü Fıkıh, âyet ve hadislerin nasıl anlaşılması gerektiğinin bilgisini sunar. Ayet ve hadislerin doğru anlaşılmasında izlenmesi gereken yolu gösterir. Bu önemli yöntemin geliştirilmesinde tamamen Hz. Peygamber'in ayetleri nasıl anladığı ve kendi hayatını nasıl şekillendirdiği, yani hangi olay karşısında nasıl bir tavır takındığı

---

[31] Aydın Taş, *Fıkhu's-Siyre*, (Diyarbakır, 2016), s. 21.

etkin olmuştur. Buna dönük bilgiyi elde ederken ona en önemli yardımcı kaynak şüphesiz Siyer ilmi olmaktadır.

Tüm İslâmî ilimler için önemli bir yardımcı kaynak niteliğinde olan Siyer ilmi Hz. Peygamber'in ve onun yakın arkadaşlarının hayatlarını sonraki nesillere sağlıklı bir şekilde taşıdığı için İslâm'ın insan tarafından yaşanılabilirliğinin imkanını da sunar.

Sonuç olarak Müslümanın ibadet hayatının ve sosyal münasebetlerinin düzenlenmesinde başvurulan Fıkıh ilmi, Siyer ilminin sunduğu sağlıklı bilgilere kayıtsız kaldığı zaman doğru bilgi üretmede yetersiz olacağı gerçeğini vurgulamak gerekir.

Kaynakça

Berki, Ali Himmet; Osman Keskioğlu. *Hatemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed ve Hayatı*. Ankara, 1986

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahih-i Buhârî.* İstanbul, 1981.

Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as. *Sünen*. İstanbul, 1981.

Fayda, Mustafa. "Siyer", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. c.37

Kahveci, Nuri. "Fıkıh", Nuri Kahveci (ed.), *İslâm Hukuk Başlangıcı,* (İstanbul, 2018).

Karaman, Hayrettin. "Fıkıh", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.13, ss.22-27

Köse, Feyza Betül. *Medine'de Sosyal Hayat*. İstanbul, 2016.

Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye. İstanbul, 1987.

Müslim, Ebû Huseyn el-Kuşeyrî. *Sahih-i Müslim*. İstanbul, 1981.

Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul, 2008

Özel, Ahmet. "Fıkıh", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c.13, ss.22-27

Şa'ban, Zekiyuddin. *İslâm Hukuk İlminin Easları.* Terc.İbrahim Kafi Dönmez, Ankara, 2018.

Şâfiî, Muhammed b. İdris. *er-Risâle*. Kahire 1979.

Taş, Aydın. *Fıkhu's-Siyre*. Diyarbakır, 2016.

Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünen-i Tirmizî*. İstanbul, 1981.

İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ-SİYER İLİŞKİSİ

Ahmet Ak*

Giriş

Peygamberler, Yüce Allah tarafından insanlara rehber olarak gönderilmiş seçkin insanlardır. Son peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'in (as) alınması gereken en güzel örnek (üsve-i hasene) oluşu, "... Allah sana kitabı ve hikmeti indirdi ve evvelce bilmediklerini sana öğretti..." (en-Nisâ 7/13), "Gerçekten sen büyük bir ahlâk sahibisin" (el-Kalem 68/4) ve " … Allah'ın Rasûlü'nde sizin için çok güzel bir örnek vardır" (el-Ahzab, 33/21) ayetleri ile haber verilmiştir. Bu sebeple, bir Müslümanın öncelikle Hz. Peygamber'i çok iyi tanımakla kalmayıp aynı zamanda Rasülülllah'ı örnek alması gerekir.

İslâm Bilimlerinin temeli Kur'ân ve Sünnet'e dayanmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'ı ve onun en güzel açıklaması olan Hz. Peygamber'in sözlerinin fiillerinin ve takrirlerinin iyi bilinmesi hem İslâm Mezhepleri Tarihi hem de Siyer Bilim Dalı'nda araştırma yapanlar için olmazsa olmazlardandır. İslâm Bilimleri içinde önemli yerleri olan İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı ile Siyer Bilim Dalı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu araştırmada İslâm

---

* Prof. Dr. KSÜ İlahiyat Fakültesi, İslâm Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı.

Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı ile Siyer Bilim Dalı'nın tanımları, amaçları, konuları, kaynakları ve metotları arasındaki ilişki kısaca ele alınacaktır.

1. İslâm Mezhepleri Tarihi ve Siyer'in Tanımları Arasındaki İlişki

İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, " İslâm toplumlarında ortaya çıkan farklı itikadî-siyasî gayelerle vücut bulmuş zümreleşme hareketlerinin gelişme seyrini fikir, hadise ve mekân irtibatı çerçevesinde inceleyen bir bilim dalıdır."[1] Bundan başka bu konuda şu tanımlar da yapılmıştır: "İlahi akidelere müteallik batıl mezhepleri kaydetmekten bahseden bir ilimdir"[2] ve "Geçmişte ve günümüzde siyasî ve itikadî gayelerle vücut bulmuş " İslâm Düşünce Ekoller" diyebileceğimiz beşeri ve toplumsal oluşumların; doğdukları ortamı, doğuş sebeplerini, teşekkül süreçlerini, fikirlerini, mensuplarını, edebiyatını, yayıldığı bölgeleri ve İslâm düşüncesine katkılarını temel kaynaklardan hareketle zaman-mekân bağlamında ve fikir-hadise irtibatı çerçevesinde betimleyici metotla ve tarafsız gözle inceleyen bir bilim dalıdır."[3] Siyer Bilim Dalı ise "Son Peygamber Hz. Muhammed'in (as) sözü, eylemi, hayatı, davranışları, emirleri, yasakları, arkadaşları, dostları, düşmanları, yaşadığı çevresi, asaşları, eşleri, çocukları ve açıklamalarını;"[4] diğer bir ifadeyle Hz. Peygamberin hayatını şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyasî ve askeri mücadelelerini konu alan bir bilim dalıdır.[5]

Mezhep, bir şahsa uyan veya o şahsın görüşleri etrafında birleşen topluluğun İslâm'ı yani Kur'ân ve Sünnet'i anlayış şekillerini yansıttığı[6] için İslâm

---

[1] Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş,* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2008), s. 10.

[2] Taşköprüzade Ahmed, *Mevzûatü'l-ulûm*, terc. Kemaledddin Muhammed Efendi, (İstanbul: İkdam Matbaası, 1313), s. 347.

[3] Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş,* s. 10.

[4] Şaban Öz, *Siyer Usûlü,* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), s. 24.

[5] Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), c. 37: s. 324.

[6] Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008), ss. 15-16.

Mezhepleri Tarihi ile Siyer ve İslâm Tarihi Bilim Dalı kaynaklarından yararlanır ve bu iki bilim dalı sıkı bir işbirliği içindedirler. Bununla birlikte İslâm Mezhepleri Tarihi, Siyer ve İslâm Tarihi'nden "Tarihin zeminini kullanmasına rağmen, din anlayışı noktasındaki farklılaşmalara dayalı kurumsallaşmaları, öncelikle bu yapıların kendi kaynaklarını eas alarak yeniden inşa etmeye çalışmakla ayrılır."[7] Bütün bunlardan hareketle her iki bilim dalının tanımları arasında sıkı bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

2. İslâm Mezhepleri Tarihi ve Siyer'in Amaçları Arasındaki İlişki

İslâm Mezhepleri Tarihi'nin eas amacı, bilimsel bilgi üretmektir.[8] Bundan başka İslâm'da dinî hayatın ne zaman kuvvetlenip zayıfladığı, duraklayıp genişlemesinin tarihî sebeplerinin Müslümanın hayatında oynadığı rolü ortaya koymayı amaçlar. Yine "fırkaların doğuş sebeplerini ve siyasetle ilişkilerini, fırkaların toplumun dinî ve siyasî hayatını olumlu ve olumsuz yönde etkiledikleri dönemleri ve bunun din istismarıyla sonuçlandığı durumları aydınlatmaya çalışır."[9] Hakeza Müslümanların birlik ve beraberliğini pekiştirmek ve birlikte yaşama kültürünü geliştirmeyi amaç edinerek onların İslâm'ın özü ve easına aykırı olmayan farklı görüşlere karşı tahammülü olunmasını ve saplantılara sebep olan ayrılıkları göstermeyi de amaçlamakladır. Ayrıca "dinî düşüncenin dili" olarak toplumda dışlayıp ötekileştirişi, tekfir edici, itham edip sorun üretmekten sıyrılıp İslâm toplumunun önünü açan ve ortaya çıkan problemlerin çözümüne yardımcı olmayı da amaçlamaktadır.[10]

---

[7] Hasan Onat-Sönmez Kutlu, "*İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş*", *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı* 4. Baskı, ed. Hasan Onat ve Sönmez Kutlu, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), s. 25-26.

[8] Onat-Kutlu, "*İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş*", s. 26.

[9] Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş,* s. 11.

[10] Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş,* s. 12.

Siyer Bilim Dalının amacı ise Hz. Peygamber'e ait olanı veya ait olduğunu düşündüğünü ortaya koymaktır.[11] Her iki bilim dalında da araştırmacıların Kur'ân bilgisi, Hadis bilgisi, dil bilgisi, kaynak bilgisinin yanı sıra coğrafya, sosyoloji, psikoloji, tarih felsefesi, antropoloji ve iktisat gibi ilimleri de bilmesi gerekir.[12] Yine her iki bilim dalında bilimsel araştırma yapılırken özen gösterilmesi gereken bir başka husus da tarafsız, önyargısız ve güvenilir olmaktır.[13] Ayrıca her iki bilim dalı da araştırma ile ilgili ayet ve hadisler konusunda Kur'ân ve Sünnet'e bütüncül bakılmasını ve konuyla ilgili farklı rivâyetlerin olması durumunda *menkulden makulün* aranmasını gerekli görmektedir.[14] Hakeza Kur'ân'ı Kerim incelendiğinde 275 yerde "düşünmüyor musunuz?", "akıl erdirmiyor musunuz?" diye sorulduğu, 200 yerde düşünme ve tefekkürün emredildiği, 12 yerde dolaşarak araştırıp ibret almanın ve 670 yerde ilim öğrenmenin teşvik edildiği görülecektir.[15] Öte taraftan İmam Eş'ârî, Hz. Peygamber'in vefatının akabinde Müslümanların bazı konularda farklı görüşlere kapıldıklarını belirttikten sonra İslâm dininin bütün bu farklı anlayışları kapsadığını kaydetmektedir.[16] Bunlar da bize İslâm'ın özüne aykırı olmamak şartıyla faklı anlayışların olabileceğini ve onların ötekileştirilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Bütün bunlardan hareketle her iki bilim dalının, aklî ve naklî her türlü delili kullanarak Hz. Peygamber'in ve onun getirdiği İslâm'ın bilimsel olarak doğru anlaşılması hedeflendiklerini söylemek ve bu bakımdan her iki bilim dalının amaçları arasında da sıkı bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür.

---

[11] Öz, *Siyer Usûlü,* s. 26.

[12] Onat-Kutlu, "*İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş*", s. 25; Öz, *Siyer Usûlü,* ss. 28-33; Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş,* s. 13.

[13] Onat-Kutlu, "*İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş*", 26;Öz *Siyer Usûlü,* ss. 34-35.

[14] Öz, *Siyer Usûlü,* ss. 50-51.

[15] Fığlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri,* s. 59.

[16] Eşari, *Makâlâtü'l-islâmiyyînve'htilâfü'l-musallîn,* nşr. Hellmut Ritter, (Wiesbaden, 1980), ss. 1-2.

3. İslâm Mezhepleri Tarihi ve Siyer'in Konuları Arasındaki İlişki

İslâm Mezhepleri Tarihi'nin konusu, İslâm düşünce tarihinde ortaya çıkan "dinî-politik yapıları" ve bunların siyasetle ilişkilerinin temellerini tarihî ve sosyolojik olarak incelemeyi konu edinmiştir.[17] Diğer bir ifadeyle "geçmişten günümüze kadar Müslüman toplumların içinde zuhur eden itikadî ve siyasî mezheplerdir."[18] Daha açık ifadeyle bu alanın konularını şu şekilde sıralamak mümkündür: Mezheplerin ortaya çıkış sebepleri, nerede doğdukları ve nerede yayıldıkları, isimlendirilmeleri, kurucuları / kiminle / kimlerle başladığı, teşekkül süreçleri, temel fikirleri ve kavramları, yazılı kaynakları, çağdaş araştırmaları, ana ve alt fırkaları, diğer mezheplerle ilişkileri, günümüzdeki durumları ve İslâm düşüncesine katkıları.[19]

Siyer'in konusu ise "Hz. Muhammed'in (as) sözü, eylemi, hayatı, davranışları, emirleri, yasakları, arkadaşları, dostları, düşmanları, yaşadığı çevresi, asaşları, eşleri, çocukları ve açıklamalarıdır."[20] Diğer bir ifadeyle Kur'ân'ın nüzûl ortamının ve hadislerin vürûd sebeplerinin tespitlerinin yanı sıra Hz. Peygamber'in hayatı, uygulamaları ve diğer insanlarla olan ilişkileridir demek mümkündür.[21]

Her iki bilim dalının da konu edindiği insanın toplumla birlikte yaşaması gerçeğinden hareketle Siyer ve İslâm Mezhepleri Tarihi gibi sosyal bilimler arasında bir takım ilişkilerin olması kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle insanın kutsalla olan ilişkilerini konu edinen dinî-sosyal bilimlerde, belge ve olayların farklı yönleriyle ele alınması gerektiğinden aralarında

---

[17] Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş,* s. 12.

[18] Halil İbrahim Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), s. 26.

[19] Saffet Sarıkaya, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 5. Baskı, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), ss. 24-25; Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ss. 26-30.

[20] Öz, *Siyer Usûlü*, s. 24.

[21] Öz, *Siyer Usûlü,* s. 21.

birçok ortak nokta bulunur.[22] Bu da Mezhepler Tarihi ile Siyer arasındaki ilişkinin boyutlarını açıkça göstermektedir.

4. İslâm Mezhepleri Tarihi ve Siyer'in Kaynakları Arasındaki İlişki

İslâm Mezhepleri Tarihi'nin ana kaynakları, makâlât ve milel-nihal türü eserlerdir.[23] Bununla birlikte bu eserlerde mezheplerin fikirlerinin ana dayanakları Kur'ân ve Hz. Peygamber'den ve ashâbından rivâyet edilen haberlerdir. Günümüze ulaşan rivâyetler, Kur'ân'ın özünü uygun oluşu ve akıl-mantık çerçevesinde değerlendirilerek kullanılır. Örneğin kaynaklarda geçen rivâyetlere göre Hz. Peygamber'in Hendek asaşından sonra evine döndüğünde öğle vakti Cebrail (as) geldi ve Allah'ın Benû Kureyza üzerine yürünmesini emrettiğini haber verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Bilâl-i Habeşî'yi çağırarak ashâbına hemen sefere çıkmalarını ve ikindi namazının Benû Kureyza'da kılınmasıyla ilgili talimatını duyurmasını istedi. Ardından zırhını giyip silahlarını kuşanarak atına bindi. Sancağı Hz. Ali'ye verdi ve onu öncü birliklerle gönderdi. Kendisi de Medine'de Abdullah b. Ümmü Mektûm'u vekil bırakıp etrafında süvari ve piyade birlikleri ile 23 Zilkâde 5/15 Nisan 627 tarihinde sefere çıktı. Sefere çıkan birliklerden bir kısmı yolda ikindi namazının vakti girince, bir kısmı "Namazı Benû Kureyza topraklarına varmadıkça kılmayız" dediler. Bir kısmı ise "Hayır kılabiliriz Çünkü biz bu seferde namazı kılmaktan men edilmedik. (Bir an önce sefere çıkmamız kastedildi)" dediler ve namazlarını yolda eda ettiler. Diğer bir kısmı da ikindi namazlarını, yatsı namazına doğru Benû Kureyza topraklarına ulaşınca kıldılar. Bu durum Hz. Peygamber'e arz edilince; Peygamberimiz ikindi namazını yolda kılanlara da; Benû Kureyza yurdunda kılanlara da bir şey demedi, darılmadı.[24] Bu hadiseden Peygamberimizin ashâbıyla istişareye ne

---

[22] Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, s. 9.

[23] Onat-Kutlu, "*İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş*", 46: Sarıkaya, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 28; Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş,* ss. 89-90.

[24] M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi,* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1981), c. 12: ss. 324-328.

kadar önem verdiğini ve iki türlü düşünceyi de yani sözünün lafzına uyanları da ve sözüyle kast edileni yerine getirenleri de onayladığı anlaşılmaktadır.

Bu ve buna benzer ortaya çıkan siyasî ve fikrî ayrılıklar, hem Siyer'in hem de İslâm Mezhepler Tarihi'nin önemli konuları arasında yer almaktadır. Bu bakımdan söz konusu olayların doğurduğu farklı İslâm anlayışlarını ve mezhepleri anlamak için mutlaka Siyer kaynaklarına ve verilerine başvurmak gerekmektedir. Bu ve benzeri siyasî ve sosyal olaylar, Siyer ve İslâm Tarihi kaynaklarına müracaat edilmeden doğru anlaşılamaz. Siyer ve İslâm Tarihi de, Mezhepler Tarihi'nin verilerini kullanarak söz konusu olayların ve siyasî, fikrî yorum ve gelişmelerini daha iyi ortaya koyar. Dolaysıyla Siyer, ilk İslâm toplumu olan Hz. Peygamber ve sahabe dönemini, Mezhepler Tarihi ise İslâm toplumundaki siyasî ve fikrî farklılıklar sonunda kurumsallaşan mezhepleri inceler. İlk İslâm toplumunun her iki bilim dalında da ortak payda olduğu görülmektedir. İkinci olarak mezhepler Tarihi, siyasî ve fikrî hadiselerin mezheplerin ortaya çıkışında nasıl rol oynadığını tarihi süreç içerisinde sebep-sonuç ilişkisini kurarak inceler. Aynı yöntemin Siyer araştırmalarında da kullanılması, her ikisinin arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Üçüncü olarak, her iki bilim dalının da günümüzde rivâyetçi ve normatif olmaktan uzaklaşıp, kaynak kritiğine büyük önem verdikleri görülmektedir. Her ikisi de hâdiseyi anlatmakla kalmayıp ilgili rivâyetlerin dayandığı kaynakların eleştirisini de yaparlar. Herhangi bir kişi ve olay hakkında bilgi veren kaynak ve o kaynağın siyasî ve fikrî yapısı, siyasîlerle ilişkileri ve söz konusu kaynağın gerçekten orijinal olup olmadığı araştırıldıktan sonra kullanılır. Her iki bilim alanı da mezhepleri sadece makâlât türü eserlerden değil; bizzat etnografik, arkeolojik ve antropolojik gibi verilerden hareket ederek incelemektedir.[25]

Siyer Bilim Dalı'nın temel kaynaklarının başında şüphesiz Kur'ân-ı Kerim gelmektedir. İkinci derecede Hz. Peygamber'in kendisinden rivâyet edi-

[25] Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, ss. 15-16.

len söz, fiil ve takrirlerinden oluşan Hadis'tir. Üçüncü derecede ise Siyer ve Megazi kitaplarında yer alan ve ilk iki kaynağa mutabık olan rivâyetlerdir.[26]Ayrıca bu konuda yazılmış klasik ve çağdaş eserleri de saymak gerekir. Buradan her iki bilim dalına ait ana kaynakların ilişkisini görmek mümkündür.

Şimdi İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı ile Siyer Bilim Dalı'nın tanımları, amaçları, konuları ve kaynakları üzerinde kısaca durduktan sonra İslâm Mezhepler Tarihi Bilim Dalı'nın kullandığı metot ve bu metodu kullanırken istifade ettiği prensipler ile Siyer Bilim Dalı'nın kullandığı metot ve prensipler arasındaki ilişkiye geçelim.

5. İslâm Mezhepleri Tarihi ve Siyer'in Metotları Arasındaki İlişki

İslâm Mezhepleri Tarihi, dinî fikirlerin siyasî ve sosyal temellerini, ortaya koyarken genelde Tarih, Sosyal Tarih, Dinler Tarihi ve Tarih Felsefesinin; özelde ise Siyer ve İslâm Tarihi'nin yöntem ve tekniklerinden istifade eder. Bundan dolayı, Mezhepler Tarihi Bilim Dalı'nın, Kelam, Dinler Tarihi ve Din Fenomolojisi, Din Sosyolojisi ve Din Psikolojisi'nin yanı sıra Siyer ve İslâm Tarihi Bilim Dalı ile de bilimsel yöntem ve teknik yönünden de çok sıkı bir ilişki vardır. Zira mezhepler, sadece kurucusuna atfedilecek bir hareket olmayıp ortaya çıktığı toplumun tarihî, siyasî, ekonomik ve kültürel ortamının bir ürünüdür. Bu sebeple, mezhepleri bu unsurlardan soyutlayarak anlamak ve anlatmak doğru olmaz. Örneğin Hz. Peygamber ile ilgili Ğadîr-i Hum ve Kırtas Hadisesi gibi olayların ve yetmiş üç fırka ve imamların Kureyş'e ait olduğu gibi rivâyetleri, dini olduğu kadar dönemin siyasî, tarihî, sosyal, psikolojik vb. şartları içerisinde düşünmek gerekir. Bu tür olayları, Siyer ve İslâm Tarihi kaynaklarının verilerine müracaat etmeden aydınlatılamaz. Siyer ve İslâm Tarihi de, söz konusu olay ve fikirlerin ortay çıkış ve gelişimlerini, Mezhepler Tarihi'nin verilerini kullanmadan sağlıklı bir şeklide orta-

---

[26] Âdem Apak, *Siyer-i Nebî 1*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), ss. 14-17, 92.

ya koyamaz. Dolayısıyla Siyer, Hz. Peygamber'in hayatını, kendine inanan ve inanmayan insan ve toplumlara karşı fikir ve davranışlarını; kısacası İslâm anlayışını, Mezhepler Tarihi ise Müslüman toplumların arasında ortaya çıkan ve kurumsallaşan mezhepleri inceler. Böylece her iki bilim dalının da eas itibarıyla Müslüman toplumu inceledikleri görülmektedir.[27]

Tarihî bir belgenin sahih olup olmadığını öğrenmek için kaynak / senet ve metin tenkidinin birlikte yapılması, her iki bilim dalında da önemli bir yer tutar. Bu nedenle kaynak kritiği ve metinde geçen bilginin, akla, mantığa uygun olup tutarsız olmaması gerektiği gibi İslâm'ın özüne ve ruhuna da aykırı olmaması gerekir.[28] İslâm dininin ve İslâm mezheplerinin doğru anlaşılması için Hz. Peygamber'in hayatının ve şahsiyetinin kısaca Siyer-i Nebî'nin iyi bilinmesi son derece önemlidir. Zira İslâm'ın en temel kaynağı olan Kuran'ın anlamını en iyi bilen, en iyi anlatan ve onu hayatına en güzel şekilde tatbik eden kişi şüphesiz Hz. Peygamber'dir. Öte taraftan İslâm mezhepleri, İslâm'ın en önemli iki kaynağı olan Kur'ân ve Sünnet'in anlaşılma biçimleridir. Bu bakımdan İslâm'ın doğru anlaşılması için Hz. Peygamber'e inen Kur'ân'ın ve onun hayatını anlatan Siyer'in iyi bilinmesi gerekmektedir. Diğer taraftan bütün İslâm mezhepleri kendilerini İslâm'ı en iyi anlayanlar ve İslâm'ın en iyi temsilcileri olarak görmektedirler. Dolayısıyla Siyer ile ilgili bütün eserler ve veriler, İslâm Mezhepleri tarihinin başvurması gereken eserler ve verilerdir.

İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı'nda yapılan araştırmalarda, tasvirî/betimleyici/deskriptif metot eas alınmaktadır. Aslında betimleme veya müşahede bütün bilimlerde kullanılan bir yöntemdir. Mezhepler Tarihi'nde olaylar, fikirler, kavramlar, şahıslar, fırkalar ve onların gelişim süreçleri, önyargısız ve tarafsız bir şekilde incelenir. Diğer bir ifadeyle tıpkı bir nesnenin resmini çeker gibi olanı olduğu gibi bilimsel bir şekilde ortaya koymak esastır. Bunun yolu da dolaylı veya doğrudan müşahededir. Böyle-

---

[27] Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, ss. 13-21.
[28] Bu konuda geniş bilgi için bk. Öz, *Siyer Usûlü*, ss. 41-60.

ce olayların ve fikirlerin temeline inerek, olanı olduğu gibi bilimsel yöntemle resmetmek; hatta asıl resim ile ona sonradan ilave edilen çizgileri ayırt etmektir.[29] Bununla birlikte, Mezhepler Tarihi, Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji, Tefsir, Hadis, Kelam ve Siyer ve İslâm Tarihi vs. bilim dallarının verilerinden de istifade ettiğinden söz konusu dalların her türlü araştırma yöntemlerini de bilmesi ve onlardan istifade etmesi gerekir. Siyer araştırmalarında da "Siyer'e ait olduğu iddia edilen, aidiyet durumu hakkında her türlü araştırma yöntemi"30 kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Onat ve Kutlu'ya göre İslâm Mezhepleri Tarihi alanında araştırma yapanların şu üç aşamalardan geçmeleri gerekmektedir:[31]

- Veri toplama, tasnif etme ve üzerinde çalışma aşaması,

- Bilgi ve belgelerin fikir, olay, zaman ve mekân irtibatının kurulması aşaması,

- Bilgi belge ve verilerin etkin kullanılması, yeniden inşa ve değerlendirme aşaması

Siyer bilim dalında araştırma yapanların ise şu kriterlilere uyması gerekmektedir:[32]

- Dil bilgisi

- Kaynak bilgisi

- Kur'ân bilgisi

- Hadis bilgisi

- Coğrafya, Sosyoloji, Psikoloji, Tarih Felsefesi, İktisat gibi ilimler

---

[29]Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, s. 15; Sönmez Kutlu, "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), s. 434; Halil İbrahim Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi Giriş Kitabı*, (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), s. 19.

[30] Öz, *Siyer Usûlü*, s. 26.

[31] Onat-Kutlu, "*İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş*", ss. 26-35.

[32] Öz, *Siyer Usûlü*, ss. 28-35.

- Siyer araştırma usûlünü iyi bilmesi

İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı'nda olduğu gibi Siyer Bilim Dalı'nda da tasvirî metodun, tarihî tenkit metodu ismiyle kullanıldığı görülmektedir. Bu bakımdan her iki bilim dalının kullandıkları metotta benzerlik bulunmaktadır.

İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı'nda yapılan araştırmada tasvirî metot esas alınmakla birlikte, bir takım prensiplerden de istifade edilmektedir. Bu prensipleri, değişik şekillerde isimlendirmek mümkün ise de bunun Kaynak Kritiği ve Doğruyu Araştırma Prensibi, Fikirler Üzerinde Derinleşme Prensibi, Şahıslar Üzerinde Derinleşme Prensibi, Fikir-Hadise İrtibatı ve Zaman-Mekân Bağlamı Prensibi, Menkulden Makûlü Arama Prensibi şeklinde beş başlıkta ele alınması mümkündür.

5.1. Kaynak Kritiği ve Doğruyu Araştırma Prensibi

Kaynak kritiği ve eleştirel yaklaşım, Siyer ve İslâm Tarihi biliminde kullanılan tarihî tenkid metodu olarak isimlendirilse de her iki bilim dalında da bilgi kaynaklarının sahihliği ve bu eserlerin mezhepler veya Hz. Peygamber'in siyeri hakkında verdiği bilgilerin güvenilir olup olmadığı titiz bir şekilde araştırılır.33 İslâm Mezhepleri Tarihi kaynaklarının çoğunda İslâm mezhepleri, 73 fırka rivâyetinin kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu kaynaklarda İslâm mezheplerinin, 73 fırka rivâyetinin hakiki anlamı eas alınarak tasnif edildiği görülmektedir. Oysa bugün çağdaş mezhepler tarihçilerinin çoğunluğunda bu rivâyette geçen 73 ile lafız/kelime anlamı değil; kesretten kinaye olarak İslâm mezheplerinin sayısının Yahudi ve Hristiyan mezheplerden daha fazla olduğu görüşü hâkimdir.[34]

[33] Bu konuda geniş bilgi için bk. Onat-Kutlu, "*İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş*", ss. 26-31; Öz, *Siyer Usûlü*, ss. 84-102.

[34] Kutlu, "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler", s. 433.

5.2. Fikirler Üzerinde Derinleşme Prensibi

İslâm mezhepleri alanında eser veren birçok müellif, kendi mezheplerinin bütün görüşlerinin doğru olduğunu söylemiş, muhalif görüşleri ise eleştirmişlerdir. Bunu yaparken de mezheplerin ortaya çıktığı sosyal, siyasî, içtimaî şartlar pek göz önüne alınmadığı ve fikirlerin sadece teolojik düzlemde kritik edildiği görülmektedir. Bundan dolayı İslâm Mezhepleri Tarihi Bilim Dalında "*Fikirler üzerinde derinleşme*" veya "*fikirlerin bağlamı üzerinde derinleşme*" prensipleri kullanılarak mezheplerin tarihi gelişimlerin doğru anlaşılması amaçlanmaktadır. Böylece fikirler, dini bağlamlarının yanı sıra siyasî, tarihî, psikolojik ve sosyolojik yönleriyle incelenmeye çalışılmaktadır.[35]

5.3. Şahıslar Üzerinde Derinleşme Prensibi

Klasik döneme ait birçok kaynakta, her hangi bir kişinin farklı şekillerde tasvir edildiği, muhalif kişilerin haksız eleştirilere tabi tutulduğu, mensubu olduğu mezhebe bağlı âlimlerin göklere çıkarıldıkları görülmektedir. Bu durum mezheplerin teşekkülünde önemli rol oynamış kimselerin, bazen değersizleştirilmesine, bazen de hiç yer verilmemesine yol açmıştır. Diğer taraftan bazı kişilerin de yarı ilahî bir insan olduğu izlenimi verilmiştir. Bu yüzden çağdaş İslâm Mezhepleri Tarihçileri, "*şahıslar üzerinde derinleşmek prensibi*" ile Köprülü'nün Ahmed Yesevi için ve Fığlalı'nın Hz. Ali için yaptıkları gibi araştırdığı şahsın ilmî kişiliği ile menkıbevî kişiliğini ayrı ayrı incelemeye özen göstermektedirler.[36]

---

[35] Kutlu, "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler", ss. 436-437.

[36] Kutlu, "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler", ss. 437-438.

5.4. Fikir-Hadise İrtibatı ve Zaman-Mekân Bağlamı Prensibi

İslâm düşünce tarihine bakıldığında her mezhebin, tarihî, siyasî, ictimaî ve ekonomik hadiseleri kendi zihniyetini meşrulaştıracak şekilde yorumladığı görülür. Bu yüzden mezheplerin tarihleriyle ilgili bilgilerde zaman ve mekân kaymaları kaçınılmaz olur. Örneğin Şiiler, Şia'nın, Hz. Peygamber'in zamanında ortaya çıktığını ileri sürerler ve bu konuda Kırtas Hâdisesi, Ğadîr-i Hum olayı gibi birçok delil getirirler. Oysa bu olaylar, "*Fikir-Hadise irtibatı*" çerçevesinde analiz edildiğinde ve bu fikrin tezahürlerinin "*zaman-mekân bağlamı*" göz önünde bulundurulduğunda, bu iddianın/fikrin doğru olmadığı anlaşılır. Nitekim "*fikir-hâdise irtibatı*" ve "*zaman-mekân bağlamı*" prensibi, özellikle ilk Şii nitelikli hadiselerin analizinde Watt, Fığlalı ve Onat tarafından kullanıldığı ve önemli sonuçlar elde edildiği görülmektedir.[37]

Her iki bilim dalında da bir metnin sıhhatini belirlemede, Kur'ân'a, tarihe/kronolojiye, Hz. Peygamber'in şahsiyetine, coğrafyaya, Arap örf, gelenek ve yaşantısına ve akla mantığa uygun olması eas alınmaktadır. Yine metnin tarihçesi, doğup gelişip yayıldığı süreçlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir.[38] Görüldüğü gibi bu bilim dallarında da süreç takibi çok önemli bir yer tutmaktadır. Diğer bir ifadeyle her iki alan da fikirlerin ve olayların iz takibini sürerek anlam kayması veya farklılaşma ve evirilmelerin nerede, ne zaman ve nasıl gerçekleştiği üzerinde önemle durmaktadır.

Sonuç

Yüce Allah, insanları en üstün varlık olarak yaratmış; bununla yetinmemiş, yerleri ve gökleri onların emrine vermiştir. Ayrıca insanların dünya ve ahiret saadetine kavuşabilmesi için önce akıl nimetini vermiş; sonra da aklı desteklemek üzere onlara peygamberler göndermiştir. Bilindiği üzere en

[37] Kutlu, "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler", ss. 435-436.

[38] Onat-Kutlu, "*İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş*", ss. 26-33; Öz, *Siyer Usûlü*, s. 56, 62.

son peygamber olarak da Hz. Muhammed'i (as) göndermiştir. Buna rağmen bugün Müslümanların çoğunun büyük sıkıntı içinde oldukları görülmekte ve nasıl daha mutlu olacağının yollarını aradıkları bilinmektedir. Oysa onların aradıkları şeyi, Hz. Peygamber'in siyerinde bulmak mümkündür. Nitekim Hz. Muhammed (as) öksüz ve yetim büyümesine, neredeyse bütün insanların başına gelecek bela ve musibetlere maruz kalmasına rağmen, yılmamış, bıkmamış, usanmamıştır. Hatta en zor görev olan peygamberlik görevini en güzel şekilde yerine getirdiği gibi aynı zamanda tutum ve davranışlarıyla herkese en güzel örnek olmuştur. Aradan yüzyıllar geçmesine rağmen onun sergilediği tutum ve davranışlar, insaf sahibi herkes tarafından takdir edilmiş ve edilmektedir. O halde İslâm dinini ve onun en temel kaynağı olan Kur'ân'ı daha iyi anlamak ve öğrenmek, ancak Hz. Peygamber'in hayatını, şahsiyetini, tutum ve davranışlarını iyi bilmekle ve onun tavsiyelerine uymakla mümkündür. Bunun için Siyer Bilim Dalı'nda yapılacak çalışmalara çok büyük ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz.

Kaynakça

Apak, Âdem. *Siyer-i Nebî 1*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Bulut, Halil İbrahim. *İslâm Mezhepleri Tarihi Giriş Kitabı*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018.

Bulut, Halil İbrahim. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

Eşari, Ebü'l-Hasan, *Makâlâtü'l-islâmiyyînve'htilâfü'l-musallîn.* nşr. Hellmut Ritter, (Wiesbaden, 1980).

Fayda, Mustafa. "Siyer ve Megazi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.37: 324-326. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Fığlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslâm Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008.

Köksal, M. Asım. *İslâm Tarihi.* İstanbul: Şamil Yayınevi, 1981.

Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş.* İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2008.

Kutlu, Sönmez, "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 441-491.

Onat, Hasan-Kutlu, Sönmez. *"İslâm Mezhepleri Tarihine Giriş".* Hasan Onat ve Sönmez Kutlu (ed.), *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 19-60.

Öz, Şaban. *Siyer Usûlü.* İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

Sarıkaya, Saffet. *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.

Taşköprüzade Ahmed. *Mevzûatü'l-ulûm*. terc. Kemaledddin Muhammed Efendi. İstanbul: İkdam Matbaası, 1313.

KUR’ÂN VE HADİS’İN SİYER’E KAYNAKLIĞI BAĞLAMINDA VELİD B. MUĞİRE’NİN ALGI VE MANİPÜLASYON YÖNETİMİ

Halit Çil*

İnanış olarak putperestliğin hâkim olduğu; ahlakî olguların gösterişe dönüştüğü; içki, kumar ve fuhşun oldukça yaygınlaştığı, aile kurumunun çöktüğü, kadının bir metâ haline geldiği, kaos içinde yaşayan bir topluma 610 yılında Nübüvvet nurunu getiren Hz. Muhammed; getirdiği mesajla tüm insanlara yeni bir “kimlik, kişilik ve zihniyet” kazandırmayı, yeni bir insan tipi meydana getirmeyi, “Müslüman insan modeli” yetiştirmeyi ve neticede inançlı, dürüst, çalışkan, üretken, ahlaklı ve Allah’a kulluk anlayışına sahip bir “örnek toplum” ortaya çıkarmayı amaç edinerek[1] mücadele etmeye başladı. Kurmuş bulundukları menfaat düzeninin bozulmasına tahammül edemeyen Mekke aristokratları, Hz. Peygamber’in nebevî davetine kulaklarını kapayıp, ona ve onun müntesiplerine ağır işkence ve eziyetlerde bulundular. Alay ve hakaret etme, işkence yapma, ambargo koyma ve her türlü şiddet politikaları ile bu davetin hayat bulmasını engellemeye çalıştılar.

* Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Ana Bilim Dalı.

[1] Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi*, (Ankara: Yeni Çizgi Yayınları 1995), s. XI.

İktidarın imtiyazlı ve genellikle soya bağlı bir toplum sınıfının elinde bulunmasını ifade eden aristokrasi ya da soylu erkinin Cahiliye dönemi Mekke'sinde en önemli temsilcisi Velîd b. Muğîre sayılabilir. Müddessir Suresi'nde açıkça anlatılan Velîd'in tavrını, algı ve manipülasyon yönetimi çerçevesinde kısaca değerlendirmeye çalışalım.

Velîd, stratejik düşünebilen, sözleri dinlenen zeki biriydi. Aklı, dirayeti, güzel konuşması, gelişmiş şiir zevki, çocuklarının fazlalığı ve zenginliğiyle de Kureyş içerisinde temayüz etmişti. Hâşimoğulları ile rekabet etmek için hac zamanı Mina'da büyük bir ateş yaktırır ve hacılara yemek ikram ederdi.[2] Cahiliye döneminde Kabe'ye girerken ayakkabılarını çıkaran, yemin usûlüne başvuran, içki içmeyi kendine yasaklayan ve hırsızın elini kesen ilk kişidir.[3]

Velîd, Kabe ve hizmetlerine oldukça önem veren birisiydi. Sel baskınında Kabe'nin zarar görmesi üzerine Kureyş onu tamir etmek istedi. Velîd b. Muğîre ve Kureyş'ten bazı kişiler, Mısır tarafında kıyıya vurup parçalanmış bir geminin tahtalarını satın almak üzere gittiler ve tahtalarını satın aldılar. Kâbe'nin yapımı için para toplanırken Velîd, Mekkeliler'den helâl kazançlarından sarf etmelerini, ribâ ve zulümle elde edilen paraları bu işe karıştırmamalarını istedi. Kureyşliler; Kâbe'nin duvarlarının yıkım ve yapım işinde de ihtilafa düştüler. Velîd b. Mugîre, bu hususta kura çekilmesini tavsiye etti ve böyle yapıldı. Eline bir külünk alarak Beytullah'ın üzerine çıktı ve bir taşı yıkarken ayağının altındaki taş şiddetle deprenince, "Ey Allah! Biz, Senin dininden çıkmış, sapmış değiliz! Bizim ıslah etmekten, hayırdan başka gayemiz yoktur!" diyerek Kabe'nin iki rüknü arasındaki kısmından elindeki

[2] Mustafa Fayda, "Velîd b. Muğire", *DİA*, c. 43, s. 33.
[3] İbn Kuteybe, *el-Mearif*, tah. Servet Ukkâşe, (Kahire: el-Hey'etu'l-Mısrıyyetu'l-Âmme, 1992), s. 551-552.

külünkle taş taş kaldırıp akşama kadar yıkma işine devam etti. Ona bir şey olmadığını gören diğerleri sonra yıkım işinde kendisine yardım ettiler.[4]

Velîd b. Muğire, kibir, bencillik ve ihtirası yüzünden Hz. Peygamber'in davetini kabul etmedi ve kendisine şiddetle karşı çıktı. Putperestliğin hâmisi yeğeni Ebû Cehil'e de akıl hocalığı yaptı. Kureyş ulularının telakkilerine göre, Kur'ân inecek idiyse, ne diye Kureyş ileri gelenlerinin yaşlı ve zengin olanlarından birisine inmiyordu? Nitekim Velîd b. Muğire, "Ben Kureyşlilerin seyyidi, ulu kişisi olduğum halde nasıl geri bırakılırım da Muhammed'e vahiy iner? Yahut Sakîf kabilesinin seyyidi, ulu kişisi Ebû Mes'ûd Amr b. Umeyru's-Sakafî de bu hususta nasıl geri bırakılır? Biz, bu iki kentin ulu kişileriyiz!" demişti.[5] Onun bu sözlerine Kur'ân'da şöyle cevap verilir: "*Gerçek kendilerine geldiği zaman: "Bu bir büyüdür. Doğrusu biz onu inkâr ediyoruz. Bu Kur'ân, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!*" dediler. Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar?" (Zuhrûf 43/30-32).

Velîd b. Muğîre yanına geldiğinde, Resulullah ona Kur'ân okumuş, onun da kalbi yumuşar gibi olmuştu. Kureyşlilerden bir topluluk bunu duyunca toplanarak dediler ki, "Allah'a and olsun ki, Velîd dininden dönecek olursa Kureyşlilerin hepsi dinlerinden dönerler." Buna engel olmak isteyen Ebu Cehil ona gelip kinayeli şekilde şöyle dedi: "Amca, kavmin senin için mal toplamak istiyor, onu sana verecekler. Çünkü sen Muhammed'e gitmiş ve ondan bir şeyler istemişsin." Velîd, "Kureyşliler benim mal bakımından en zengin kişi olduğumu bilirler" deyince Ebû Cehil, "Öyleyse onun hakkında öyle bir söz söyle ki kavmin senin onun söylediğini inkâr ettiğini görsün ve kendisinden hoşlanmadığını bilsin." dedi. Velîd, "Onun hakkında ne diyeyim? Allah'a and olsun ki, içinizde benden daha iyi şiir bileniniz yoktur.

---

[4] İbn Hişam, *Sîret-i İbn Hişam İslâm Tarihi*, terc. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), c. 1, ss. 257-260; İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, tah. Ali Muhammed Amr (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), *Tabakât*, c. 1, ss. 120-121; İbnu'l-Esîr, *İslâm Tarihi (el-Kâmil fi't-Tarih)*, terc. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Bahar Yayınları 1985), c. 2 s. 45; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi* (İstanbul: Şamil Yayınları, 1987), c. 2 ss. 175-176, 180-182.

[5] İbn Hişam, *Sîret*, c. 1, ss. 482-483; Köksal, *İslâm Tarihi*, c. 4, ss. 51-52.

Recezini de, kasidesini de, cinlerin şiirini de benden daha iyi bileniniz yoktur, Allah'a and olsun ki, onun söylediği söz, bunlardan hiç birine benzemiyor. Vallahi o, öyle bir söz söylüyor ki, apayrı bir lezzeti var, altındaki her sözü yıkıyor ve hepsinin üstüne çıkıyor, hiç bir söz onun üstüne çıkamıyor." Ebu Cehil, "Allah'a and olsun ki, sen onun hakkında bir şey söylemedikçe kavmin senden memnun olmaz" cevabını verince Velîd düşünmek için zaman istedi ve sonra, "Bu, söylenegelen bir büyüdür." dedi.[6]

Câhiliye devri şiirini ve Arap dilinin inceliklerini çok iyi bilen Velîd, müşrik liderlerle Dâru'n-Nedve'de toplandıklarında; hac mevsiminde Mekke'ye gelecek kişilere söylenmek üzere Kureyşliler'in Muhammed hakkında bir fikir etrafında ağız birliği etmelerini istemişti. Bir kısmı "şair", bazıları büyücü", diğerleri ""kâhin" ve başkaları da "mecnun" dediler. Velîd b. Muğire, Hz. Muhammed'i dinlemiş ve etkilenmişti. Kureyşliler'in ileri sürdüğü kâhin, deli, şair gibi nitelemelerin doğru olmadığı hemen anlaşılacağından, onun hakkında ne söyleyeceğini düşündü, taşındı, ölçtü, biçti, sonra baktı, kaşlarını çattı ve suratını asıp, "En iyisi onun evlâdı babadan, kardeşi kardeşten, karıyı kocadan, kişiyi ailesinden ayıran bir büyücü olduğunu söyleyelim" dedi. Bunun üzerine şu ayetler indi:

"*Yarattığım o kişiyi tek başına bana bırak; geniş bir servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim, kendisine nimetleri serdikçe serdiğim, arkasından daha fazla vermemi bekleyen kişiyi. Hayır, umduğu gibi olmayacak. Çünkü o bizim ayetlerimize karşı inatla direnmektedir. Ben de onu sarp bir yokuşa süreceğim. Zira o düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolsun, ne biçim ölçme biçme bu! Ardından yine kahrolsun, ne biçim ölçtü biçti! Sonra baktı, sonra kaşlarını çattı, suratını astı. En sonunda arkasını dönüp gitti ve kibrine yenildi. Sonra şöyle dedi: 'Bu olsa olsa eskilerden*

[6] İbn Hişam, *Sîret*, c. 1, ss. 357-359; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, terc. B. Karlığa-B. Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2009), c. 14, s. 8182-8183.

nakledilmiş bir sihirdir; bu bildiğiniz insan sözünden başka bir şey değildir.' Ben onu cehenneme sokacağım ..." (Müddessir 74/11-26).[7]

Velîd b. Muğîre'nin tavır ve sözlerini daha iyi analiz edebilmemiz için önce "algı yönetimi" kavramını tanımlamak gerekir:

ABD Asunma Bakanlığı tarafından türetilen algı yönetimi kavramı, seçilmiş bir dış hedef kitlenin duygu ve motivasyonlarını etkilemek maksadıyla, seçilmiş bir bilginin veya işaretlerin inkâr edilerek ve/veya açığa çıkarılarak hareket edilmesi, bunun yanında hedef kitlenin her seviyedeki istihbarat sistemlerinin ve liderlerinin resmî hesaplamalarını etkileyerek algı yönetimini uygulayanın hedefine uygun şekilde davranılmasını ve resmî olarak hareket edilmesini sağlamaktır. Algı yönetimi birçok açıdan, gerçek bilgiyi yansıtma, operasyon güvenliği, aldatma, örtü ve psikolojik operasyonlardan oluşur.[8]

---

[7] İbn Hişam, *Sîret*, c. 1, ss. 357-359; Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf- Hz. Peygamber'in Hayatı ve Şahsiyeti-Siyasî ve Askeri Mücadeleleri*, tah. Süheyl Zekkar-Riyad Zirikli, terc. Hikmet Akdemir (İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2018), c. 1, ss. 241-242; İbn Kesir, *Tefsir*, c. 14, ss. 8182-8183; Fayda, "Velîd b. Muğire", c. 43, ss. 33-34.

[8] Hakan Hügül, "Algı Yönetimi ve Medya: İnegöl Olaylarının Basında Sunuluşunun Algı Yönetimi Kapsamında Analiz Edilmesi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Milli Asunma Üniversitesi, Ankara 2011), s. 21.

Henry Kissinger, "Bir şeyin gerçek olması pek o kadar önemli değildir; fakat gerçek olarak algılanması çok önemlidir" sözüyle algı yönetiminin önemini vurgulamıştır. Hz. Muhammed'in söylediklerinin sihir olarak tanımlanması, algı yönetiminin iki önemli özelliği dikkate alınarak yapılmıştır:[9]

1. Halkın Hz. Muhammed'den dinledikleri, eskiden bildikleri bir şeyle bağlantılı hale getiriliyor ve dinlediklerini nasıl yorumlaması gerektiği konusunda onlara rehberlik ediliyordu. Çünkü sihir Mekke toplumunda bilinen bir şeydi. Sihir, bir şeyi tabii durumundan çıkarıp başka bir duruma dönüştürme, bilerek saptırma, yanıltma özelliklerine sahiptir.

2. Bu argüman, halkın zihinsel ve psikolojik dünyasında oluşan etkiyi ilahî bir kaynağa değil, insani bir sebebe atfetmiştir. Velîd, Hz. Muhammed'in sözlerinin etkisini reddetmiyordu. Çünkü kendisi de etkilenmişti.

[9] Mücahit Gültekin, *Algı Yönetimi ve Manipülasyon- Kanmanın ve Kandırmanın Psikolojisi* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018), 229-230.

Ama söyledikleri, bu etkinin sebebini olağanlaştırıyor ve sıradanlaştırıyordu. Dolayısıyla Resulullah'ın sözlerini itibarsızlaştırıyordu.

Mekke aristokratlarının sihir söylemi, kendileri inanmadığı halde halkı ikna için icat edilmişti. Çünkü geri planda Ebû Tâlib'in evinde Hz. Peygamber'e istedikleri konumu ve imkanları verme karşılığında anlaşma teklif ediyorlardı.

Sihirbaz, insanların arasını açar. Arayı açma büyüsünü, sebebi fark edilmeyecek bir şekilde yapar. Resulullah'ın ayırması ise sihirbazların aksine gizli değil açıktı. Çünkü o, kendilerine deliller getiriyordu. Bu delillere tamamen odaklanan kişi, Resulullah'ın iddia ettiği risâlet konusunda kendisini tasdik ediyor, ona iman ediyordu. Ama bunlar üzerinde düşünmeyi bir yana bırakıp adalet ve insaf dairesinden çıkan kişi ise ona imanı terk ediyordu. Netice olarak Resûl-i Ekrem'in, kişileri çevresinden ayırmasının sihir yoluyla yapılan ayırma gibi olduğu iddiası geçerliliğini yetirmiş oldu.[10]

Algı ve manipülasyonun bazı kurallarını şöylece özetlemek mümkündür:[11]

1. Esas amacı gizlemek ve gerçeğe yaslanmak:

Gerçek amacı gizlemek için sahte bir amaç üreterek kandırılan kişiye gideceği yol gösterilir ama bu yolun nereye çıktığı bilgisi saklı tutulur. Bunun için gerçekle kaplı yalanlar kullanılır. Tıpkı Velîd'in de içinde bulunduğu Mekke liderlerinin davranışı gibi.

Bir gün Hz. Peygamber Kâbe'yi tavaf ederken, Velîd b. Muğire, Esved b. Muttalib, Ümeyye b. Halef ve Âs b. Vâil onun karşısına çıkıp şu teklifi yaptılar: "Gel, biz senin ibadet ettiğine ibadet edelim; sen de bizim taptığımıza tap! Bu ibadet işinde seninle ortak olalım. Senin ibadet ettiğin ilah daha hayırlı ise biz de nasibimizi almış oluruz. Şayet bizim taptığımız daha hayırlı

---

10 Ebû Ca'fer el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*, terc. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), c. 16, ss. 259.

11 Ayrıntılı bilgi için bkz. Gültekin, *Algı Yönetimi ve Manipülasyon*, ss. 21-116.

ise sen nasibini almış olursun." Bunun üzerine Allah onların hakkında Kâfirun Suresi'ni indirerek, "*Sizin dininiz size, benim dinim bana!*" sonuç cümlesiyle kesinkes bunu yasaklamıştır.[12]

2. Uzmanlık, Güvenilirlik ve Saygınlık: Akredite Edilmiş Bilgi:

Velîd'in kendini peygamberliğe ehil görmesi, Mekke aristokratlarının Kur'ân ve Peygamberi hakkında uzman görüşü beyan etmesi buna örnek gösterilebilir.

3. Bilgiyi İşlemden Geçirmek: Ekleme-Gizleme-Vurgulama:

Hz. Peygamber'in güvenirliğini ve ayetlerin belagatini takdir ettikleri halde tersi bir karar alarak eyleme geçen Mekke liderlerinde bu durumu görürüz.

[12] İbn Hişam, *Sîre*, c. 1, s. 484; Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. 1, ss. 242-243.

Kaynakça

Belâzürî. *Ensâbu'l-Eşrâf-Hz. Peygamber'in Hayatı ve Şahsiyeti-Siyasî ve Askeri Mücadeleleri*. Tah. Süheyl Zekkar-Riyad Zirikli. Terc. Hikmet Akdemir, İstanbul: İlk Harf Yayınları, 2018.

Fayda, Mustafa. "Velîd b. Muğire", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 43, ss.33-34.

Gültekin, Mücahit. *Algı Yönetimi ve Manipülasyon- Kanmanın ve Kandırmanın Psikolojisi*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.

Hizmetli, Sabri. *İslâm Tarihi*. Ankara: Yeni Çizgi Yayınları, 1995.

Hügül, Hakan. "*Algı Yönetimi ve Medya: İnegöl Olaylarının Basında Sunuluşunun Algı Yönetimi Kapsamında Analiz Edilmesi*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Milli Asunma Üniversitesi, Ankara 2011.

İbnu'l-Esîr. *İslâm Tarihi (el-Kâmil fi't-Tarih)*. Terc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Bahar Yayınları, 1985.

İbn Hişam. *Sîret-i İbn Hişam İslâm Tarihi*. Terc. Hasan Ege, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.

İbn Kesir. *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*. Terc. B. Karlığa-B. Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2009.

İbn Kuteybe. *el-Maârif*. Tah. Servet Ukkâşe. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme, 1992.

İbn Sa'd. *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*. Tah. Ali Muhammed Amr. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001.

Köksal, M. Asım. *İslâm Tarihi*. İstanbul: Şamil Yayınları, 1987.

Mâtürîdî, Ebû Ca'fer. *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. C. 16. Terc. İbrahim Tüfekçi, İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.

İNTERDİSİPLİNER OLARAK KIRÂAT VE SİYER İLİMLERİ

Cafer Yerlikaya*

Giriş

Kırâat ve Siyer ilimleri arasındaki ilişkiyi izah edebilmek için öncelikle bu iki ilim dalının tanımının yapılması ve sınırlarının açıklanması konuyu izah açısından önemlidir. Siyer ilminin konusu ve kapsadığı alan kısaca tarif edilerek, Kırâat ilminin Siyer'le ilişkisi şu dört başlık çerçevesinde özetlemeye gayret edilecektir:

a-Kırâat İlmi ve Siyer İlminin Tanımı

b-Kırâat İlminin Diğer İlimlerle İlişkisi (Tefsir, Hadis, Fıkıh, Sarf, Nahiv, Lügat, …)

c-Kırâat Farklılıklarının Ortaya Çıkması ve Siyer'le bağlantısı

d-Kırâatlerle ilgili Hz. Peygamber döneminde meydana gelen bazı olay ve rivâyetler

1. Kırâat İlmi ve Siyer İlminin Tanımı

***"K-r-e"* (قَرَأَ)** fiilinin mastarı olan kırâat **(قِرَاءَةٌ)** kelimesinin çoğulu, kırâat **(اَلْقِرَاءَاتُ)**'dir. Bu fiilin **"kar'en" (قَرْأً)** ve **"kur'ânen" (قُرْأناً)** şeklinde iki mastarı

daha vardır. ***"Kur'ânen"*** ve **"kar'en"** mastarı, toplama anlamında kullanılmış, "sureleri içerisine toplayan kitap" anlamına gelmektedir.[1] ***"Kırâat"*** şeklindeki mastarı ise; "tilavet" anlamında kullanılmıştır. *"İnne aleynâ cem'ahû ve kur'ânehû"* ayeti kerimesinde*"kur'ânehû"* kelimesi *"kırâetehû"* olarak da yorumlanmış, [2] *"Kur'ân'dan kolay olanı okuyunuz."*[3] ayetinin de bu manaya işaret ettiği belirtilmiştir. "Kırâat" **(قِرَاءَةٌ)** ve çoğulu **(اَلْقِرَاءَاتُ)** "kırâat" kelimeleri, daha sonraları kavramsallaşarak meşhur on kırâat imamını, râvilerini, tariklerini konu edinen Kırâat ilmini ifade etmek ve tanımlamak için kullanılagelmiştir.[4]

"Kırâat-ı Seb'a" ve *"Kırâat-ı Aşera"* terimleri meşhur yedi kırâat ve on kırâat imamına, râvilerine ve tariklerine verilen bir isim olarak kabul görmüş bir kavramdır. Kırâat imamlarına; *el-Kâri*, *el-Kurrâu*, *el-Mukri*, bunların kırâatlerini rivâyet edenlere; *er-Râvî, er-Ruvât* denilmiştir. Kırâat ilminin ise birçok tarifi yapılmıştır:

a- "Kırâat, Peygamber (as)'den gelen farklı okuma şekillerini, ihtilaf ve tercihlerini ifade eden ıstılahî bir kavramdır.[5]

b- "Kırâat, Kur'ân kelimelerinin okunma keyfiyetini, tariklerini ihtilaf ve ittifak yönüyle nakledene nispet etmeyi bildiren bir ilimdir."[6]

---

* Öğr. Gör., KSÜ İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı,

1 Muhammed b. Mükerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap* (Kahire: Darü'l-Meârif, h. 1414), c. 5, s. 3563; bkz., Mecdü'd-Dîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsi'l-Muhît*, thk. Enes Muhammedü'ş-Şâmî/Zekeriyya Cabir Ahmed (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008), s. 1298.

2 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, c. 5, s. 3563; bkz., el-Fîrûzâbâdî, . *el-Kâmûsi'l-Muhît,* s. 1298.

3 Müzemmil:73/20.

4 Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), ss. 70-71.

5 Şemsü'd-Dîn Ebû'l-Hayr Muhammmed b. Muhammed b. Yusuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidi'l-Mukriîn ve Mürşidi't-Tâlibîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), s. 9; bkz., Tetik, *Kıraat İlminin Ta'limi*, ss. 70-71.

6 Ebî Abdullah Muhammed b. Şerîhı'r-Ra'înî el-Endülüsî, *el-Kâfî fi'l-Kırâati's-Seb'ı*, thk. Ahmed Mahmud Abdu's-Semî'ı'ş-Şâfi'î (Byy. : Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, 2000), s. 9.

c- el-Bennâ ise kırâati şöyle tanımlamıştır: "Nakledenlerin ittifakını ve ihtilaflarını, "ibdâl, vasl, fasl, sükûn, hareke, isbat, hazf vb. durumları", Allah'ın kitabına uygunluğunu bildiren bir ilimdir."[7]

d- Kırâatin ıstılahî olarak şöyle bir tanımı da yapılmıştır: Kırâat; Allah'ın Peygamber'in (as) ümmetine bir kolaylık olarak, yedi harf üzere inzal ettiği Kur'ân kelimelerinin, ihtilaf ve ittifaklarını içeren, tevatüren gelen lafızlarda meydana gelen (şedde, zamme, med, kasr, sükûn, nokta, gibi) değişiklikleri de sağlam isnâd ile Resulullah (as)'a nispet eden bir ilim dalıdır.[8]

Tariflerden de anlaşılacağı üzere Kırâat'in konusu, Kur'ân-ı Kerîm olup sahih bir senedle kırâat imamlarından tevatüren nakledilen farklı telaffuzları ve edâ durumunu içeren Kur'ân-ı Kerîm'deki vahiy kelimeleri, ravileri ve tarikleridir.[9]

Kırâat ilminin gayesi, kırâat imamlarının her birinin mütevâtir/sahih olarak gelen kırâatlerini öğrenmek ve öğretmektir.[10] Allah'ın Muhammed (a.s)'a vahyettiği muciz kitaba *Kur'ân,* Kur'ân'da zikredilen lafızların harflerindeki, idgâm, şedde, med, kasr, sükûn, nokta, gibi ihtilafları konu edinen, ancak müşafehe/ arz/okuma ve sema/dinleme yoluyla elde edilen ilme ise *Kırâat* denir.[11] Tilavette meydana gelen, tüm şedde, med, kasr, sükûn, nokta gibi ilave ve eksiklikler tevatüren/sahih olarak gelen nakle dayanması gerekir. Kur'ân'daki tüm fonetik seslendirmeler arz ve sema yönüyle öğrenilen rivâyetlerdir.

---

[7] Allâme Şeyh Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfü Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erbaati Aşera*, thk. Şaban Muhammed İsmaîl (Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezheriyyeti, 1987), c. 1, s. 67.

[8] Cafer Yerlikaya, "Halef el-Bezzar ve Kırâati" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, C. Üniversitesi, Sivas, 2014), s. 6.

[9] Ahmed Halîd Şükrî ve diğerleri, *Mukaddimâtün Fî'l-lmi'l-Kırâat* (Amman: Dâru 'Imâr, 2000), ss. 47-48; bkz., el-Bennâ, *İthâfü Fudalâ*, s. 67.

[10] el-Bennâ, *İthâfü Fudalâ,* s. 67.

[11] Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Kırâatü ve Eseruhâ Fî Ulûmi'l-Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâti'l- Ezheriyye, 1983), ss. 9-11.

Kırâat ilmi, sünnet ve icmadan yararlanan bir ilim dalıdır.[12] Kırâat ilmi, Kur'ân-ı Kerîm'i hatalı okumalardan koruyarak, doğru eda, Kur'ân'ı doğru anlama ve açıklamak gibi faydalar sağlar. Kırâat ilmi, tilaveti kolaylaştırarak ayetlere geniş bakış perspektifi verip anlam zenginliği ve derinliğiyle beraber değişik fıkhî hükümlerin istinbat edilmesini temin eder.[13]

Bir kırâatin sahih olabilmesi için ise, üç sıhhat kriterinin/şartının olması gerektiği üzerinde ittifak edilmiştir. Bu kriterler;

1- İsnâdının sahih olması,

2- Hz. Osman Mushaflarından birinin hattına uygun olması,

3- Arapça dil lehçelerinden birine uygun olma kriterleridir.

Bu şartlara ve kriterlere uyan kırâatler, "Kırâatü's-Seb'a" ve "Kırâatı Aşera" olarak isimlendirilmiş, sahih/mütevâtir kırâatlerdir.[14] Bu kırâatlerin dışında sayıları, otuz ve ellilere kadar çıkan kırâatler zikredilse de birçoğunun sıhhati tespit edilemediğinden şâz olarak kabul edilmişlerdir.

"*Siyer*" ise sözlükte; "davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi" gibi anlamlara gelmektedir. Sîret ve siyer, Hz. Peygamber'in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için terim olarak kullanılmıştır. Istılahta *Siyer;* Hz. Peygamber'in hayatını ve şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyasî ve askerî mücadelelerini konu alan bilim dalıdır."[15] Hayatı Kur'ân olan Hz. Peygamber'in ve dolayısıyla Siyer ilminin, Kur'ân ve Kırâat'ten ayrı düşünülmesi imkansız olup, onun hayatı sayılamayacak kadar Kur'ân ve kırâat rivâyetlerini ve haberlerini ihtiva etmektedir.

---

[12] İbnü'l-Cezerî, *Müncidi'l-Mukriîn ve Mürşidi't-Tâlibîn*, s. 18, 70; bkz., el-Bennâ, *İthâfü Fudalâ*, s. 67.

[13] el-Bennâ, *İthâfü Fudalâ*, s. 67.

[14] İbnü'l-Cezerî, *Müncidi'l-Mukriîn*, ss. 18-19.

[15] Mustafa Fayda, "Siyer ve Megazi", *DİA*, c. 37, s. 319.

2. Kırâat İlminin Diğer İlimlerle İlişkisi

Tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere Kırâat ilmi, Kur'ân'ın fonetik olarak seslendirilmesi, vahyin duyulur ve anlaşılabilir hale getirilmesi ile doğrudan bağlantılı bir ilimdir. Hareke, nokta, sükûn, med, şedde gibi telef-fuz şekillerinin yazıya giydirilmesidir ki *anlam* ile dolayısıyla da *Tefsir* ile bağlantısı tartışılmazdır. Kırâat, yazının canlandırılarak anlaşılır hale getir-mesini sağladığı için Ulumu'l-Kur'ân içerisinde çok önemli bir yere sahiptir.

Kur'ân'ı anlama ve yorumlama çalışmaları, tefsir ilmiyle beraber sarf, nahiv, fıkıh, siyer, hat/yazı ve lügat gibi birçok ilim dallarının gelişmesini ve sistematik hale gelmesini sağlamıştır. Bu sayılan ilimlerin birinci temel kay-nağı Kur'ân ve kırâat olmuştur. Kırâat imamları ve âlimleri, Kur'ân ve kırâa-te vukûfiyetlerinin yanında aynı zamanda dilci özellikleriyle de ön plana çıkmışlardır. Ebû'l-Esved ed-Düelî, Halil b. Ahmed, Ebû Amr, Kisâî ve İbn Muhaysın gibi birçok isim kırâatci ve dilci olarak temayüz etmişlerdir.

Kırâat ilmi, fıkhî mezheblerin dinî hükümleri bu farklı kırâatlere göre vermesine de zemin hazırlamıştır. Bu kırâatlerin terk edilmesi ve öğretil-memesi/öğrenilmemesi sebebiyle Kur'ân lafzından istinbad edilen birçok hüküm ve mananın tam anlaşılması mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla kırâat, Kur'ân'ın manasına da etki eden yönü bulunduğundan dolayı asla ihmal edilecek bir ilim dalı değildir. Mana ve hükümlerin kaybolma ihtimali gibi nedenlerinden dolayı bu ilmin öğrenilmesinin farz olduğunu belirten âlimler de olmuştur.[16]

Kur'ân'ı Kerim'de/Mushaf'ta toplam 77934 kelime mevcut olup 1974 la-fızda -fonetik farklılıklar hariç- med, sükûn, şedde, gibi yapısal değişiklikler-le ilgili kelime değişiklikleridir. Bu kelime farklılıklarının tamamı yedi harf ruhsatı ile verilen kırâat ihtilaflarına/tercihlerine aittir. Bu farklı okunan lafızlar/kelimeler veya irabtaki bir takım hareke değişiklikleri manayı etki-

[16] el-Bennâ, *İthâfü Fudalâ*, s. 673.

lemiş, dolayısıyla bir takım fıkhî, kelamî değişik fikirlere ve hükümlere zemin teşkil etmiştir. [17]

Ayrıca Kırâat ilminin fıkıh, kelam, taasvuf, bâtınî yorumlar, fırkaların teşekkülü gibi daha pek çok konu ile de ilişkisi vardır. Bunun en temel nedeni, Kur'ân'ın müslümanların hayatlarındaki en belirleyici temel ve vazgeçilmez kaynak olmasıdır.[18] Çünkü tüm düşünce akımları, mezhepler ve değişik fırkalar görüşlerinin haklılığını ve doğruluğunu ispatlamak için Kur'ân'dan delil aramışlardır. Bunu da çoğu zaman kırâatlerden delil getirmişlerdir.

İnterdisipliner olarak, Kırâat ilminin diğer ilimlerle olan ilişkisinin izah edilmesi başlı başına bir araştırma konusu olup bu çalışmanın kapsamında değildir. Kırâat ile siyer ilmi arasındaki ilişki için şu tespiti yapmak da yerinde olacaktır. *"Kırâatin Kur'ân'la ilişkisi nasıl inkâr edilemez bir hakikatse, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in hayatıyla (siyer ilmiyle) ilişkisi de inkâr edilemez bir hakikattir."*

3. Kırâatlerin Ortaya Çıkışı ve Siyer İlmi ile Bağlantısı

Kırâat, Kur'ân ile direkt bağlantılı bir ilimdir. Kırâat ve Kur'ân birbirleriyle bağlantılı olunca, kırâatin Peygamber'in (as) hayatıyla/siyerle irtibatının olmaması ve O'ndan ayrı olması düşünülmesi mümkün değildir. 610 yılı Ramazan ayı kadir gecesi "oku" emriyle başlayan ilahî mesajların, Hz. Muhammed (as)'e tencimen/parça parça gönderilmesi ve Kur'ân-ı Kerîm'in tamamlanması, takriben yirmi üç yıl sürmüştür.[19] Hz. Peygamber aldığı ilahî emirle, gelen ayetleri etrafındaki arkadaşlarına, vahiy katiplerine, büyük bir

---

[17] Arif Güneş, "Kur'ân'ı Kerimin Okunmasında Harf-Kırâat-Yazı Kavramı ve İlişkileri" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, A. Üniversitesi, Ankara, 1992), s. 39.

[18] Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2004), s. 137.

[19] İbn Kesîr, *el-Bidaye Ve'n-Nihaye*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2004), c. 3, s. 11-28; bkz., Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhari, *Sahihu'l-Buharî, Kitâbu Fedâilu'l-Kur'ân* (Dımeşk: Dâru ibni'l-Kesîr, 1423), s. 1273, Hadis No: 4978-4979.

titizlikle önce harf harf, kelime kelime okumuş, öğretmiş ve sahabe de o günkü ellerindeki yazı malzemelerine yazmışlar ve hayatlarında uygulamaya çalışmışlardır.[20]

Hz. Peygamber, gelen vahiyleri tebliğ etmiş, tebyin etmiş, okumuş, okutmuş, yazdırmış ve Ashâb-ı Kirâm'dan da azımsanmayacak bir grup, O'nun Fem-i Muhsin'inden çıkan her şeyi öğrenerek, ezberlemişlerdir.[21] Daha ilk vahiy gelmeye başladığı andan itibaren ayetleri muhafaza etmede, yazılan ayetleri seslendirmek ve ezberleme geleneği, öncelikli bir durum olmuştur. Daha sonra bu durumu ikinci olarak vahyin kitabeti/yazı, takip etmiştir. Hareke ve noktadan yoksun yazı, her zaman şifahi olarak okunan kırâatle canlandırılmış ve canlandırılmaya da devam etmektedir. Bu sebepten dolayı kırâat ilminde "*Şifahi nakil, kitabi nakilden önce gelir*" kuralı bu ilmin temelini oluşturmuştur. Sahabe, öğrendiğini ve okuduğunu Hz. Peygamber'in emriyle yazmıştır.[22] Bu durum Mekke'de böyle olduğu gibi Medine'de de aynen devam etmiştir.

Kırâat farklılıkları ile ilgili Mekke döneminde yaşanan herhangi bir ihtilafa ve bununla ilgili rivâyete rastlanmamıştır. Bu durum Medine döneminin ilk yıllarında da da sorunsuz devam etmekle beraber, İslâm'a giren kabilelerin çoğalmasıyla özellikle, Heyetler Yılı'ndan sonra kırâat ihilafları da görülmeye başladığı söylenebilir. Yirmiden fazla[23] sahabenin, Hz. Peygamber'den (as) değişik şekilde rivâyet ettiği ve üzerinde kırk değişik yorum

---

[20] Muhammed Hamidullah, *Kur'ân'ı Kerim Tarihi*, Çev., Salih Tuğ (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2000), s. 41-42.

[21] Hamidullah, *Kur'ân'ı Kerim Tarihi*, s. 43-44.

[22] Hamidullah, *Kur'ân'ı Kerim Tarihi*, s. 44, bkz., Tetik, *Kıraat İlminin Ta'limi*, s. 71.

[23] Muhammed Mustafa el-A'zami, *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'ân Tarihi*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), s. 202., Bkz., Abdurrahman Çetin, *Yedi Harf ve Kırâatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), ss. 90-93.

yapılan[24] "Kur'ân yedi harf üzere nazil olmuştur; hangisi ile okursan doğru okumuş olursun."[25] hadisi bu ihtilafların temel dayanağı olmuştur.

Yedi harf rivâyeti, hem Kur'ân ve Kırâat, hem de Siyer ve Hadis ilmi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu hadisle ilgili yapılan yorum ve teviller, problem oluşturarak farklı görüş ve bakış açılarının oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Heyetler halinde İslâm'a giren kabilelere İslâm'ı ve Kur'ân'ı tebliğ ve tebyin eden Resulullah (as), onlarla kabilelerinin lehçeleriyle/dilleriyle konuşmuş, Kur'ân'ı ve İslâm'ı açıklamıştır. Kırâat farklılıklarıyla ilgili olarak da sahabe arasında birçok olay meydana gelmiş, Resulullah'ın (as) bu sorunları çözmesiyle ilgili birçok rivâyet ve haber, Siyer ve Kırâat tarihi içerisinde yerini almıştır.

4. Kırâatlerle İlgili Hz. Peygamber Döneminde Meydana Gelen Olaylar ve Rivâyetler

Hz. Peygamber (as) ve sahabe arasında kırâatle ilgili birçok olay, haber ve rivâyet vardır. Bu rivâyetler Kur'ân ve kırâat ilmi açısından çok zengin bir içerik ve çeşitliliğe sahip olmakla beraber, önemli bazı başlıkları şöyle kategorize etmek mümkündür.

1- Müslümanlara dini kolayca kavratabilmek için, kırâat ruhsatlarıyla ilgili rivâyetler,

2- Kırâat ihtilafları sebebiyle Sahabe arasında meydana gelen olaylarla ilgili rivâyetler,

3- Kur'ân ve kırâat hakkında ihtilafa ve şüpheye müsaade edilmemesiyle ilgili rivâyetler,

---

[24] el-A'zami, *Kur'ân Tarihi,* s. 202., bkz., Çetin, *Yedi Harf ve Kırâatler*, ss. 90-93.

[25] Kâsım b. Sellâm el-Herevî Ebû Ubeyd, *Kitâbü Fedâili'l-Kur'ân*, Thk. Mervan el-Atiyye- Muhsin Harabe- Vefâ Tekıyyiddîn (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, Tsz.), ss. 334-341.

4- Hz. Peygamber'in, Ashâb'ı irab öğrenmeye ve Kur'ân'ı yazmaya teşviki ile ilgili rivâyetler.

5- Hz. Peygamber'in Suffe'de sahabeyi yetiştirdiği ve bazılarına Kur'ân'ı özel öğrettiğine dair rivâyetler.

Bu rivâyetlerden birkaç örnek vermek uygun olacaktır:[26]

Ömer b. el-Hattâb şöyle söylemiştir: Resulullah'ın (as) sağlığında, Hişâm b. Hakîm'in Furkan Sûresi'ni okuduğunu işittim. Hişâm bu sureyi Resulullah'ın bana okutmadığı bir şekilde okuyordu. Az kalsın namazda üzerine atılacaktım, fakat selam verinceye kadar sabrettim. Selam verince yakasından tuttum ve, "Bu sureyi sana bu şekilde kim okuttu?" diye sordum. Hişâm, "Resulullah (as) okuttu" dedi. "Yalan söyledin; çünkü Resulullah bana bu sureyi, senin okuduğundan başka bir şekilde okuttu" dedim ve yakasından tutarak Resulullah'ın yanına götürdüm: "Ya Rasûlallah! Şunun, Furkan suresini bana okuttuğunuzdan farklı bir şekilde okuduğunu işittim" dedim. Resulullah bana: "Hişâm'ın yakasını bırak, buyurdu. Ona da, "Ey Hişam, oku!" diye emretti. O da kendisinden duyduğum gibi okudu. Bunun üzerine Resulullah, "Böyle nazil oldu" buyurdu. Sonra bana, "Ey Ömer, oku!" diye emretti. Ben de onun bana okuttuğu gibi okudum. "Böylece nazil oldu, şüphesiz ki Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir, ondan kolayınıza geleni okuyun" buyurdu.

Yine Ubey b. Ka'b'tan gelen bir rivâyette ise, Übey b. Ka'b şöyle demiştir, "Resulullah (as) bana bir sureyi okuttu. Bir defasında ben mescidde oturuyordum. Bir kimsenin benim okuduğumdan başka türlü okuduğunu işittim. Ona, 'Sana bu sureyi kim okuttu?' dedim. 'Resulullah (as)' diye cevap verdi. 'Benden ayrılma; Rasûlallah'a gideceğiz' dedim ve onu Hz. Peygamber'e götürdüm. 'Ya Rasûlallah! Bu adam bana öğrettiğin sureyi başka türlü okuyor' dedim. Peygamber (a.s) : 'Ey Übey oku!' buyurdu. Ben de okudum. Resulullah, 'Güzel okudun' dedi. Sonra o adama, 'Oku!" dedi. O da benden

[26] Ebû Ubeyd, *Fedâilü'l-Kur'ân*, s. 334, 336.

farklı okudu. Ona da: "Güzel okudun' buyurdu, 'Ey Übey! Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir; hepsi şâfidir, kâfidir' diye devam etti.

Resulullah, (as) sahabeyi Kur'ân hakkında ihtilaftan şiddetle men etmiştir:[27]

Abdullah b. Mes'ûd dedi ki, "Resulullah (s.a.s)'tan işittiğim ayetin hilâfına bir ayet okuyan bir adam işittim. Resulullah (s.a.s) 'e geldim. Ona bunu anlattım. Yüzünde kızgınlık gördüm. Sonra dedi ki: "İkinizinki de doğrudur. Sizden öncekiler bu konuda ihtilaf ettiler. Onları -Allah- helak etti."

Bir ayet hakkında ihtilaf eden, Amr b. el-Âs ve bir adam Resulullah'a (s.a.s) geldi. Resulullah (s.a.s) ona dedi ki: *"Kur'ân hakkında şüpheye/ikilemeye düşmeyin. Bu konuda şüphe küfürdür."*

Hz. Ali'den rivâyet edilen bir haber ise bilinen bir hadise olup Resulullah (as)'ın kırâat ve lehçeleri nasıl öğrendiğine ve öğrettiğine güzel bir örnek teşkil eder:

Ali (r.a.), Resulullah (as)'ı Nehd oğullarına hitap ederken dinledi ve ona dedi ki : "Ya Resulallah! Biz bir babanın çocuklarıyız. Seni Arap heyetleriyle konuşurken görüyoruz, konuştuğunuzun çoğunu anlamıyoruz." Resulullah (as) buyurdu ki:

-**(ادبني ربي فاحسن تاديبي)** "Beni Rabbim terbiye etti ve edebimi güzel eyledi."[28]

Resulullah (as), Araplara kabilelerinin ve halkının farklılıklarına göre ve onların anlayacağı şekilde hitap ediyordu. Sanki Allah ona, onun dışında kimsenin bilmediği şeyleri öğretmişti. Sahabe onun söylediklerinin birçoğu-

---

[27] Ebû Ubeyd, *Fedâilü'l-Kur'ân*, s. 350, 353.

[28] Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf es-Sa'lebî, *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Thk: Muhammed Ali – Adil Ahmed (Beyrût: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1418), c. 1, s. 95.

nu anlıyor, bilmediklerini ona soruyorlar, o da izah ediyordu. Bu ve buna benzer durumlar Resulullah (as) vefat edinceye kadar devam etti.[29]

Benî Esed b. Huzeyme heyetinden Hadramî'nin, Medine'deki ikâmeti esnasında Kur'ân-ı Kerîm öğrendiğiyle ilgili dikkati çeken bir haberi de zikretmek uygun olacaktır. "Resulullah bir gün Hadramî'ye, "Kur'ân'dan bir şey okur musun?" diye sorunca, aynı zamanda iyi bir şair olan Hadramî, A'lâ suresinin ilk üç ayetini okuduktan sonra ayetin ifadesine uygun kendine ait bir cümle ekleyince Hz: Peygamber, *"Ona sakın bir ilave yapma! O şifa veren ve yeterli olandır"* buyurarak kendisini ikaz etmiştir. A'lâ Suresi yanında, Abese Suresi'nin okunduğu da rivâyet edilmektedir. İlave olarak Hadramî, "Ki O (Yüce Rabbin), hamile olan kadına iyilik etti de kalbiyle karnı arasından hareket eden canlı bir varlık çıkardı" cümlesini eklemiştir."[30]

Sonuç

Netice olarak, Kur'ân ve Kırâat, birbirinden ayrılması mümkün olmayan ilim dallarıdır. Konu Kur'ân olunca da Siyer ile Hz. Peygamber'in hayatının iç içe olmaması ve birbirinden ayrı düşünülmesi imkansızdır. Kur'ân ve Kırâat tarihi Hz. Peygamber (as) ile sahabe arasında geçen sayılamayacak kadar haber ve rivâyetlerle doludur. Hz. Peygamber'in hayatının her ânı Kur'ân'ın ilahî ferman ve emriyle yönlendirilmiştir. Böyle olunca Kırâat ilmi de bundan ayrı düşünülemez bir durum olmuştur.

Vahyedilen Kur'ân ayetlerinin ilk muhatabı ve mübelliği Resulullah'tır. Mahiyeti bilinemeyen vahiy olgusuna mazhar olan Hz. Peygamber (s.a.) gelen mesajları Allah'ın emriyle insanların anlayacağı harf, ses gibi beşeri formata/dile dönüştürmede aracı olmuştur. Resulullah'ın yirmi küsür yıllık peygamberlik hayatı, Kur'ân'la ilişkisi hakkında birçok haberleri ihtiva et-

---

[29] es-Sa'lebî, *el-Cevâhiru'l-Hisân*, c. 1, s. 95.

[30] Fayda, Mustafa. "Medine Döneminde Hz. Peygamber'e Gelen Heyetler", *2016-2017 Siyer Mektebi Müfredatı*, İstanbul: yy, ty., s. 134.

mektedir. Bu olgu, aynı zamanda kırâatler için de geçerli bir durum olup, gelen ayetlerin bizzat Resulullah'a (as) isnâdı, kırâatlerde olmazsa olmaz temel şartlardan biri ve en önemlisi sayılmıştır. Resulullah'a (as) sağlam bir isnâd ile bağlanma olgusu daha kendisi hayatta iken ortaya çıkmış bir durumdur. Sahabe ve tâbiîn nesli de bizlere, Kur'ân'ı ve kırâatini tevâtüren bu isnâdla ulaştırmışlardır.

Kaynakça

el-A'zami, Muhammed Mustafa. *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'ân Tarihi*. 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

el-Bennâ, Allâme Şeyh Ahmed b. Muhammed. *İthâfü Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erbaati Aşera*. Thk. Şaban Muhammed İsmaîl, Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezheriyyeti, 1987.

Birışık, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2004.

Çetin, Abdurrahman. *Yedi Harf ve Kırâatler*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî. *Kitâbü Fedâili'l-Kur'ân*. Thk. Mervan el-Atiyye- Muhsin Harabe- Vefâ Tekıyyiddîn, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, tsz.

el-Endülüsî, Ebî Abdullah Muhammed b. Şerîhı'r-Ra'înî. *el-Kâfî fi'l-Kırâati's-Seb'ı*. Thk. Ahmed Mahmud Abdu's-Semî'ı'ş-Şâfi'î, Byy: Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, 2000.

Fayda, Mustafa. "Medine Döneminde Hz. Peygamber'e Gelen Heyetler", *2016-2017 Siyer Mektebi Müfredatı*, İstanbul: yy., ty., ss.104-150.

Fayda, Mustafa. "Siyer ve Megazi", *DİA*, c.37, ss.324-326.

el-Fîrûzâbâdî, Mecdü'd-Dîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsi'l-Muhît*. Thk. Enes Muhammedü'ş-Şâmî-Zekeriyya Cabir Ahmed, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008.

Güneş, Arif. "Kur'ân'ı Kerimin Okunmasında Harf-Kırâat-Yazı Kavramı ve İlişkileri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1992.

el-Hamevî, el-Kâdî Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. Ebî'r-Rıdâ. *el-Kavâ'ıdü ve'l-İşârâtü fi Usûli'l-Kırâat*. Thk. Abdü'l-Kerîm b. Muhammed el-Hasan Bekkâr, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1986.

Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân'ı Kerim Tarihi*. çev., Salih Tuğ, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2000.

Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Kırâatü ve Eseruhâ Fî Ulûmi'l-Arabiyye.* Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâti'l- Ezheriyye, 1983.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Darü'l-Meârif, h.1414.

İbnü'l-Cezerî, Şemsü'd-Dîn Ebû'l-Hayr Muhammmed b. Muhammed b. Yusuf. *Müncidi'l-Mukriîn ve Mürşidi't-Tâlibîn*, Beyrut: Dâru'lKütübi'l-İlmiyye, 1999.

es-Sa'lebî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ali – Adil Ahmed, Beyrût: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1418.

Şükrî, Ahmed Halîd- Ahmed Muhammed Müflih el-Kudât- Muhammed Hâlid Mansûr. *Mukaddimâtün Fî'l-lmi'l-Kırâat*. Amman: Dâru 'Imâr, 2000.

Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Yerlikaya, Cafer. "Halef el-Bezzâr ve Kırâati", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, C.Üniversitesi, Sivas, 2014.

TÜRK İSLÂM EDEBİYATININ KONUSU OLARAK SİYER

Ayşe Farsakoğlu Eroğlu*

Siyer, sîret kelimesinin çoğulu olup, yürümek, yönelmek, gitmek, seyahat etmek, anlamlarına gelen "seyr kelimesinden türemiştir. Sîret "hâl ve hareket, hayat tarzı" demektir. İslâmî literatürde ise bu kelime, Hz. Peygamber'in hayatını, doğumundan vefatına kadar bütün yönleriyle ele alan eserleri ve bununla ilgili ilim dalını ifade eder. "Siyer" denilince genellikle bu anlaşılmakla birlikte, başka şahısların hayat hikayelerini anlatan eserlerden ayırmak için kelime "siyer-i nebî" veya "sîretü'n-nebî" tamlamaları ile kullanılmaktadır.[1]

Türk edebiyatında Sîretü'n-nebînin konusu olan dürr-i yetîm, Fuzûlî'de; "bütün güllerin güzel kokularını kendi bünyesinde toplayan Hz. Muhammed", Nâbî'de; "Allah'ın en sevgili kulu Hz. Muhammed", Kaygusuz Abdal'da; "dünyada yegâne gevher Hz. Muhammed", Yunus'da, "adı güzel

---

* Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ İlahiyat Fakültesi, Türk İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

1 Alim, Yıldız, *Türk İslâm Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ali Yılmaz (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), s. 180; Necla Pekolcay, Selçuk Eraydın, *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nevilere Giriş* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1994), ss. 202-203; H. İbrahim, Şener; Alim, Yıldız, *Türk İslâm Edebiyatı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), s. 164; Ali, Çavuşoğlu, *Türk İslâm Edebiyatı* (Kayseri: Tezmer Yayınları, 2015), s. 97; Hikmet, Atik, *Türk İslâm Edebiyatı* (İstanbul: Bilay Yayınları, 2018), ss. 188-190.

kendi güzel Muhammed"dir.[2] Şairler, ondan bahsetmeyi kendileri için Allah'ın lütfu, şiirleri için bir uğur ve bereket olarak görmüşlerdir. Fuzûlî bu hâkim düşünceyi meşhur nâ'tında:

Yümn-i na'tından Güher olmuş Fuzûlî sözleri

Ebr-i nisandan dönen tek lü'lü-i şehvâre su![3] beytiyle özetlemiştir.

(Fuzûlî'nin Fuzûlî sözleri senin nâtının bereketiyle nisan yağmurundan oluşmuş kocaman incilere dönmüştür.)

Hz. Peygamber'e duyulan sevgi öyle bir sevgidir ki, Fuzûlî'deki görüntüsü asırların ötesinden taşıp bu günde yankılanmaktadır:

Yâ Habîballah yâ Hayre'l-beşer müştâkınam

Eyle kim leb-teşneler yanıp diler hem-vâre su[4]

(Ey Allah'ın sevgilisi, ey insanların en hayırlısı, susuzluktan dudakları çatlayıp yarılmışların suyu özleyip kavuşmak istemesi gibi sana aşığım ve kavuşmak istiyorum.)

Bu kadar sevilen ve özlenen bir peygamberin hayatı elbette her yönüyle bilinmek istenecektir. Zira O, Allah tarafından, sadece sözleriyle değil, hal, tavır, davranış gibi bütün yönleriyle insanlığa örnek gösterilmiş bir insandır. İnsanlık onda kemâle ermiş, insan denen varlık en mümtaz örneğini onda göstermiştir. Bu mümtaz şahsiyetin hayatı ise en kapsamlı şekilde siyer türü eserlerde ele alınmıştır.

Siyer Osmanlılar'da Cumhuriyet öncesine kadar tarih ilminin konusu olmaktan ziyade edebiyat sahasına kaymış ve bu alanda gelişmiştir. "Kıas-ı enbiyâ" nın eski Türk edebiyatına ve özellikle İslâmî Türk edebiyatına en zengin malzemeyi sağlayan başlıca dinî kaynaklar arasında yer alması bun-

---

[2] Abdurrahman, Güzel, *Dinî-Taasvufî Türk Edebiyatı El Kitabı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), s. 359.

[3] *Fuzûlî Divanı*, Haz. Kenan Akyüz vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), s. 32.

[4] *Fuzûlî Divanı*, s. 32.

da etkili olmuştur. Bu kaynağın en geniş ve ayrıntılı bilgilerle donanmış kısmı ise Hz. Peygamber'le ilgili olan bölümdür. Bu sebeple sadece dinî ve taasvufî edebiyatta değil Türk edebiyatının hemen bütün türlerinde bu zengin malzemeden en geniş biçimde faydalanılmıştır. İslâmî Türk edebiyatında Siyer türüyle ilgili ilk kaleme alınan eserler, Arapça ve Farsçadan yapılan tercümelerden oluşmaktadır. Bu durum konunun hasasiyetinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber hakkında doğru bilgiye ulaşmak dinin bir gereği olduğu gibi, ondan yanlış bilgiler aktarmak da dinî sorumluluk gerektiren bir husustur.[5]

Türk edebiyatında bu türle ilgili yazılan eserler, manzum, mensur ve manzum-mensur karışık olarak yazılmıştır. Manzum olanları uzun metinler olmaları dolayısıyla mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmışlardır. Bunlar arasında uzunluğu on bin beyte kadar ulaşanlar bulunmaktadır. Türk edebiyatında siyer konusunda ilk eser veren şahıs XIV. yüzyılda yaşamış olan Erzurumlu Mustafa Darîr (Mustafa b. Yusuf b. Ömer)'dir. Terceme-i Sîretü'n-Nebî isimli eserini 1388'de tamamlamıştır. Bu eser, Arap tarihçisi Ebu'l-Hasan el-Bekrî'nin "el- Envâr ve Miftâhu's-Sürûr ve'l-Efkâr fî Mevlidi'n-Nebiyyi'l- Muhtâr" adlı eserini eas almış, bazı yerlerde de İbn-i Hişâm'ın es-Sîre'sine başvurmuştur. Darîr, tercümesine, yer yer kendi yazdığı manzûmelerle telif havası vermiştir. Darîr'in eseri çok rağbet görmüş, hatta minyatürlenerek ve tezhiplenerek padişaha sunulmuştur.[6]

Yazıcıoğlu Mehmed Bicân (ö. 1451) tarafından kaleme alınan Muhammediyye: Dokuz bin küsur beyitlik ilk telif ve aynı zamanda manzum siyerdir. Yazarın Arapça olarak yazdığı Megâribü'z-Zamân'ın yine kendisi tarafından yapılmış manzum bir çevirisidir.[7]

---

[5] Mustafa Uzun, "Siyer ve Megâzî", *DİA*, c. 37, s. 324.

[6] Yıldız, *Türk İslâm Edebiyatı*, ss. 180-181.

[7] Yıldız, *Türk İslâm Edebiyatı*, s. 181;Nihat, Öztoprak, "Türk Edebiyatında Manzum Siyerler", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri, Uluslararası Mevlid Sempozyumu Mevlid ve Süleyman Çelebi*, ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin (Ankara: TDV Yayınları, 2010), ss. 58-62.

Veysî'nin(1561-1628) Dürretü't-tâc fî sîreti sâhibi'l-mi'râc isimli eseri, "Siyer-i Veysî" ismiyle de bilinmektedir. Çok sanatkârane bir nesirle yazılmasından dolayı devri için bile ağır bulunan diline rağmen Türkçe siyerler içerisinde en çok beğenilenidir. Nev'îzâde Atâi, Nâbî, Nazmizâde Murtaza ve Tıflî Ahmed Çelebi tarafından zeyilleri yazılan eser üzerinde Nuran Öztürk'ün hazırladığı doktora tezinde çeşitli kütüphanelerde 150 kadar nüshası olduğu belirtilmektedir.[8]

Lâmiî Çelebi(1472-1532)'nin Şevâhidü'n- Nübüvve (Abdurrahman Câmî'nin aynı isimdeki eserinin tercümesi), Bâkî (1526-1600)'nin Meâlimü'l-Yakîn fî-Sîreti Seyyidi'l- Mürselîn (Kastalânî'nin Mevâhibü'l-Ledünniye'sinden yapılan ilaveli tercüme) Türk edebiyatında öne çıkan tercüme siyerler arasında sayılabilir.

Ayrıca yakın dönemde ise Necip Fazıl Kısakürek'in *Çöle İnen Nur* isimli eseri mensur, *Esselâm* isimli eseri de manzum siyer örneği olarak değerlendirilmektedir. Asım Köksal'ın Peygamberimiz (Aşk'ın Diliyle Hz. Peygamber'in Hayatı) isimli eseri de yine yakın dönem manzum siyer örneklerinden kabul edilmektedir.

Bilindiği gibi Türk İslâm Edebiyatı kapsamında Siyer'le birlikte Hz. Peygamber'le ilgili olan pek çok dinî konu bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı: Mevlid, kırk hadis, hilye ve şemâil, nât, esmâ-i nebi, hicretnâme vb. olarak sayılabilir. Fakat bütün bu konu başlıklarının beslendiği temel kaynak siyerlerdir. Dolayısıyla her dönemde kaleme alınan siyerlerin şekil ve muhtevası o dönemde Hz. Peygamberle ilgili kaleme alınan diğer konuları doğrudan etkilemektedir.

Bu çerçevede Türk İslâm Edebiyatı alanında yapılan araştırmalar incelendiğinde çıkan sonuçlar son derece mânîdardır. Eski edebiyatımızla gelen edebî miras, Tanzîmât'la birlikte hem form hem içerik bakımından bazı değişikliklere uğrayarak devam etmiştir. Bu yüzyılda hızlı bir değiş-

[8] Uzun, "*Siyer ve Megâzî*", s. 325.

me/yenileşme sürecine giren düşünce hayatını, kendilerini ilmî çalışmalara, felsefeye ve fikir meselelerine adamış kişilerden ziyâde Batı'da da tecrübe edildiği gibi edebiyatçılar yürütmüştür. Bu değişikliklerin sonuçlarından biri olarak; Hz. Peygamber'le ilgili türlerin yanında tevhid, münâcât, menâkıb-nâme, nasîhat-nâme, fazîlet-nâme gibi dinî-taasvûfî nevîlere dair metinlerin sayısında da azalma olmuştur. Şu halde dinî-edebî metinlerin sayıca azalmasını 19. asırdan itibaren fikrî ve edebî geleneğimiz üzerinde giderek hâkim olmaya başlayan yeni arayışların ve yönelişlerin, daha açık ifadeyle Avrupaî tarzın tesiriyle açıklamak mümkündür. İsmi her ne olursa olsun Tanzîmât'la başlayan bu sürecin temel dinamiği, değişimdir. Bu geçiş devresi için Kenan Akyüz'ün, Osmanlı'nın kapılarını Batı medeniyetine sonuna kadar açtığı ve bu hususta hiçbir kontrol ve gümrük işlemi yapılmadığına dair tespiti önemlidir.[9]

Bu aşamadan sonrası için hemen bütün edebiyat tarihçileri, dinî duygu ve düşüncede gelenekten sapmanın edebiyattaki ilk örneğini Şinâsî'nin verdiği hususunda birleşirler. Edebiyâtımızda yenileşme döneminin hem fikir babası hem uygulayıcısı olan Şinâsî'nin yeri, na't geleneği söz konusu olduğunda bir parça daha belirginleşmektedir. Çünkü Müntehabât-ı Eş'âr'ım adıyla neşrettiği, "Tahmîd" ve "Münâcât" adlı iki dinî şiirle başlayan kitabında na't yoktur. Bir şâirin na't yazması bir zorunluluk olmadığı gibi yazmaması da şâirliğini azaltmaz elbette. Ne var ki Şinâsî na't yazmadığı gibi diğer dinî muhtevâlı şiirlerinde de Hz. Peygamber'i hiçbir sûrette anmamış, sanki bundan özellikle kaçınmıştır. Bu tavır bir bakımdan, Yeni Türk edebiyatı döneminin öncüsü olan Şinâsî'nin artık bir başka anlam ve değerler dünyasına yöneldiğini ve bu dünyada medeniyet kavramının da dine mesâfeli bir alana çekildiğini gösterirken, diğer taraftan Türk edebiyatında na't geleneğinde görülecek kırılmanın ilk çarpıcı adımı olarak da okunabilir.

---

[9] Meliha Yıldıran Sarıkaya, "Peygamber Taasvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na't-ı Şerîf Örneği", *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14:1 (2014), s. 24-31; İsmail Çetişli, *Türk Şiirinde Hz. Peygamber (1860-2011)* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), ss. 54-57.

Yeni Türk edebiyatı devresinden itibaren na't ların muhtevâlarında görülen farklılıklar, peygamber/lere iman akîdesinde bir değişiklik olmadığına göre zihinlerde değişen peygamber taasvuruyla ilgili olsa gerektir. Bu meyanda Modernizm'in Siyer yazıcılığına etkisi, Siyer'in na't muhtevâsını besleyen mühim kaynaklardan biri olduğu hatırda tutulduğunda ayrı bir önem kazanmaktadır.

Gelenekteki peygamber algısında Hz. Peygamber, bütün insanların ve peygamberlerin fevkindedir. O, Allah dostu ve Allah'ın seçtiği bir peygamber, mürşit, örnek insan ve bütün insanların en üstünüdür. Hz. Peygamber'in hayatını konu edinen siyerler, ekseriyet itibariyle bu çizgide kaleme alınmıştır. Özellikle Türkçeye tercüme için seçilen siyerlerin, tarih verilerini nakleden metinlerden ziyade, Hz. Peygamber'in diğer insanlardan ayırt edilmesini sağlayan özelliklerini öne çıkararak işleyen kitaplar arasından seçildiği bilinmektedir.[10]Kanaatimizce bu tercihin en önemli sebebi, Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli ayetlerde Resulullah'ın inananlara, hayatlarını kuşatan bütün rollerinde (kul, insan, anne-baba, eş, evlat, akraba, komşu, devlet reisi, ordu komutanı vb.) ve inanç, ibadet, muamelat, âdâb-ı muaşeret gibi hususlarda örnek gösterilmesi ve onun gibi davranılmasının istenmesidir. Sadece bu özelliği bile Hz. Peygamber'in İslâm inancı ve İslâm dünyası için ne kadar önemli ve kritik bir noktada olduğunu göstermeye yeterlidir. İnsanlar, davranışlarını gönüllü olarak modelleyecekleri insanları sevmek ve onlara özenmek isterler. Hz. Peygamber'in hayatı ise sevilecek ve özenilecek davranışlarla lebâlebtir. Müslüman Türklerin tarihi incelendiğinde onların teknolojinin olumsuz kısmının gadrına uğramadan önce evlerde veya çeşitli mekânlarda bir araya gelip siyerler, Hamza-nâme'ler, Hz. Ali cenkleri gibi metinlerle ruhlarını besleyip inceltttikleri görülmektedir. Bu mânevî beslenmenin yansımaları ise doğrudan onların hal ve tavrında müşahede edilmektedir. İşte tam da bu noktada Hz. Peygamber'in hayatının ne şekilde anlatı-

---

10 Sarıkaya, "Peygamber Taasvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na't-ı Şerîf Örneği", s. 34.

lacağının önemi ortaya çıkmaktadır. O insanlara tarihin derinliklerinde kalmış sıradan bir şahsiyet olarak mı, yoksa kurguya boğulmuş bir hayat olarak mı anlatılacaktır. Takdir edilir ki, her iki anlatım da objektiflikten uzaktır. O zaman insanlık için bu kadar önemli olan bu zatın hem tarihî gerçekliği ancak bunun ötesinde örneklik yönüyle de Allah'ın istediği şekilde insanlara anlatılması gerekmektedir.

Fakat Siyer Edebiyâtı'nda 19. asırdan itibaren yeni bir dönem açılmış, özellikle Batı'da gelişen şarkiyat çalışmaları çerçevesinde Siyer'e kaynaklık eden malzemenin sıhhati tartışma konusu yapılmıştır. Kısa sürede İslâm dünyasında karşılık bulan bu yaklaşımın sonuçlarını, aynı yüzyıl içinde Seyyid Ahmed Han ve takipçileri, 20. asırda Reşid Rıza ve akabinde İzzet Derveze'nin çalışmaları üzerinden takip etmek mümkündür. İşte bu ilim adamlarının Siyer alanına getirdikleri yeni yaklaşım sonucunda asırlar içerisinde teşekkül eden Siyer Edebiyatı ciddî anlamda eleştirilere mâruz kalır. Bu yeni ekolü benimseyenler Hz. Peygamber'i geleneksel algının aksine tarihî bir şahsiyet olarak anlatmayı, özellikle onun ıslahatçı ve mücadeleci kişiliğini öne çıkarmayı tercih ederler. Siyer alanında bir tepki hareketi şeklinde oluşan bu çalışmalar karşısında iki ayrı tavır ortaya çıkar. İlki asunmacı tavır olup (öncüleri Filibeli Ahmed Hilmi ve Manastırlı İsmail Hakkı Bey'dir) söz konusu hareketin maksatlı olduğunu ileri sürerek reddederler. Yenilikçi tavrı temsil eden ikinci grup ise (Celâl Nuri, Hüseyin Câhit gibi kalemlerdir) bu yeni anlayışı benimsemiş ve temsil etmişlerdir. Bu çalışmalarda beşer vurgusu abartılmış bir peygamber tablosu ortaya çıkmıştır. Sürecin bir sonucu olarak Hz. Peygamber, gelenekte hâkim olan konumundan farklı bir idrak seviyesine indirgenmiştir. Böyle olunca, herhangi bir büyük dinî lider; bakış açısına göre örnek bir asker, kumandan veya muhterem bir eş, baba, dede nasıl övülecekse O da öylece övülecektir. Nihayet tüm bu beşerî vasıfları bünyesinde en iyi derecede kim taşırsa zaten övgüye değer görülecektir. Bu anlayış ve yaklaşımla Hz. Peygamber'i anlatan şiirler söylense bile bu şiirlerin eski tarzdaki na't-ı şerîfler hüviyetinde olmayacağı âşikârdır. Modernizm sadece inanç zeminine bir kırılma getirmekle kalma-

mış, Müslümanlar arasında evveliyâtı olmayan türde yeni yaklaşımların gelişmesine de sebep olmuştur.[11]

Bu yeni yaklaşımın sonucu olarak Hz. Peygamber'in beşer yönü fazlaca vurgulanmıştır. Meselâ Hz. Peygamber, Abese Sûresi'nin ilk âyetlerinden hareketle, hâşâ Hak Teâlâ tarafından ikaz edildiği vurgusuyla anlatılmaya, bu zeminde konuşulmaya başlanmıştır. Bu tavır söz konusu bakışın tipik örneklerindendir. Yine bu anlayış çerçevesinde mûcizeleri inkâr edilmiş, en büyük ve bazılarına göre tek mûcizesinin Kur'ân olduğu dillendirilmiştir. Yine bu yeni taasvura göre Hz. Peygamber'in artık siyeri değil "filan tarihte doğmuş filan tarihte ölmüştür" şeklinde biyografisi yazılmaya başlanmıştır. Böylece Hz. Peygamber'i âdeta bir kimlik cüzdanı sahibi tarihî bir şahsiyet şeklinde anlatma temâyülü belirmiştir. Bütün bu algı değişmesi, gelenekle tevârüs eden bütünlüklü peygamber taasvurunu zedelemiş ve bu değişim kaçınılmaz olarak na't edebiyâtını da etkilemiştir. Eski edebiyât sahasında na't yazmaya niyet/teşebbüs eden bir şâirin herhalde, "Hz. Peygamber'in hangi evsâfını öne çıkarmalıyım" gibi bir endişesi olmuyordu. Çünkü bu hususta onun önünde muazzam bir birikim durmaktaydı. Ona bu birikime şekil vermek kalıyordu. Tanzimat'la başlayan yeni dönemde eskinin etkisi bir müddet daha geçerliliğini korumakla birlikte, zaman içinde na't söylemek isteyen şâirin karşısında artık aşması ya da halleşmesi gereken başka birçok mânî ve müşkil bulunmaktadır. Hangi Muhammed'i (as) nasıl tavsîf edecektir.[12] Bu aşamada Allah'ın Resulü'nün, Müslümanların peygamberinin hayatının kuru, yavan, biyografik bilgiyi geçemeyen yeni anlatımlarıyla muhatap olan şâirin zihni karışmış, kelime hazinesi muhatap olduğu eserler gibi daralmıştır. Ve maalesef, bunun sonucu olarak Hz. Peygamber'le ilgili birçok dinî konunun yazımı noktalanırken, geriye kalan bir iki konu başlı-

[11] Sarıkaya, "Peygamber Taasvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na't-ı Şerîf Örneği", s. 35.

[12] Sarıkaya, "Peygamber Taasvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na't-ı Şerîf Örneği", ss. 35-36.

ğında verilen eserlerin büyük bir yekûnu da eski örnekleriyle kıyaslanamayacak kadar estetik zevkten yoksun ve son derece basittir.

Sonuç olarak, Türk İslâm Edebiyatı'nda Hz. Peygamber'le ilgili "mevlidler, nâtlar, hicretnâmeler, gibi dinî konular kaleme alınırken beslenilen temel kaynaklar Kur'ân ve sünnetten sonra kıas-ı enbiyâ'lar ve siyerlerdir. Siyerler, onun zihninin ve gönlünün sınırlarını ne kadar muazzam bir şekilde kullandığını ortaya koyabildiği oranda Türk İslâm Edebiyatı alanındaki Hz. Peygamber'le ilgili dinî konuların yazımı eskiden olduğu gibi canlanıp, neşvünemâ bulacaktır. Biz çalışmamızı eski ve yeni metinlerin şekil ve muhtevasıyla ilgili bir fikir vermesi açısından iki döneme ait kısa örneklerle noktalıyoruz.

Erzurumlu Darîr'in Sîretü'n-Nebî'sinden örnek:

Rebîü'l- evvel ayı kutlu olsun
Hemîşe dil ü dîn kuvvetli olsun

Görürem Ka'be 'ye karşı Muhammed
Bucakda yere urmuşdur yüzünü

Ne kim mürsel Nebî geldi cihâna
Muhammed'dir dükelinin güzîni

Cemî'-i enbiyâ hûy u hisâlin
Verin ana bezenüz kendüzini

Saâdet ol kişinin kim Rasûlün
Gözüne çeke ayağı tozunu

Ümidi ol durur bu gözsüzün kim

Ümîdsiz komaya ol gözsüzünü

Rebîü'l- evvel ayı kutlu olsun
Hemîşe dil ü dîn kuvvetli olsun[13]

Asım Köksal'ın "Peygamberimiz(Aşk'ın Diliyle Hz. Peygamber'in Hayatı" isimli eserinden:

Peygamberimizin Yüksek Yaratılışı ve Eşsiz Meziyetleri
Hayâ, iffet, istikamet… şiarıydı o yetimin;
Bunun için kendisine dendi: 'Muhammedü'l-Emîn'.

İnsanların kirli, çirkin işlerinden iğrenirdi;
Abdullah'ın andacına "Fazilette tek!" denirdi.

Tek adaydı insanlığın kemâline ulaşmaya,
Alışıktı Benî Sa'd'in kırlarında dolaşmaya.

O, en büyük huzurunu saf havalı kırda buldu:
Amcasının davarını otlatmakla meşgul oldu.

Bir gün, bütün insanları, düştükleri bataklıktan
Kurtarmaya namzet idi o ilâhî, yüksek Çoban!..

Hiç kimseden ders görmedi, okur yazar değildi O,
Hiçbir yana yamılmadı, Yaratan'a eğildi O!

---

[13] Leyla Karahan, *Erzurumlu Darîr* (İstanbul: MEB. Yayınları, 1995), ss. 51-52.

Halkın bütün işi, gücü kıssa, masal dinlemekti,
Muhammed'in yeri ise, boş şeylerden çok yüksekti.

Onun nurlu nazarları hep yükseğe, Hakk'a baktı,
Çünkü bütün insanlara O, kılavuz olacaktı!..[14]

[14] M. Âsım Köksal, *Peygamberimiz -Aşk'ın Diliyle Hz. Peygamber'in Hayatı-* (İstanbul: Sufi Kitap, 2011), s. 45.

Kaynakça

Atik, Hikmet. *Türk İslâm Edebiyatı*. İstanbul: Bilay Yayınları, 2018.

Çavuşoğlu, Ali. *Türk İslâm Edebiyatı*. Kayseri: Tezmer, 2015.

Çetişli, İsmail. *Türk Şiirinde Hz. Peygamber(1860-2011*). Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.

Fuzûlî Divanı. haz. Akyüz-Kenan, Süheyl Beken-Sedit Yüksel-Müjgan Cunbur. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Taasvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.

Karahan, Leyla. *Erzurumlu Darîr*. İstanbul: MEB Yayınları, 1995.

Köksal, M. Âsım. *Peygamberimiz(Aşk'ın Diliyle Hz. Peygamber'in Hayatı*). İstanbul: Sufi Kitap, 2011.

Öztoprak, Nihat. "Türk Edebiyatında Manzum Siyerler", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu Mevlid ve Süleyman Çelebi*. ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Pekolcay, Necla-Eraydın, Selçuk. *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nevilere Giriş*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1994.

Şener, H. İbrahim-Yıldız, Alim. *Türk İslâm Edebiyatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.

Uzun, Mustafa. "Siyer ve Megâzî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c.37, ss. 324-325.

Yıldıran Sarıkaya, Meliha. "Peygamber Taasvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na't-ı Şerîf Örneği", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14:1 (2014), ss. 23-49.

Yıldız, Alim. *Türk İslâm Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ali Yılmaz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

SAMER
KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi KSÜ
SAMER

SAMER
KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER